

Ana Ürrütiren Ebanjelio Saintia Jesus-Kristena Jondane Johaneren arabera (1873)

Anna Urruty's Gospel of John (1873)

Manuel Padilla-Moyano
Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)

ABSTRACT: This paper presents a critical edition of the translation into Souletin Basque of the Gospel of John by Anna Urruty, an evangelist and writer from the Country of Soule. After a biographical and bibliographical introduction, it will explain the genesis of Urruty's *Ebanjelio Saintia* and reveal the diversity of sources for the translation. Our critical edition starts from the transcription of two exemplars of the 1873 and 1888 editions. The version offered here to the reader attempts to reconstruct the original text by correcting the errors detected in those two editions. Ultimately, this work is a tribute to the extraordinary figure of Anna Urruty.

KEYWORDS: Anna Urruty; Gospel of John; Souletin Basque; Basque texts; Bible translation; Basque protestantism.

LABURPENA: Lan honetan Ana Ürrüti ebanjelista eta idazle zuberotarraren testu nagusiaren edizio kritikoa eskaintzen da. Alderdi biografiko eta bibliografikoen ondoren, Ebanjelio Sainiaren sorrera azalduko da, itzulpenaren iturrien aniztasuna agerian utzirik ere. Edizio kritikoa 1873ko eta 1888ko edizioen ale banaren transkripzioan oinarritzen da. Bi argitaraldi horietan atzeman diren akatsak zuzendurik, irakurleari eskaintzen zaion bertsioak testu originala berreraiki nahi du. Harago, Ana Ürrüti andereari aitortza ematea da lan honen azken xedea.

GAKO-HITZAK: Ana Ürrüti; Ebanjelio Saintia; zuberera; euskal testuak; Bibliaren itzulpena; protestantismoa.

* Manuel Padilla Moyano. Hizkuntzalaritza eta Euskal Ikasketak Saila - Letren Fakultatea (UPV/EHU). Unibertsitateen ibilbidea, z/g - 01006 Vitoria-Gasteiz - manuel.padilla@ehu.eus - <https://orcid.org/0000-0002-2051-2885>

1. Sarrera

*« La parole de Dieu n'appartient à personne,
et nous pouvons la prendre là où nous la trouvons »
(Ana Ürrüti. 27. gutuna. Londres, 1874-02-23)*

1.1. Ana Ürrütiren bizitzaz, llabur

Ana Ürrüti XIX. mendeko ebanjelista eta idazle zuberotarra izan zen. Euskal ikasketetan Ürrütiren herexa luzaz egon da ahanzturan, Roquek (2013) haren gaineko hedapenezko lana plazaratu arte. Berriki, Ürrütiren biografia zirriborratzen duten datu berriak ezagutarazi dira, Joseph Nogaret artzainari igorri frantsesezko gutunen edizioarekin batean (Padilla-Moyano 2023). Jarraian biografia zirriborratu horren laburpena dator; Ana Ürrütiren bizitza ezohiko bezain miresgarriaz xehetasun gehiago bai eta datu horien guztien iturrien berri nahi duenak aipatu lanera jo dezake.

Ana Ürrüti 1826ko ekainaren 19an sortu zen, Ozazeko familia xume batean. Hamasei urtetako adinean bere herria («mon pays») kitatu zuen,¹ pentsatzekoa denez, neskato lan egiteko. Badakigu 1850ean Bordeleko Alphonse Richard de la Harpe artzainaren etxean sartu zela, eta urte haietan protestantismoa hartu zuela. Gero, noiz eta nola ez dakigula, Ürrüti Pariserat joan zen ebanjelista aritzeko. Parisen Luxenburgoko Eliza Erreformatuak lansaria pagatzen zion.

Biblia Sozietatearen galto bati erantzunik, 1869an Ana Ürrüti Euskal Herrira itzuli zen euskaldunen ebanjelizatzeke. Lapurdi, Nafarroa Beherea, Zuberoa eta beste lurak ere kurrituz, Ürrüti halako eragile bilakatu zen euskaldun protestanteen sarean; frantsesezko, gaztelaniazko eta euskarazko liburuak banatzen eta trukutzen zituen, eta Vinson bezalako euskaltzale eta euskalariekiko elkarlanean hasi zen. Apez katolikoek harenganako herra biziagotu ahala, Ürrütiren egoerak eta bizi baldintzek okerrera egin zuten. Guztiaren despit, 1873an Ana Ürrütik bere erlijio proiektuaren zedarria erdietsi zuen, Baionako Cazals etxean Jondoni Joanesen ebanjelioaren zein Pedroren Epistolen zubererazko itzulpenak argitara emanik.

Ana Ürrütik Zuberoan finkatu nahi zuen: anitz herrikidek zinez prezatzen zuten, eta horrek bere misioarekin jarraitzeko kuraia ematen zion. Halere, erlijio jazarpenaren kausaz bizipide ateratzeko moienak agortu zitzaizkion. Etsirik, 1874ko urtarrilean Ingalaterrarat erbesteratu

¹ 3. gutuna (Paris, 1869-10-25). Ez da argi hitz horiekin Ürrütik *Pays Basque* ala Zuberoa adierazi nahi zuenetz.

zen. Londresen, Ana Ürrüti frantses protestanteen komunitatean murgildu zen. Batetik, misionest aritzen zen, eriak bisitatuz eta solajatu; bestetik, euskalariekin kolaboratzen zuen testuak kopiatzen eta editatzen. Londreerat arribatu zenetik, Ürrüti Louis-Lucien Bonaparteren urgazle aritu zen. Vinsonekin ere harremanetan jarraitu zuen, bai eta hain ezagun ez diren beste euskaltzalarekin ere, hala nola Lætitia eta Alice Probyn ahizpekin.

Badakigu Ana Ürrüti 24 urtez egon zela Ingalaterran, beti bere fede kartuak gidatua. 1881eko zein 1891ko erroldetan agertzen da; bata besteak Biblia-emazte eta diakonesa zela diote. Zeharka, beste iturri batzuetan familia baten zerbitzuan bizi zela ikasten dugu. 1898an, min gaizto batek jorik, Ana Ürrüti Dordoinako Laforce herriko asilo batera eraman zuten, *La Retraite* izenekora. Ezin deskribatuzko sufrantzak pairaturik, hilabete luzetako agoniaren ondoren, 1900eko otsailaren 19an Ana Ürrüti zendu zen. Haren azken hitza «merci» izan zen.

1.2. Ana Ürrütiren testuak

Iturri protestanteek Ana Ürrütiren berri laburra ematen digute. Aipurik mamitsuena ondoko pasartearena da; bertan jakingarri interesgarriak kausitzen dira, besteak beste, zuberotartsaren argitalpenez:

Translations in the Souletin dialect brought the Society into contact with a lowly heroine of Bible-work. A simple Basque girl, Anna Urruty was brought up in the Roman Catholicism of her own people. About the year 1850 she took service with the family of Pastor de la Harpe of Bordeaux, accepted the Protestant faith, and unconsciously prepared herself for duties yet unknown. In obedience to a call from one of the Evangelical Missions, she became a Bible woman, first in the lowest parts of Paris, then in Bearn, her native country, where she suffered much persecution. By steady application she translated the Gospel of St John and the Epistles of St Peter from the French of de Sacy and Ostervald into the Souletin of her childhood; worked hard and late to provide money for their publication, and produced them at her own expense in 1873. They were afterwards revised, and at the earnest request of Pastor Bohin 3000 copies of the Epistles were printed for the Society at Bayonne in 1887 and 3000 of St John at Orthez in 1888. (Canton 1910: 258)

Euskal ikasketetan, Ana Ürrütirekiko erreferentzia Vinsonen bibliografian dago ainguratua, *Mademoiselle Anna Urruthy* gisara (1891: §§ 438 & 439). Bertan zehazten den bezala, Ürrüti bi libururen egilea da, argitaraldi binarekin:

- 1) *Ebanjelio saintia Jesus-Kristena Jondane Johaneren arabera*. Liburu honek 1873an ikusi zuen argia, Baionan, Cazals inprimatzailearen etxean. Bigarren argitaraldia 1888koa da, Orthezeko Goude-Dumesil argitaratzailearen baitan.

- 2) *Jondane Phetiriren epitriac*. Lehen argitaraldia 1873koa da (Cazals, Baiona), eta bigarrena 1887koa; bigarren horren azalean «Baionan» irakurtzen den arren, kontrazalak «Pau — Impr. Veronese» dakar.

Euskal testuez landara, Ürrütik frantsesezko gutunak igorri zizkion Joseph Nogaret Baionako artzainari (1869-1874) (Padilla-Moyano 2023). Eskutitz horiek informazio iturri bereziki aberats errebelatu dira hiru gairen inguruan: i) Ana Ürrütiren bizitza; ii) euskal testuen historia; eta iii) euskaldun protestanteen sarea. Gutun horietan, izan ere, Ürrütik testu gehiago itzuli zituzkeela irakurtzen dugu: «Je voudrais pour plus tard traduire quelque chose de plus en basque» (23. gutuna. Londres, 1874-1-15); zorigaitzez, ez dakigu zer egin den testu haiezaz.

1.3. Ana Ürrütiren proiektuaz

Frau Adolf Hoffmann (ezkont aitzin Aline Rossier) idazle protestantearen kontakizuna sinetsiz gero (1922), gazte denboran Ana Ürrütik fede berria besarkatu zuen, Eliza Erreformatuaren liturgiaren egitasunak hunkiturik. Harentzat, apez katolikoek bahitua zuten Jainkoaren Hitza (*Elhia*), eta beharrezkoa zen Hitz horren euskaldunei xuxen helaraztea.

1860en hamarkadaren akabantzan Ana Ürrüti laketua zen Parisen. Halere, bere zalantzak ebatzirik, 1869an Biblia Sozietatearen Euskal Herrira etortzeko proposamena onartu zuen: «Cette pensée d'évangéliser les Basques est depuis bien longtemps dans mon cœur» (3. gutuna. Paris, 1869-10-25). Orduko fanatismoak biziki zail errendatzen zuen ebanjelioaren misio hura, eta Ürrütiren hitzetan, «dans le Pays Basque plus que partout ailleurs Satan fera tous ses efforts pour empêcher que le Règne de Dieu vienne» (6. gutuna. Senpere, 1870-7-31).

Zailtasun guztien kontra, Ana Ürrüti misionest ibili zen, eta horrekin batean erlijio literaturaren ezagutzan barnatu. Eskura izan zituen euskal liburu gehientsuenak lapurteraz ziren idatziak, eta hortik sortu zitzaion zuberotarren beren *mintzaje*an ebanjelizatzekeo grina. 1870ean, Ürrütik bere itzulpen proiektua esplizitatzen du: «J'ai décidé que je prendrai tous les passages qui concernent Pierre, suivis de ses Épîtres pour les traduire en basque» (5. gutuna. Senpere, 1870-7-10). Beste gutun batean konprentzen da Ürrüti beharrez lotu zaiola itzultzeari, eginkizun horren betetzeko promesa emana zioten bi jaunek beren hitza janik:

Monsieur Busson, qui m'avait promis de traduire ce que Monsieur Sallaberry avait refusé, m'a rendue aussi. Il a peur de se compromettre, il m'a dit que je pouvais le faire moi-même, et que si je faisais quelques fautes, qu'il me les corrigerait, en sorte que j'ai commencé à le faire, moi-même une part et Monsieur Monsegur, capitaine retraité, traduit l'autre partie. Après cela je copierai l'évangile Saint Jean. (12. gutuna. Ozaze, 1871-7-18)

Nogaret artzainari igorri gutunetan, Ana Ürrütik maiz aipatzen zituen *Ebanjelio Sainiaren* argitalpenak sorrarazi buruhaustea. Apez katolikoek piztu herragatik, Ürrütik mila gaiztasuni kontra egin behar izaten zion, eta horrek nabarmen zaildu zuen argitalpena. Lapurdin bizi zenean, adibidez, beldur zen bere gutunak gal litezen: «Demain je vais à Ainhoa, où je mettrai cette lettre à la poste ; le facteur est si ami avec le curé que je crains pour mes lettres» (6. gutuna. Senpere, 1870-7-31). Ozazen zenean ere, eskakizun bereziak egin behar izaten zizkion zerbait igorri nahi zion orori:

Pardonnez-moi, chère Madame [Nogaret], si je m'adresse à vous ; c'est que je ne voudrais pas en réponse une lettre de Monsieur Cazals frappée du timbre de son imprimerie, on y fait attention à tout [cela]. (17. gutuna. Ozaze, 1873-9-5)

Bestenaz, Ana Ürrütik aferak izan zituen inprenta probekin. Garai hartan Ozazen bizi zen, aitaren etxean, eta ale inprimatu berriak Baionatik jaso behar zituen.

Si donc Monsieur Cazals a quelqu'un qui puisse le faire [= corriger les épreuves], je serai bien aise, car les faire venir ici, ce serait une grande affaire. Il faut seulement que celui qui verra les épreuves connaisse le basque de Soule. J'avais convenu avec Monsieur De Félice [= pasteur à Orthez] de faire tirer 1000 ; pour le moment ce sera assez. (15. gutuna. Ozaze, 1873-6-16)

Me voilà de retour à Ossas. Ne sachant pas si Monsieur Cazals a reçu les épreuves, j'aimerais bien le savoir. Monsieur Habiague m'a assuré qu'il les a envoyées. Je ne sais si je dois le croire ou si lui-même, craignant quelques désagréments, il les aurait gardées ; je ne sais que croire, et cependant il me semble qu'il m'a dit la vérité. (17. gutuna. Ozaze, 1873-9-5)

Je suis bien peinée que mon travail soit perdu, mais toute recherche serait inutile. Voilà ce qu'il m'arrive dès qu'on s'aperçoit que je suis en rapport avec les protestants. Ma correspondance m'a été bien funeste, c'était tout ce que j'appréhendais, malheureusement je n'ai pu l'éviter. Maintenant voilà ce qu'il y a de mieux à faire, et Monsieur De Félice pensait aussi. Monsieur Cazals pourrait finir ce qui est commencé, puis reprendre ses caractères jusqu'à que je puisse refaire le reste ; il faut seulement que je sache à quel chapitre je dois recommencer. Je pense que ce garde général de forêts, ce Monsieur Vinson qui a déjà un évangile pris de mes livres à Saint-Pée chez mon beau-frère. (18. gutuna. Ozaze, 1873-9-10)

1.4. Emaizta eta harrera

Gaiztasun guztien despit, 1873ko abenduaren hastapenean Ana Ürrütik bere *Ebanjelio Sainiaren* lehen ehun ale inprimatuak hunkitu ahal izan zituen. Badakigu itzulpenaren euskarak harrera ona izan zuela zuberotarren artean:

J'ai passé une journée et la nuit de la semaine dernière chez des amis à la montagne. Je leur avais porté un évangile, ils ont été dans l'admiration : « C'est le vrai basque ! » — disent-ils (leur basque). Ils ont été très contents. J'en ai déjà vendu deux et hier on est venu me demander deux autres que j'avais promis. Cela fait tout un autre effet à un basque qu'ils ne comprennent pas. (20. gutuna. Ozaze, 1873-12-8)

Bai eta harago ere: «Et même Monsieur le Prince [= L.-L. Bonaparte] a été très content de la traduction de l'évangile et de l'épître» (26. gutuna. Londres, 1874-2-18). Izan ere, ezaguna da Bonapartek Ana Ürrütiren zuberera euskalkiaren garbitasunaren eredutzat hartu zuela (ikus, halaber, Cid 2010):

Je commence donc pour vous dire que M. Archu dans ses traductions emploie toujours *zien* pour *zian*, ainsi que *zutien* pour *zutian* [...] ; de même qu'il emploie *zuten* pour *zien* et *zituzten* pour *zutien* [...], et ainsi *dagouen*, *nayen*, etc., pour *dagouan*, *nayan*, etc. Ou je me trompe fort, ou M. Archu s'est amusé à mêler les dialectes, chose que, pour mes études, j'abhorre comme la peste, ainsi que les archaïsmes et les mots (d'origine basque ou non) qui ne sont pas en usage général dans le dialecte littéraire dans lequel on écrit. [...] Je pense que M. Archu n'emploie pas, du moins dans ses terminatifs, un souletin pur ; car ils ne sont pas toujours ceux que nous avons recueillis ensemble en Soule, ni ceux de votre *Verbe*, ni ceux de Mlle Urrutz [*sic*], employés dans la traduction de l'Évangile de Saint Jean et des trois lettres de Saint Pierre, ni ceux enfin, de Mrs Abbadie et Chaho. (*Seconde lettre de Son Altesse le Prince Louis-Lucien Bonaparte adressée à Monsieur le Chanoine Inchauspe*, 1889ko otsailaren 8koa [Bonaparte 1928: 427-429]).

Bigarren edizioa Biblia Sozietateak hartu zuen bere gain. Gutunen testigantzaz landara, Aline Rossier-ek adiskide Anari dedikatu lan kasik hagiografikoan (Hoffmann 1922: 88) ondokoa irakur daiteke:

So kam es, daß Anna Urruty statt der groben Pflichten ihrer Vergangenheit von jetzt ab, die Feder in der Hand, ein ernstes, aber schönes Leben geistiger Tätigkeit führte. Ohne sie würde ja das Werk der großen Bibelgesellschaft schwerlich zustande gekommen sein; mit ihrer Hilfe und durch Gottes Gegen gelang es aber. Sie besaß ja die Erfahrung, hatte ihren Dialekt durch und durch studiert und erfreute sich der Zustimmung ihres himmlischen Herrn, ein Gut, das mehr wert ist als alles auf Erden.

[Hortaz, hemendik aitzina Anna Urrutyk, luma eskuan, bere iraganeko betebeharrak dorpeen ordeztu, jarduerak intelektualeko bizitza zurrun baina ederra eramanez zuen. Hura gabe, Biblia Sozietate handiaren lana nekez sortuko zen; baina hala haren babesaz nola Jainkoaren laguntzaz ere, lortu zuen. Bazuen esperientzia, bere euskalkia sakonki ikasi zuen eta zeruko Jaunaren onespenez gozatu zuen, lurreko ezer baino gehiago balio duen jabegoa.— Niharek zuzendutako itzulpen automatikoa]

Euskal Herri katolikoan, Ana Ürrütiren izena ahantzia izan da literaturen historiografian; beharbada, nahita ignoratua ere —Lafitteren «ahantzurarentzat», ikus Urgell (2023)—. Hala

izan ez delarik ere, Ürrütik ez du zor zitzaion aitortza jaso. Adibidez, Bibliaren euskaratzeen gaineko lan batean, ondoko baieztapen groteskoa irakurtzen dugu:²

Anna Urruthy'ren xuberoerazko itzulpena. Leizarraga'ri iarraituz egiña dirudi une askotan, arena ordea, emakume onena baino askotaz iatorragoa da. “*Hatsean zen hitza, eta hitza zen Iainkoa baithan, eta Iainko zen hitza*” dio Leizarraga'k. Anna Urruthy'k aldiz: “*Hatxarrian Elhia cen, eta Elhia Jaincuareki zen eta Elhe hau Jainkoa zen*”. Ikus ditekenez, ez dago alde aundirik batetik bestera. (Ibiñagabeitia 2003 [1954]: 227)

Egun ere, Altonagak (2018: 59) baliozko jujamendua plazaratu du Ürrütiren zubereraren kalitateaz —arraposta batentzat, ikus Padilla-Moyano (2023: 247)—. Soilik 2013an Iñigo Roquek maisuki bildu du ordura arte eskuragarri baina barreiatua zegoen informazioa.

1.5. Itzulpenaren iturriez

Bere itzulpenean Ana Ürrütik zein iturritatik edan zukeen argitzea ez da eginkizun aise gertatu. Lehen ikusi denez (§ 1.2), iturri protestanteek jaso dute, ezen «she translated the Gospel of St John and the Epistles of St Peter from the French of de Sacy and Ostervald into the Souletin of her childhood» (Canton 1910: 258). Argitaragabe jarraitzen duen lan distiratsu batean, Agirrek (2016) zehazkiago deskribatu du Ürrütiren itzultzaile jokamoldea, *Ebanjelio Saintia* ontzean Sacy zein Ostervald jarraitu zituelako hipotesia bermatuz, mahai gainean bi-biak balitu bezala aritu baitzen.

Aldiz, Ana Ürrütik Ebanjelioaren euskarazko bertsiorik ere baliatu zuelako zantzuak —batzuetan froga argiak— han-hemen ageri dira. Nogaret artzainari idatzi gutunetan, Ürrütik maiz aipatzen du *Testament basque* delako bat, ebanjelizazioan erabiltzen baitzuen. Ene hipotesian, liburu hori Baionan 1828an argitaratu zutena izan daiteke, *OEhk* TB laburduraz aipatzen duena. Baina Ürrütik beste *Testament basque* bat aipatzen du, «avec la signature de l'évêque», eta itxura guztien arabera hori Maurice Harrietek moldatutako Haranederren itzulpena litzateke, Baionan 1855ean argitaratua, eta *OEhk* HeH gisara aipatua. Harago, jakin badakigu Ürrütik lehenago edo berantago Leizarragaren testua ere ezagutu zuela.

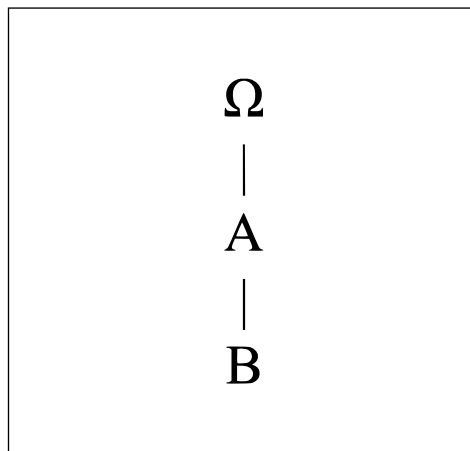
Hortaz, Ana Ürrütiren *Ebanjelio Sainiaren* edizio kritikoa adelatzean, frantsesezko bi iturriak (hots, Sacy eta Ostervald) gehi lapurterazko beste hirurak erabili ditut; aparatu

² Ez du inolako funtsik, bere itzulpenean Ana Ürrütik gutxienez lau iturriekin lan egin zuelako; horrezaz gainera, ez da gauza segurua Leizarraga ere erabil zezan.

kritikoan bost bertzio horiek maiz dira aipatuak. Dena den, Ürrütiren itzulpen iturrien azterketa zehatza egiteke gelditzen da.

2. Edizioaz

Gorago erran den bezala (§ 1.2), Ana Ürrütiren *Ebanjelio Saintia Jesus-Kristena Jondane Johaneren arabera* liburuak bi argitaraldi izan zuen: 1873an (Baiona, Cazals) eta 1888an (Ortheze, Goude-Dumesil). Adelatu dugun edizio kritikoa bi argitaraldi horietan oinarritua da, bai eta beherago zehaztuko diren Joanesen Ebanjelioaren beste bost itzulpenekiko konparantza sistematikoan ere. 1. irudiak testuaren transmisioa erakusten du, non A = 1873ko edizioa, eta B = 1888koa.

1. irudia.

Ebanjelio Saintiaren stemma

A priori, pentsa liteke *Ebanjelio Saintiaren* bigarren edizioa lehena baino zainduagoa dela, argitaratzeko ardurua Biblia Sozietateak bere gain hartu baitzuen. Kalitateari dagokionez, Baionako eta Orthezeko edizioen artean ez da desberdintasun markagarririk. Kuantitatiboki, bigarren edizioan lehenean baino huts gutiago ageri da —55 vs 89—; halere, batzuetan 1873koan xuxen zirenak akastun bihurtzen dira. Hortaz, okerrez harago, testuaren bi edizioen arteko irakurketa dibergente gehienetan 1873koaren aldaerak lehenetsi ditut, Ana Ürrütiren beraren *usus scribendit* zein zubereratik hurbilago direlakoan.

Batzuetan *Ebanjelio Saintiaren* 1888ko argitaraldiak 1873koaren forma edo pasarte bat beharrik gabe zuzentzen du; horrela gertatu denean, 1873ko formak utzi dira. Adibidez, *hautxeric* vs *hautxiric* bikotean (7,23) lehen edizioak zubereraren tradiziokoa den *hautse* partizipioa islatzen du. Edo *hare gana* vs *haren gana* aldaeren artean (1,47), lehen edizioak genitibo arkaikoaren itxura gorde du, Zuberoako testuetan ongi lekukotua. Orobat 1873ko

harrikhaldustatcez → *harrikhaldustatcea* aldaketa (8,5); gramatikala balitz ere, zuzenketa hutsala da, 1873ko *harrikhaldustatcez* zuzena delako; cf. *Moisec Leguean manatu daucu harricatceaz suerte hortan direnac TB & Moisesec leguean aguindu darocu hunelacoac harricatceaz* HeH; hori gutxi balitz, 1888ko *harrikhaldustatcea* horrek Zuberoan idatzizko lekukotasun zaharrenetarik egikaritua agertzen den Erdiko bokalaren igoeraren araua hausten du: izateko, *harrikhaldustatcia* behar luke.

Are gehiago, zenbaitetan bigarren edizioaren beharrik gabeko zuzenketa batzuk agramatikal gertatzen dira: *ikhousiric etcela han beste barkharic dicipuliac sarthu ciren houra baicic* [= ‘barka hura baizik’] → *ikhousiric etcela han beste barkharic dicipuliac sarthu ciren hourac baicic* (6,22). Edo zentzuaren kanbierazle: *Philipec deithu cutian* [= ‘zaituen’] *beno lehen* → *Philipe deithu içan cinen beno lehen* (1,48). Azkenik, inoiz bigarren edizioak lehen edizioko huts bat gaizki zuzentzen du, etsenpluz *bethi izain behar diela Kristac* (12,34) → *bethi izan behar diela Kristac*, testuak *irain* behar duenean;³ cf. *bethi irauin behar duela Christoc* HeH. Erran gabe doa, hainbatetan bigarren edizioak egiazki zuzentzen ditu lehengoaren hutsak: *hongnetara* → *hougnetara* (10,32), *icen* → *cien* (8,54), *ordian* → *erdian* (19,18), besteak beste.

Horregatik guztiatik, ezin erran *Ebanjelio Sainiaren* bigarren argitaraldia lehena baino zainduagoa edo fidagarriagoa dela. Beraz, lan honek edizio kritiko bat eskaini behar zuela deliberatu dut. Horretarako, 1873ko eta 1888ko edizioen erkaketa sistematikoa egin ez ezik, Ana Ürrütik itzulpenaren iturri gisara erabili zituzkeen beste zenbait bertsiorekiko konparantza ere egin dut. Honat erkatu diren testuak eta esleitu zaizkien laburdurak —ahal delarik, *OEH*renak—:

- EvS = *Ebanjelio saintia Jesus-Kristena Jondane Johaneren arabera*.
- A = EvSren lehen argitaraldia (Baiona, Cazals, 1873). Transkribatu eta erabili alea Gipuzkoako Koldo Mitxelena Kulturuneko katalogoan da, Oñatiko Artxiboan gordeta, J.U. 4655a sinaduraz.
- B = EvSren bigarren argitaraldia (Ortheze, Goude-Dumesil, 1888). Erabili alea Koldo Mitxelena Kulturuneko katalogoan da, J.U. 4655b sinaduraz.
- Sacy = Lemaistre de Sacy, Louis-Isaac. 1855. *La Sainte Bible, contenant l'Ancien et le Nouveau Testament, traduite sur la Vulgate par Le Maistre de Sacy*. Brusela: Société Biblique Britannique et Étrangère.

³ Testuan, ikus oin-oharra.

- Ost = Ostervald, Jean-Frédéric. 1867. *La Sainte Bible qui contient le Vieux et le Nouveau Testament. Revue sur les originaux par J. F. Ostervald. Avec des parallèles.* Brusela: Société Biblique Britannique et Étrangère.
- Lç = Leizarraga, Joannes. 1571. *Iesus Christ Gure Iaunaren Testamentu Berria.* Arroxela: Pierre Hautin imprimaçale.
- TB = *Jesus-Christo gure Jaunaren Testament Berria. Lapurdico escuararat itçulia.* Baiona, Lamagnière, 1828.
- HeH = *Iesu-Christo gure iaunaren Testament berria. Lehenago I. N. Haraneder Done Ioane Lohitsuco iaun apez batec escuararat itçulia; orai, artha bereci batequin garbiquiago, lehembicico aldicotçat aguer-arazia, Laphurtar bi iaun apezec.* Baiona, Lasserre, 1855. Testu hau Haranederren 1740 inguruko bertsioaren moldaketa da, Maurice Harrietek egin.

Testu editatua jatorrizko grafian eskaintzen da, Ürrütiren sistema grafikoa ez delako Zuberoako usantzatik urruntzen eta, beraz, ez du aparteko zailtasunik. Aparatu kritikoari dagokionez, oharrak bi multzotan banatu dira: i) azalpenezkoak, orri pean emanak; eta ii) egindako zuzenketa berri ematen dutenak, kapitulu bakoitzaren urrentzean bilduak. Ebanjelioaren testuak bertseten araberrako zenbakuntza agerrarazten duenez, bi sailetako oharrek dagozkien bertsetetara igortzen dute; horrela, testuan ez da oharretarako deirik txertatu beharrik izan.

Gogoraz dezadan, finitzeko, zein-nahi edizio kritikotan bezala, testua zuzendua izan dela. Horretarako, goian zerrendatu diren bertsioen arteko konparantza sistematikoa egin da. Zenbaitetan akats tipografiko hutsak garbitu dira, baina halakoetan ere ediziozile honek betiere gainerako bertsioetara jo du, akats tipografikoak oro ez baitira berdin hautemangarri. Kasu batentzat, *sablatcera* → *salbatcera* (3,17) ordezte errutinazko zuzenketa da, eta gainera *EvSren* bigarren argitaraldian ongi emana da. Aldiz, tipo bat ifrentzuketaren ondoriozko errakuntza guziz gramatikal gerta daiteke: adibidez, bi edizioek *han* adberbioa dakarte (1,19), *hau* erakuslea behar lukeenean.

Edizio irizpideak:

- 1) Grafia originalaren atxikitzea. Bi argitaraldien arteko desadostasunek grafia hunkitzen dutenean, 1873ko hautuak hobestea, bi salbuespenekin: i) dardarkarien neutraltzearen eta galeraren ondoriozko grafietan, eta ii) leherkari aitzineko txistukari lepokarietan.⁴
- 2) Hutsen zuzenketatik kanpo bi argitaraldien arteko desadostasunak direnean, 1873ko formen eta moldeen lehenestea, egilearen gogotik eta hizkeratik hurbilago direlakoan.
- 3) Jatorrizko paragrafoak beren horretan uztea, hots, bertsetka.
- 4) Hitz zatiketa euskara batuaren arauetara ekartzea: *Jingoua ganic, arra jin, hil erazteco, jar-araz* → *Jincouaganic, arrajin, hilerazteco, jarraraz*.
- 5) Puntuazioa egungo usadioaren arabera moldatzea, testua ahal bezain konprenigarri errendatzeko.
- 6) Letra larri eta xehea egungo arauen arabera ematea, etnonimoetan ere: *Pharisienac, Espiritu saintia* → *pharisienac, Espiritu Saintia*.
- 7) Testuaren barneko estilo zuzena eta aipuak kaxotx latindarren artean ematea: «estilo zuzena eta aipuak»; estilo zuzenaren barneko estilo zuzena edo aipuak, aldiz, kaxotx ingelesten artean: “bigarren mailako estilo zuzena eta aipuak”.

3. Erreferentziak

- Agirre, Pello. 2001. Catechima laburra, zubereraren ezaugarri fonologikoen lekukoa. *ASJU* 35(2). 653-787.
- Agirre, Pello. 2016. *Belapeireren hiztegia eta zubereraren lexiko historikoa*. Eskuizkribu argitaragabea.
- Altonaga, Kepa. 2018. *Duvoisin kapitainaren malura. Bonaparte printzearen itzalean*. Iruñea: Pamiela.
- Bonaparte, Louis-Lucien. 1928 [1889]. Une lettre du prince Bonaparte. *Gure Herria* 8(5), Buruila-Urria. 427-429.
- Canton, William. 1910. *A history of the British and foreign Bible Society. Vol. 4*. Londres: John Murray.
- Chaho, Augustin. 1856. *Dictionnaire basque, français, espagnol et latin, d'après les meilleurs auteurs classiques et les dictionnaires des Académies française et espagnole*. Baiona: Lespès.

⁴ Bi kasu horietan forma fonologikotik —ez fonetikotik— hurbilago diren aldaerak hautatu dira, 1. zein 2. edizioakoak izan. Adibidez, 1873an *barreiatuic* eta 1888an *barreiatuic* agertzen denean (11,52), ediziorako lehena hobetsi da; aldiz, 1873an *errakasten* eta 1888an *erakasten* (5,39) agertzen denean, bigarrena. Edo 1873ko *eguiazki* vs 1888ko *eguiaski* parearen artean (3,5) lehena hautatu da; aldiz, 1873ko *çazpi* vs 1888ko *çazpi* (4,18), bigarrena.

- Cid, Jesús Antonio. 2010. Archu frente a Bonaparte. Modelos antagónicos de aproximación a la lengua. *Idatz & Mintz* 50. 66-70.
- Fernández, Beatriz, Beñat Oihartzabal, Josu Landa, & Ibon Sarasola. 2010. *-le/-tzaile* inflexiozko atzizkiaz. *ASJU* 44(2). 457-510.
- Gèze, Louis. 1873. *Éléments de grammaire basque. Dialecte souletin*. Baiona: Lamaignère-ren alarguntsa.
- Hoffmann, Frau Adolf [= Rossier, Aline]. 1922. *Wie ein schöner Traum – Letzter Gruß an Frauen und Töchter*. Luzerna, Meiringen & Leipzig: Walter Loepthien-Klein.
- Ibiñagabeitia, Andima. 2003 [1954]. Itun berria'ren euskal itzulpenak eta Zaitegi Abaren *Bidalien egiñak*. In *VIIIème Congrès d'Etudes Basques = Eusko Ikaskuntzaren VIII. Kongresua = VIII Congreso de Estudios Vascos* (8. 1954. Baiona, Uztaritz), 223-233. Donostia: Eusko Ikaskuntza.
- Krajewska, Dorota. 2022. The marking of spatial relations on animate nouns in Basque: a diachronic quantitative corpus study, *Journal of Historical Linguistics* 12(2). 241–281. <https://doi.org/10.1075/jhl.20061.kra>.
- Lafitte, Piarres. 1944. *Grammaire basque. Navarro-labourdin littéraire* (Berrargit. Donostia: Elkar, 2008).
- Lécluse, Fleury de. 1826. *Manuel de la langue basque*. Baiona: Douladoure & Cluzeau.
- Manterola, Julen. 2006. *-a* euskal artikularen definituaren gainean zenbait ohar. In Joseba A. Lakarra & José I. Hualde (arg.), *Studies in Basque and historical linguistics in memory of R. L. Trask* (= *ASJU* 40), 651-76. Donostia & Bilbo: Gipuzkoako Foru Aldundia & UPV/EHU.
- Padilla-Moyano, Manuel. 2013. Euskararen laguntzaile ahantzia: **iron* aditzaren historia. *Fontes Linguae Vasconum* 116. 131-169. <https://doi.org/10.35462/flv116.5>.
- Padilla-Moyano, Manuel. 2017. *Analyse diachronique du dialecte souletin (XVIe – XIXe siècles) – Zuberoako euskararen azterketa diakronikoa (XVI – XIX. mendeak)*. Vitoria-Gasteiz & Bordele: UPV/EHU & Université Bordeaux Montaigne-ko doktorego tesia.
- Padilla-Moyano, Manuel. 2018. *Feitac espravi dutuçu*: partizipio sail berri bat Zuberoan. *ASJU* 52(1-2). 579-596. <https://doi.org/10.1387/asju.20220>.
- Padilla-Moyano, Manuel. 2019. Txistukari ozenak Zuberoako testuen argitara. In Irantzu Epelde & Oroitz Jauregi (arg.), *Bihotz ahots. M. L. Oñederra irakaslearen omenez*, 457-480. Bilbo: UPV/EHU.
- Padilla-Moyano, Manuel. 2020. A propòs deth contacte basc-gascon: eth cas des presentatius. In Jean-François Courouau & David Fabié (arg.), *Fidelitats e dissidèncias. Actes du XIIIe Congrès de l'Association internationale d'études occitanes*, 245-254. Tolosa: Association Internationale d'Études Occitanes.
- Padilla-Moyano, Manuel. 2023. *Aucun prophète n'est bien reçu dans son pays*. Ana Ürrüti (1826-1900) ebanjelista eta itzultzailearen bizitza eta gutunak. *ASJU* 56(2). 251-307. <https://doi.org/10.1387/asju.24116>.
- Roque, Iñigo. 2003. Ana Urruti. In *31 eskutik* [bloga]. <http://31eskutik.com/2013/03/08/ana-urruti/> (2022/11/22).
- TLFi = *Trésor de la langue Française informatisé*. [Nancy]: ATILF - CNRS & Université de Lorraine. <http://stella.atilf.fr>.

Urgell, Blanca. 2023. Emazteki ezabatuak. *Berria* 2023/05/10.
https://www.berria.eus/iritzia/larrepetit/emazteki-ezabatuak_1335001_102.html.

Vinson, Julien. 1891. *Essai d'une Bibliographie de la langue basque*. Paris: Maisonneuve (Berrargit. Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia, 1984).

Ana Ürrüti

Ebanjelio Saintia Jesus-Kristena

Jondane Johaneren arabera

1873

Ebanjelio Saintia Jesus-Kristena Jondane Johaneren arabera

I. CAPITULIA

- ¹ Hatxarrian Elhia cen, eta Elhia Jincouareki cen, eta elhe hau Jincoua cen.
- ² Hastian Jincouareki cen.
- ³ Gaiçac oro harec eguinic dira, eta hora gabe ezta eguin içan deus ere.
- ⁴ Hartan cen bicia, eta bicia cen guiçonon arguia.
- ⁵ Eta arguiac arguitu du ulhumpetan, bena ulhumpet ezte errecebitu.
- ⁶ Guiçon bat içan da, Jincouac igorria, deitcen cena Johane.
- ⁷ Hora jin cen jakitate errendatceco, jakitate errendantceco arguiari, eta haren arguiac oroc sinhetx lecen.
- ⁸ Etcen hora arguia, bena igorriric cen jakitate errendatceco arguiari.
- ⁹ Hau cen eguiaczo arguia, mundiala jiten diren guiçonon ororen arguiçale dena.
- ¹⁰ Mundian cen, eta mundia harec eguinic içan da, bena mundiac eztu eçagutu.
- ¹¹ Jin da berenetara, eta berenec ezte errecebitu.
- ¹² Bena errecebitu diener orori eman deye Jincouaren haur içateco çucena, erran nahi da haren icenian sinhesten diener,
- ¹³ eta çouin ezpeitira sorthu odoletic, ez eta araguiaren nahikuntetic, ez eta guiçonaren nahitic, bena bai Jincouaganic.
- ¹⁴ Eta elhia aragui eguin içan da, eta egon içan da goure artian graciaz eta eguiac betheric; eta ikhoussi dugu haren loria, loria bat beita, aitaren seme bakhoitçaren loria beçala.
- ¹⁵ Johanec arren errendatu du jakitate hartçaz, oihuz ciouelatic: «Hau da çouintçaz erraiten benian: “Ene ondotic jiten dena ni beno handiago da, ceren ni beno lehenago cen ere”».

⁵ *ben*: TB dateke juntagailu adbertsatiboaren iturria; cf. *eta ilhumbeac hura eztu comprehenditu* Lç; *bainan ilhumbeac ez dute errecebitu* TB; *eta ilhumbeac eztute aditu içan* HeH; *et les ténèbres ne l'ont point comprise* Sacy; *et les ténèbres ne l'ont point reçue* Ost.

⁷ *haren arguiac*: Ürrütik *arguiac* ematen du, beste ezein bertsiotan kausitzen ez dena. Ene aieruan, bertset hau HeHtik itzultzean, Ürrütik *haren ariaz* ‘haren kausaz’ → *haren arguiac* aldatu zuen; cf. *guciec harçaz sinhets leçatençat* Lç; *amoreagatic guciac sinhex cecaten hartaz* TB; *haren ariaz guciac sinhets ceçatentçat* HeH; *afin que tous crussent par lui* Sacy, Ost.

⁷ *sinhetx lecen*: zubereraz, perpau nagusia iraganaldian denean, helburuzko perpau jokatueta ohikoa da hipotetikoaren *l-* morfema ematea, XIX. mendean gainerako mintzoetan *z-* erabiltzen denean. Cf. *sinhets leçatençat* Lç; *sinhets ceçaten* TB; *sinhets ceçatentçat* HeH.

¹¹ *berenetara*: ‘bereengana’. Izen bizidunen kasu espazialean, animazitatearen markarik gabeko morfemen erabilpena ohikoa da Iparraldeko testuetan, eta numeroa (plurala) da markatze orokorraren agerpena laboratzen duten faktoreetarik bat; ikus Krajewska (2022).

¹⁴ Ürrütik <ikhoussi-> nahiz <ikhousi-> grafiatzen du: 42 & 33 aldiz, hurrenez hurren. Zuberoako tradizioan, bokalarlean <ss> & <s> grafia kontrastiboak dira, txistukari ahoskabeak eta ahostunak adierazten baitituzte, hurrenez hurren; gaiaren kontu errendatze zehatzarentzat, ikus Agirre (2001) eta Padilla-Moyano (2019).

¹⁶ Eta errecebitu dugu oroc haren bethetarçunetic, dohaign dohaignaren.

¹⁷ Ceren leguia emanic içan da Moïsaren medioz, dohaigna eta eguia jin dira Jesus-Kristez.

¹⁸ Ihourc ere eztu secular Jincoua ikhoussi; Seme bakhotchac, Aitareki denac berac, eçaguteraci deiku.

¹⁹ Eta heben da Johanec jakinaraci diana, nouiz ere judiouec igorri beirciren Jerusalemetic sakrificaçaletaric eta levitetaric, galthatcera: «Çu nour cira?»

²⁰ Aithortu cian eta etcian ukhatu; aithortu cian, ciouelaric: «Eniz ni Krista».

²¹ Eta galthatu ceien: «Nour cira arren? Elias cira? Erran cian: Eniz Elias. Profeta cira?»
Eta arrapostu eman cian: «Ez».

²² Erran ceien ordian: «Nour cira arren, arrapostu eman ahal deçagun igorri gutiener? Cer dioçu cihaurtçaz?»

²³ Erran ceien: «Desertian “Aphain itçatçie Jaunaren bidiaç Esaias profetac erran dian beçala” oihuz denaren botça niz».

²⁴ Eta harengana igorriric içan cirenac pharisienetaric ciren.

²⁵ Interrogatu cien orano, eta erran ceien: «Certaco batheyatcen ari cira, etcirelaric Krist, ez Elias, ez profeta?»

²⁶ Johanec arrapostu eman ceien: «Nic batheyatcen dut hourez; bena bada bat cien artian, ciec eçagutcen eztuciena.

¹⁶ *dohaign dohaignaren*: historikoki, Zuberoako euskaran genitiboaren morfema biluziak gainerako mintzoetan bestelako kasu marka konplexuen medioz adierazten diren balioak kodifika ditzake; cf. *gratia gratiagatic* Lç; *dohaina dohainarentcat* TB; *grâce pour grâce* Sacy & *grâce sur grâce* Ost. Gaiaren deskripzio batentzat, ikus Padilla-Moyano (2017: II, § 1).

¹⁷ *Moïsaren medioz*: postposizioaren hautuak TB seinalatzen du (*Moiseren medioz*); halaber, Ürrütik eta TBk bat egiten dute adbertsatibozko juntadurarik ez ematean; cf. *mais la grâce et la vérité a été apportée par Jésus-Christ* Sacy; *mais la grâce et la vérité sont venues par Jésus-Christ* Ost; *baina gratiá eta eguiá Iesus Christez eguin içan da* Lç; [Ø] *dohaina eta eguia ethorri da Jesus-Christoz* TB; *gracia ordean eta eguia Iesu-Christoc eguinac dirade*. HeH.

¹⁹ *beitciren*: jakina, *beitcien* ‘baitzuten’ irakurri behar da. Bokalarteko /r/-ren galeraren ondorioz, Zuberoan aditz forma zenbaitetan sinkretismoa gertatu da, adibidez *zien* ‘zuten’ & ‘ziren’. Hortaz, tradizio idatzian hiperzuzenketak ohikoak dira, bereziki XIX. mendean.

²³ Bertset honetan Ürrüti gainerako euskaratzeetako sintaxitik urruntzen da, hitz ordena kanonikorat gehiago hurbildurik. Gainerakoan, HeHrekin bat egiten du *aphain* hautu lexikoan, vs *plana* Lç & *chuchen* TB; cf. *rendez droite* Sacy & *aplanissez* Ost. Ohart, halaber, Ürrütiren *bidiaç* beste inon agertzen ez den pluralean emana dela: *Plana eçaçue Iaunaren bidea* Lç; *chuchen çaçue Jaunaren bidea* TB; *Aphain eçaçue Iaunaren bidea* HeH; *Rendez droite la voie du Seigneur* Sacy; *Aplanissez le chemin du Seigneur* Ost.

²⁴ *pharisienetaric*: etnonimoetan Ürrüti gainerako euskaratzaileak baino frantsesetik hurbilago dabil; cf. *Phariseu* Lç; *Pharisaunetaric* TB; *Pharisauetaric* HeH.

²⁶ Bertset honetan Sacy zein Ostervalde baliatu zaizkioke Ürrütiri. Bestenaz, *hourez* instrumentalaren hautuak Leizarragarekin (*urez*) eta Ostervaldekin (*d'eau*) batzen du, vs *urean* TB & HeH; orobat 1,31 & 1,33 bertsetetan.

²⁷ Houra da ene ondotic jiten dena, çouin ni beno lehenagocoua beita, eta ezpeniz ni digne haren hougnetaco oski khorden deseguiteco».

²⁸ Gaiça horic heltu cien Bethabarian, Jourdaignaren beste aldian, noun ere Johanec batheyatcen beitician.

²⁹ Biharamenian, Johanec ikhoussi cian Jesus jiten harengana, eta erran cian: «Hori da Jincouaren achouria, munduco bekhatiac elkitcen dutiana.

³⁰ Hori da erraiten nian houra: “Guiçon bat jiten da ene ondotic, ni beno handiago dena, ni beno lehenagocoua delacoz”.

³¹ Eta nic enian eçagutcen, bena jin niz hourez batheyatcera, houra Israelez eçaguturic ičan dadin».

³² Johanec errendatu cian jakitate, erraiten cialaric: «Ikhoussi dut espiritia eraisten celutic urço bat beçala, eta phausatu da hartan gagnen.

³³ Eta nic enian eçagutcen; bena hourez batheyatcera igorri naianac berac erran ceitan: “Çouintara ere ikhusten beituçu Espiritia eraisten, eta haren gagnen egoiten, houra duçu Espiritu Saintiaz batheyatcen diana”.

³⁴ Eta ikhousi dut, eta jakitate errendatu dut houra dela Jincouaren semia».

³⁵ Biharamenian orano Johane ukhuru cen eta hareki bere bi dicipulu,

³⁶ eta ikhoustez Jesus igaraiten, erran cian: «Horra Jincouaren achouria».

³⁷ Eta bi dicipuliec hori entçunic, jarraiki citçaitçon Jesusi.

³⁸ Eta Jesus utçuliric, eta ikhoustez jarraikitcen ceitçola, erran ceien: «Ceren ondouan çabiltciade?» Arrapostu eman ceien: «Rabbi —erran nahi beita Nausia—, noun egoiten cira?»

³⁹ Erran ceien: «Tciauste, eta ikhous eçacie». Jouan ciren eta ikhoussi cien noun çagouen, eta egon ciren egun hartan hareki, ceren hamarguerren orenaren ungunia beiten.

⁴⁰ Eta hetaric bat, Andres, Simon-Pierraren anaia cen, çouignec entçun beitician mintçatcen Johane, eta jarraiki cen Jesusi.

⁴¹ Harec ediren cian lehenic Simon bere anaia, eta erran cion: «Ediren diagu Messia (erran nahi beita Krist)».

²⁸ *Bethabarian*: cf. *Bethabaran* Lç, TB, *Béthabara* Ost vs *Béthanie* Sacy, *Bethanian* HeH.

³² *hartan gagnen*: Zuberioan ohikoa den inesibo arkaikoaren adibidea, mugagabea. Harago, zubereraren [X + GAÑEN/GAÑIAN] egituraz ikus Padilla-Moyano (2017: VII, § 1).

³⁵ *ükhüratu*: nonbait TBko *baratu* aditzetik hurbilago; Leizarragak eta Haraneder-Harrietek *egon* ematen dute. Erremarka bedi bokal asimilazioaz *ekhüratü* > *ükhüratü*.

³⁶ *Igaraiten*: Ürrütik Sacyren *passait* eta HeHren *iragaiten* segitu ditu, vs *ebilten* Lç, *ibilcen* TB & *marchait* Ost.

³⁸ Ürrüti Ostervaldi zein Haraneder-Harrieti darraikie: *s'étant retourné, et voyant* Ost → *utçuliric, eta ikhoustez* EvS, vs *Itçultcen da Iesus, eta ikhusten duela* HeH. Aldiz, frantsesezko iturrien *Que cherchez-vous?* euskaratzean Ürrütik HeHren formulazio bera ematen du: *Ceren ondoan çabiltçate?* → *Ceren ondouan çabiltciade?* vs *cer bilhatcen duçue?* TB.

³⁹ *Tciauste*: *jaugin* aditzaren inperatibozko forma sintetikoa, 'jin zaitzte'; cf. *tciauri* 'jin zaitetz' 1,46.

⁴² Eta erakharri cian Jesusengana. Jesusec beguiztatu cian ondouan, erran cion: «Çu Simon cira, Jonasen semia; hebentic aiticina deithuric içanen cira Cephas (erran nahi beita Harria)».

⁴³ Biharamenian Jesus Galilealat jouaiten celaric, bathu cian Philipe, çouigni erran betceion: «Jarraiki neçaçu».

⁴⁴ Philipe Bethsaidaco cen, Andresen eta Pierraren hirico.

⁴⁵ Philipec bathu cian Nathanaël, eta erran ceion: «Bathu diagu Jesus Nazarethecoua, Josephen semia, çouintçaz Moissac izkiribatu beitu leguian, eta çouintçaz Profetec ere izkiribatu beitie».

⁴⁶ Nathanaëlec erran cion: «Cerbait hounic elkhitcen ahal deia Nazarethetic?» Philipec erran cion: «Tciauri, eta ikhous eçaçu».

⁴⁷ Jesusec ikhousi cianian Nathanaël haregana jiten, erran cian: «Horra eguiazco Israelita bat, çouintan ezpeita faltxukeriaric».

⁴⁸ Nathanaëlec erran cion: «Nountic eçagutcen naiçu?» Jesusec erran cion: «Philipec deithu çutian beno lehen, phicotciaren pian cinelaric, ikhousen çuntudan».

⁴⁹ Nathanaëlec erran cion: «Naussia, çu Jincouaren semia cira, çu cira Israeleco erreguia».

⁵⁰ Jesusec arrapostu eman cion: «Ceren erran deiçudalacoz ikhousen çuntudala phicotce pian, sinhesten duçu nitan? Hori beno gaiça handiagoric ikhoussico duçu».

⁵¹ Guero erran cian: «Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet, hebentic aiticina ikhoussico duciela celia çabalic, eta Jincouaren ainguriac igaraiten eta eraisten guçonaren semiaren gagna».

⁴³ *Galilealat*: Ürrütiren zubereran adlatibozko morfemen arteko kontraste semantikoa hein handi batean indarrean da; hortaz, hemen *-t* morfoak balio direkzionala adierazten du. Beste maila batean, zubereraren adlatiboaren alomorfoen artean, *-ala(t)* normalean izen arruntekin espero genuke, baina ageri da zenbait toponimorekin idazle zuberotarrek *-ala(t)* erabiltzen dutela. Bada, ene tesiarentzako prestatu zuberera historikoaren corpusean (Padilla-Moyano 2017: ATALASEAN, § 3). *Galilea* eta *Judea* exonimoen agerraldi guztiak Ana Ürrütiren *Ebanjelio Saintia* honetan dautza, eta adlatibozkoak salbuespenik gabe *-ala(t)* alomorfoaz dira emanak: *Galileala(t)* 1,43, 4,3, 4,34, 4,45, 4,46, 4,47 & 4,54; *Judeala(t)* 7,3; 11,7 & 3, 22.

⁴³ *jarraiki neçaçu*: XIX. mendeko Zuberoan *-ki* multzoko aditzen aditzoinetan *-k* bukaerako forma berriak ageri dira: *jarraik, idok, eraik*, etab. Horri dagokionean, beraz, Ürrütik *jarraiki* aditzoina atxikitzeak nolabait joera gordetzaileagoa seinalatzen du; halere, ikus *ourtouc* ‘aurtuki’ 2,19 & *hounc eçaçu* ‘hunki’ 20,27.

⁴⁴ *Bethsaidaco*: ekialdeko euskaran mugagabearen erabilpena ohikoa da atributuan (Manterola 2006).

⁵¹ Erkatu diren bertsioren artean, bertset honetan Jesusen hitzen barneko zeharkako estiloa soilik Ostervalden itzulpenean atzeman daiteke; cf. *Egiuaz eguiaz erraiten drauçuet, Hemendic harat ikhussiren duçue ceruä irequiric* Lç; *Eguiazqui, eguiazqui erraiten dautçut; hemendic aiticina ikhussico duçu cerua çabaldua* TB; *Eguiazqui, eguiazqui erraiten darotçuet, ikhussiren dituçue Iaincoaren aingueruac igaiten* HeH; *En vérité, en vérité je vous le dis : vous verrez le ciel ouvert* Sacy; *En vérité, en vérité, je vous dis, que désormais vous verrez le ciel ouvert* Ost.

⁵¹ Ez nahas *semiaren gana & semiaren gagna* ‘gainera’; lehena absolutiboaren gainean ere erabil daiteke: *semia gana*.

1,9 hau] A B *han*; cf. Sacy *celui-là* : Lç *haur* : TB *argui hau* : HeH *hau*. **1,19** sakrifikaçaitaric eta levitetaric] B *çoumbait sakrifikaçale eta levitac*. A zuzena da, ezkerreko *Jerusalemetic* ablatiboak ondoko bi partitiboekiko nahasagarri suerta badaiteke ere. Menturaz arazo hori konpondu nahian Bk beharrik gabeko ABS PL ematen du; cf. Sacy *les Juifs envoyèrent de Jérusalem des prêtres et des Lévites* : Ost *les Juifs envoyèrent de Jérusalem des sacrificateurs et des Lévites* : TB *Jerusalemerat* [sic] *Sacrificatçaitaric eta Levitetaric* : Lç *Sacrificadoreac eta Levitac* : HeH *Apheçac eta hauquien leinuticaco batçu*. **1,25** ceien] A *cenie*. **1,47** haregana] B *haren gana*. **1,48** Philipec deithu çutian beno lehen] B *Philipe deithu içan cinen beno lehen*; cf. Sacy *Avant que Philippe vous eût appelé* : Ost *Avant que Philippe t'appelât* : Lç *Philipec dei ençan baino lehen* : TB *Philipec oihu eguin çauçun baino lehen* HeH *Philipec deith ciniçan baino lehen*.

II. CAPITULIA

¹ Hantic hirour egunen burian, eguin içan ciren eztei eli bat Cana Galileacouan, eta Jesusen ama ere han cen.

² Jesus bera ere khumitaturic içan cen ezteietara, bere dicipulieki.

³ Eta eskastu betceien ardoua, erran ceion Jesusi bere amac: «Ardouric ezteie haboro».

⁴ Bena Jesusec arrapostu eman ceion: «Emaztia, cer da çoure eta ene artian? Ene orena ezta orano heltu».

⁵ Haren amac erran cian cerbutcharier: «Cer ere erranen beteicie, hora eguin eçacie».

⁶ Bacen han sei harrizco ountci, eçarriric judioun chahutarçunaren costuma cen beçala; bakhotchac biga edo hirour pegar etchekitcen beicjan.

⁷ Jesusec erran ceien: «Bethetçatcie ountci horic hourez». Eta bethe çutien gagniala artino.

² *bere dicipulieki*: cf. *eta haren dicipuluac* Lç; *bere dicipuluequin* HeH; *bere Discipuluequin* TB; *avec ses disciples Sacy & lui et ses disciples* Ost.

³ *ardouric ezteie haboro*: frantsesetik, eta bereziki Ostervaldengandik hurbil dabil Ürrüti; cf. *mahatsarnoric ezteie* Lç; *ez dute arnoric* TB; *arnoric ezteie* HeH; *Ils n'ont point de vin Sacy & Ils n'ont plus de vin* Ost.

⁵ *Cer ere ... beit-*: korrelatibozko egituraren agerraldi guztiz berankorra da zuberera historikoaren corpusean, beharbada azkena. Markatzekoa da 1828koa den, eta ustez Leizarragaren moldaketa hutsa den TBren egileak (Lécluse 1826: 21; Vinson 1891: § 3.g) egitura hori ezaba zezan, baina ez Ürrütik, mende erdi berantago; cf. *Cer ere erran baitieçaque, eguiçue* Lç *eguiçue erranen dautçuen guciac* TB *Cer ere erranen baitarotçue, eta hura eguiçue* HeH

⁶ *judioun chahutarçunaren costuma*: juduen ohituraren ideiak Ürrütiren bertsioa, Ostervald (*en usage*) eta TB (*haztura*) batzen ditu.

⁶ *biga edo hirour pegar*: cf. *birá edo hirurná neurri* Lç; *biga edo hirur neurri* TB; *sei edo hamabi pegar* HeH; *deux ou trois mesures* Sacy & Ost. Erremarka bedi *neurri* hitza euskalki guztietan lekukotzen dela, zubereran izan ezik; hemen edukiera *neurri* unitate gisara erabilia da. Gainerakoan, ez dakit zergatik HeHk ordura arteko *deux ou trois mesures / biga edo hirur neurri* → *sei edo hamabi pegar* egokitu duen. Halaber, ez dakit Haraneder-Harrietentzat *pegar* baten edukiera *neurri* batena baino tipiagoa denetz, zenbatzaileen adierazpena aldatu baitu. Nolanahi ere, Ürrütik *pegar* hartu du, iturrietako kopuruak errespetaturik.

⁷ *Bethetçatcie*: Zuberoan *betha* aditzoina espero genuke. Hemengo itxura ez da aditz laguntzailearen formarekilako baturaz azaltzen; cf. *bethe çadin* 12,38, *bethe dadin* 13,18 & *bethe ledin* 18,32.

⁸ Erran ceien guero: «Har eçacie orai, eta eraman eçacie mahaigneco buruçaquiari». Eta eraman ceien.

⁹ Tcheste cianian mahaigneco buruçaquiatic hour ardou khambiatuoric —noula ezpeitçakian nountic ekharriric cen, bena hour houra ekharri cien cerbutchariec baçakien—, deithu cian espousa,

¹⁰ eta erran ceion: «Nourc-nahi hastian ardou houna emaiten du; guero, ounxa edan ondouan, emaiten du aphalchiagotic; bena çuc ardou houna orai artino beguiratu duçu».

¹¹ Hori da Jesusec eguin cian lehen miracuillia, Cana Galileacouan; eta eçaguteraci cian bere loria, eta bere dicipuliec sinhetxi cien hartan.

¹² Jouan cen guero Capernaumera bere amareki, bere anaieki eta bere dicipulieki; bena etcen han egon çoumbait egun baicic.

¹³ Eta noula judioun Bazcoua huillan beiten, igaran cen Jerusalemera.

¹⁴ Ediren cian Templian idi, eta ardi, eta urço saltçale eta diharu khambiaçaliatic jarriric ciagouela.

¹⁵ Eta eguinic açote bat soka mehar batez, elkaraci çutian oro Templutic beren idieki eta ardieki; eta dihariatic ichouriric, mahaignac utçuli çutian.

¹⁶ Eta urço saltçaler erran ceien: «Khen itçatçie horic hebentic, eta ezteçaciela eguin ene Aitaren etchia sal-erosteco etche bat».

¹⁷ Ordian orhitu ciren haren dicipuliat noula izkiribaturic den: «Çoure etchiaren alderaco garrac erratcen nai».

¹⁰ *Nourc-nahi*: izenordain zehaztugabe gisara gramatikalizatze bidean, *nourc-nahi* forma fase goiztiarrago baten lekukoa da, kasu marka ezkerreko izenordainari erantsia baitu; cf. *norc nahic* TB & *nor nahic* HeH.

¹⁴ *ciagouela*: ‘zeudela’; cf. *iarriric ceudela* Lç; *yarriric çaudenac* TB & *iarriric cegocela* HeH. Adizkiaren *-i*-beharbada forma alokutiboekiko erakarpenak eragin du. Zuberoako testuetan antzeko bi adizki atzeman dugu, bi-biak alokutibo: [*Antigona princessa*] *Polonicaren thomban ciagoçun tristeric, garda bat jouan cioçu hartcera armaturic* Edipa 825 & *Berbo eternal, çoure semiaren gloriari ciagoçun haïtatu çian amaren bekhatu originaleti beguiratcia* HOrdre 75 (*Heren-Ordreco esculibria igante-bestetaco officio berrieki. Jaun Aphezcupiaren baimentiarekin*. Oloroe: B. Lapeyrette, 1860 [Vinson 1891: § 314]).

¹⁵ Ez dakigu zergatik Ürrütik singularrean eman duen *soka mehar batez*; cf. *açotibat kordatoz* Lç, *soca thipi batçuez azote bat* TB, *açotesca bat sokha mehar batçuz* HeH, *un fouet avec des cordes Sacy & un fouet de petites cordes* Ost.

¹⁶ *ezteçaciela eguin*: TBren antzora (*ez çaçuela eguin*), Ürrütik ez du Leizarragaren eta Haranederren *eztaguçuela* sintetikoa atxiki.

¹⁷ *çoure etchiaren alderaco garrac erratcen nai* ← *çure etchearen alderaco kharrac erretcen nau* HeH. Gainerakoan, *hire etcheazko zeloac ni ian niauc* Lç & *çure etchearen kharrac yan nau* TB.

¹⁸ Bena judiouec elhia harturic erran ceien: «Cer miracuilluz eracoutxico deikuçu holaco gaicen eguiteco eskia baduçula?»

¹⁹ Jesusec arrapostu emanic erran ceien: «Ourthouc eçacie Templu hau, eta, hirour egunen barnian, eçarrico deiciet tchutic».

²⁰ Judiouec erran ceien: «Cer? Egon dira berrogei eta sei ourthe Templu hounen eguiten, eta çuc hirour egunez arra altchatuco duçula?»

²¹ Bena Jesus mintço cen bere khorpitceco templiaz.

²² Hartacoz hiletaric phiztu cenian, bere dicipuliac orhitsu ciren hori erran ciala, eta sinhetxi cien izkiribietan, eta Jesusec erran cian hitzean.

²³ Eta noula Jerusalemen beitzen Bazcoco besta egunian, hanitxec sinhetxi cian haren icenian, ikhoustex haren miracuilliac.

²⁴ Bena Jesus etcen fidatcen haier, ceren oro eçagutcen beitçutian,

²⁵ eta ezpeitcian beharic ihourc ere eçaguteraz liçon guiçon bat, ceren berac eçagutcen beitu cer den guiçonian.

2,16 16 Eta urço] A B *Eta urço*. **2,18** miracuilluz] A B *miracuillu*. Bietan *miracuillu* absolutiboan emana da, eta huts horren giblean TB dateke; cf. TB *Cer miraculu erakhasten darocuçu* : HeH *Cer ikhusgarriz eracutsico darocuçu* : Sacy *Par quel miracle nous montrez-vous...* : Ost *Par quel signe nous montres-tu que...* **2,19** eçarrico deiciet] A *ecarrico deitci*. **2,22** hitzean] A B *hitzetan*; cf. Sacy *à la parole* : Ost *à cette parole* : TB *hitzean*.

III. CAPITULIA

¹ Bacen pharisien bat, Nicodema deitcen cena, judiouen aiticindarietari bat,

² çouin jin beitzen gaiaz Jesusengana, eta erran ceion: «Nausia, badakigu erakasle bat çirela Jincouaganic jinic; ceren ihourc ere eztu eguiten ahal çuc eguiten dutuçu miracuilliac, ezpada Jincoua hareki».

³ Jesusec arrapostu eman ceion, eta erran ceion: «Eguiazki, eguiazki erraiten deiçut: ihourc ere eztu ikhousten ahal Jincouaren erresouma, ezpada berriz sortcen».

⁴ Nicodemac erraiten deio: «Noula guiçon bat berriz sortcen ahal da çahartu denian? Sartcen ahal deia bere amaren sabelian, eta berriz arrasortcen?»

⁵ Jesusec arrapostu emaiten deio: «Eguiazki, eguiazki erraiten deiçut: guiçon bat ezpada arrasortcen hourez eta Espiritu Saintiaz, ezta sartcen ahal Juincouaren erresouman.

¹⁸ EvSren bi edizioetan *miracuillu* absolutiboan emana da —hemen instrumentalarekin zuzendu dugu—, eta huts horren giblean TBko *miraculu* datza; cf. *Par quel miracle nous montrez-vous* Sacy; *Par quel signe nous montres-tu* Ost; *Cer miraculu erakhasten darocuçu* TB & *Cer ikhusgarriz eracutsico darocuçu* HeH.

¹⁹ *Ourthouc*: ‘aurtiki’ aditzoinaren forma indartua, *ourthouki*-ren orde. Lehen aldikoz XIX. mendearen hastapenean lekukotzen da: *Lôt, ourthouc bersset hounen erraitiareki* (*SteEli* 519-di). Gainerakoan, *-ki* multzoko aditzen aditzoinaren formei dagokienez, Ürrütik ez du *-k* itxurako aditzoin berriekiko joera nabarmena; ikus *jarraiki neçaçu* 1,43 eta bertako oharra.

⁶ Araguitic sorthu dena aragui da, Espiritutic sorthu dena espiritu da.

⁷ Etcitalia estona erraiten dudalacoz behar duçielá berriz sorthu.

⁸ Aiciac bouhatcen du nahi dian lekialat, eta entçuten duçie haren herotxa, bena eztakicie nountic jiten den, ez nourat jouaiten den: hala-hala da Espiritu Saintiaz sorthuric den guïçona».

⁹ Nicodemac erraiten deio: «Noula hori eguiten ahal da?»

¹⁰ Jesusec erran cion: «Cer? Çu Israelen naussietaric bat çira, eta horic eztakitçu?

¹¹ Eguiazki, eguiazki erraiten deiçut dakigunaz mintço guirela, eta ikhousi duguna errakousten dugula; bena eztuçie errecebitcen goure jakitatia.

¹² Ber guisan, lurreco gaicez mintço niçaitçunian ezpanaiçu sinhesten, noula sinhesten ahal naiçu celuco gaicez mintço niçanian?

¹³ Ceren ihour ere ezta igaran celialat, celutic eraitxi dena baicic, erran nahi da Guïçonaren semia, celian dena.

¹⁴ Eta noula Moïzac altchatu beitiçian metalezco suguia desertian, ber guisan guïçonaren semiac behar du içan altchaturic goiti,

¹⁵ amorecatic hartan sinhesten dien guïçonetaric bat ere eztadin gal, bena ukhen deçan bethiereco bicitcia.

¹⁶ Ceren Jincouac hain du maithatu mundia, noun eman beitu bere seme bakhotcha, amorecatic hartan sinhesten dian guïçonetaric batere eztadin gal, bena ukhen deçan bethiereco bicitcia.

⁵ *hourez eta Espiritu Saintiaz*: Leizarragak, TBk eta Ürrütik instrumentalean ematen dute; Haraneder-Harrietek, aldiz, ablatiboan: *uretic eta Ispiritu Saindutic*; cf. fr. *si un homme ne renaît de l'eau et du Saint-Esprit Sacy & si un homme ne naît d'eau et d'Esprit Ost*.

⁷ *Etcitalia estona*: 'ez zaitezela estona'; cf. *Etcitaiela estona* 'ez zaitezela estona' 5,28. Ezezko aginduetan inperatiboaren formari *-(e)la* konpletiboaren atzizkia eranstea Iparraldeko mintzoetako garapen historikoa da. Ürrütiren zubereran halakoak subjuntiboan oinarritu formak dira, aditz laguntzaile iragankorretan orainaldiko *d-* azaleratzen baita: *ezteçaciela eguin* 2,16, *ezteçaciela marmoucika* 6,43. Aldiz, beste egile batzuek egiazko inperatiboaren morfologiarekin lekukotzen dute *-(e)la* konpletiboa: *ez çaçuela eguin* TB Io 2,16, *ez çaçuela murmura* TB Io 6,43.

¹⁴ *metalezco suguia*: Exodoan Jainkoaz duda egiteagatik suge gaiztoez pozoindu juduen sendatzekotzat Moïsak altxatu zuen sugeaz ari da, bertsioaren arabera kobrezko ala urre gorrizko (brontzeko) izan. Ürrütik ez du metala zehazten; cf. *cobrezco suguea* TB & *le serpent d'airain* Sacy. Beste bertsio batzuetan besterik gabe *suge* Lç, HeH edo *le serpent* Ost.

¹⁵ *amorecatic*: gaskoieraren *pr'amor de* lokuzio preposizionalaren kalko hau XIX. mendearen bukaerara arte ongi lekukotua da Zuberoako testuetan. Helburuzko perpausak markatzen ditu, subjuntiboaren gainerako erabileretarik bereiziz; hortaz, *amorecatik* frantseseko iturrietako *afin que* moldearen ordaina da: *afin que tout homme qui croit en lui, ne périsse point* Sacy, *Afin que quiconque croit en lui ne périsse point* Ost. Euskaratzeen artean, TB ere horren lekukoa da: *Amoregatic norc ere sinhesten baitu hura baiñan ez dadin fundit*. Leizarraga, aldiz, *-tzat* edo *-gatic* morfemez zerbitzatzen da: *hura baiñan sinheste duenic batre gal eztadin, baina vizitze eternala duençát*; orobat HeHk: *Eztadintçat gal hura baiñan sinheste duenic bat ere, aiticitan içan deçan bicitce bethierecoa*.

¹⁷ Ceren Jincouac eztu igorri bere semia mundiala mundiaren jumatcera, bena bai mundiaren salbatcera.

¹⁸ Hartan sinhesten diana ezta galduric iñanen, bena hartan sinhesten eztiana galduric da, ceren ezpeitu sinhetxi Jincouaren seme bakhotcharen icenian.

¹⁹ Eta hau da galtçapen horen arrazoua: arguia jin da mundiala, eta guiçonec maitiago ukhen die ulhumpia arguia beno, ceren haien obrac gaisto beitira.

²⁰ Ceren gaizkia eguiten dianac hugu du arguia, eta ezta huillantcen arguiala, lotxaz bere obrac iñan ditian eçaguturic.

²¹ Bena arguiaren arabera eguiten diana jiten da arguiala, haren obrac eçaguturic iñan ditian, ceren Jincouaren beithan eguinic beitira».

²² Gaiça hoi en ondouan Jesus jin cen Judeaco lurretara bere dicipulieki, eta egon iñan cen han aphur bat haieki, eta ari cen batheyatcen.

²³ Johanec ere batheyatcen cian Enonen, Salimen heguian, han hourtce handia beiten; eta hanitx jiten ciren harengana, eta batheyatcen çutian.

²⁴ Ceren ordian orano Johane etcen gaztelian eçarriric.

²⁵ Eta iñan cen questione bat Johaneren dicipulu çoumbaiten eta judiouen artian batheyaren gagen.

²⁶ Eta jinic Johanegana, erran ceien: «Nausia, Jourdaignaren beste aldi en çoureki cen hora, çouigni ere jakitate errendatu beituçu, batheyatcen ari da bere alde, eta oro harengana badouatça».

²⁷ Jouhanec erran ceien: «Guiçonac eztu deus ere ukheiten ahal, ezpaçαιο emanic celutic».

²⁸ Cihauriec jakile cirade noula erran dudan: «Eniz ni Krist, bena haren aicinian igorric niz.

¹⁹ *arrazoua*: /ara'zũa/ aldaeran zubereraren bi ezaugarri fonologiko batzen da: i) biarnesetik sartutako maileguetan kausitzen diren bokal sudurkari «berriak», eta ii) txistukari ahostunak. Bigarrenaz denaz bezainbatean, ohart bedi Ürrütiren sistema grafikoan bokalardean <z> grafema markatua dela; cf. *Lazare* 11,1, *Nazaretcoua* 18,5, *Hozana* 12,13, *plazer* 8,29, *circoncizionia* 7,22, *arrazouric* 15,25, etab. Hortaz, *gaizbidagatic* 16,1 Ürrütik erabilitako lapurterazko iturrien eraginagatik azal daiteke (*gaizbidetuac* TB, *gaizbideac gatic* HeH), eta *bazaquian* 6,6 horrekiko salbuespen bakanetakoa da.

¹⁹ *gaisto*: Ürrütik behin baizik ez du horrela ematen, gainerako guztietan *gasto* aldaera erabiltzen baitu (5,14, 7,7, 9,16, 9,24, 9,25, 9,31). Mendebaletik kanpo, *gasto* aldaera Voltoirek, Mendigatxak eta Etxahunek lekukotzen dute (*OEH*, s.v. GAIZTO).

²⁵ *questione*: 'disputa'; cf. *une dispute* Sacy & Ost; *leya bat* TB; *iharduquitce bat* HeH.

²⁵ *batheyaren gagen*: euskararen tradizio idatzian 'gaia' (*topic*) adierazteko baliabide gramatikal ohikoa izan da [GEN + *gainean*] postposiziozko egitura; cf. *Bada iñan cen leya bat alchatua Joannesen Discipuluez Juduequin garbitasunaren gainean* TB eta *Alchatu cen bada iharduquitce bat Ioanesen dicipulu cembaiten eta Iuduen artean, bathaioaren gainetic* HeH. Hortaz, markagarria da Bibliaren euskaratzerik zaharrenean instrumentala agertzea: *Alcha cedin bada questionebat Ioannesen discipuluetaric Iuduequin purificationeaz* Lç. Frantseseko iturriei begiraturik, Sacyk eta Ostervaldek, bi-biek *une dispute* [...] *touchant le baptême* ematen dute.

²⁹ Espoussa diana, hora da espousa; bena espous berriaren adiskide baicic eztena, haren khantian dago, eta behatzen da haren botçari eta boztariouan da; ikhouston dut orai boztario hori complituriç.

³⁰ Behar du handitu, eta behar dut gutitu.

³¹ Gaignetic jin dena ooren gaigneco da; lurretic jin dena lurreco da, eta lurretic mintço da; celutic jin dena ooren gaigneco da,

³² eta erakousten du ikhousi eta entçun diana; eta hati ihourc ere eztu errecebitcen haren jakitatia.

³³ Haren jakitatia errecebitcen dianac, segurtatcen du Jincoua eguia dela.

³⁴ Ceren Jincouac igorric denac erraiten dutu Jincouaren hitzac; ceren Jincouac ezpeteio espiritia aphurchki emaiten;

³⁵ ceren aitac maite du semia, eta gaiçac oro eman deitço eskiala.

³⁶ Semiaren beithan sinhesten dianac badu bethiereco bicitcia; bena semiaren beithan sinhesten eztianac eztu ikhousico bethiereco bicitcia, bena Jincouaren colera hartan gagenen egoiten da».

²⁸ *cirade*: *izan* aditzaren orainaldiko 2. pertsonari dagokionez, Ürrütik hiru forma erabiltzen du: i) *cira*; ii) *cirade*; eta iii) *ciradeie*. Numeroaren arabera, i) *cira* beti singulararekin komunztatua da; ii) *cirade* behin ageri da singularreko balioaz (14,22) vs 27 aldiz pluralekoaz: 3,28, 5,35, 5,40, 7,23, 7,44, 8,21, 8,22, 8,23 (bitan), 8,24 (bitan), 8,31 (bitan), 9,27, 10,34, 13,10, 13,11, 13,17, 13,35, 14,19, 15,3, 15,4, 15,7, 15,10, 15,19, 15,27 & 16,32; eta iii) *ciradeie* plural pleonastikoa hirutan ageri da: 4,38, 6,26 & 7,21. Forma modalak direnaz bezainbatean, *cirateke* beti pluralarekin ageri da: 8,36, 15,14, 15,8 —*ciateke*—, 15,27 & 16,20 (bitan), eta morfologia pleonastikoa duen forma bi aldiz: *beitciratekie* 5,20 & *ciatekienian* 21,18.

²⁹ *espoussa*: -a berezkoa duenean, ‘emazte’, eta bestenaz ‘senar’; halere, ESPOUS sarreran Gèzek *époux* & *épouse* parekatzen ditu, eta orobat Xahok. Hortaz, *espusa* formak printzipioz ‘emazte’, ‘emazte.DET’ zein ‘senar-DET’ adieraz dezake. Halere, Ürrütik lehenean <ss> grafia erabili du bokalen artean, eta bigarrenean *liaisonen* ondoriozko /z/ igurzari ahostuna adierazten duen <s> bakuna. Zubereraren lexikografian deusek ez du *espusa* femeninoa eta *espus* maskulinoa igurzari ahostunaz bereiz litezen; horrezaz gain, Ürrütik berak *espoussa* ‘emaztea’ 2,9 ere idazten du.

³⁰ Ürrütik aski estilo sobreak errendatzen du bertset hau, TBk bezain trinko; cf. *Harc behar du handitu, eta nic chipitu* Lç; *Handitu behar du, eta gutitu behar dut* TB; *Hura behar da gurendu, ni aldiz gutitu* HeH; fr. *Il faut qu’il croisse, et que je diminue* Sacy & Ost.

³² *hati*: ‘haatik’ (1888ko edizioan *hari*). *OEH*k ez du aldaera hau HAATIK sarreran jaso; bestenaz, HATI sarrerakoa, harridurazko perpausetakoa, arras beste zerbait da. Cf. *baina haren testimoniagea nehorc eztu rezebitzen* Lç; *bainan nihorc ez du errecebitcen haren lekhucotassuna* TB; *eta bizquitartean nehorc eztu nahi haren lekhucotasunic* HeH; *mais personne ne reçoit son témoignage* Ost. Ürrütik *eta hati* segidan erabiltzen du (6,36, 6,70, 7,19, 7,26, 9,30, 10,35, 13,10), salbuespen batekin (12,42).

³⁴ *aphurchki*: “Avec parsimonie” [*sic*] (Harriet *apud* *OEH*, s.v. APURXKI). Azpimarratu behar da *OEH*ren sarrera Ürrütiren bertset honekin baizik ez dela ilustratua. Gainerako euskaratzaileek *neurritz*, *neurtu* eta erro bereko lexemak erabili dituzte; Ürrütik erabili zituen frantseseko bi bertsoetan *par mesure* datza.

3,1 III capitulia] A *II capitulia*. 3,5 Eguiazki, eguiazki] B *Eguiaski, eguiaski*. 3,17 salbatcera] A *sablatcera*. 3,19 hau] A B *han*; cf. Ost *voici* : Lç *haur* : HeH *hau gatic*. 3,24 eçarriric] A *eçariric*. 3,29 behatcen] A *beatcen*. || boztariouan] B *bostariouan*. 3,32 hati] A *hari*; cf. Ost *mais personne ne reçoit son témoignage* : Lç *baina* : TB *bainan*.

IV. CAPITULIA

¹ Jesusec jakin cianian pharisienece entçun cirela ari cela batheyatcen, eta eguiten ciala Johanec beno dicipulu haboro

² (nahibada Jesusec berac etcian batheyatcen, bena bai haren dicipuliec),

³ utci cian Judea, eta jouan cen berriz Galilealat.

⁴ Eta noula behar beitician igaran Samarian gaintic,

⁵ jin cen Samariaco hiri Sichar deithu batetara, çouin beita Jacobec bere seme Josephi eman ceion lurraren ondouan.

⁶ Han bacen phutçu bat, deitcen beiticien Jacoben uthurria, eta Jesus bidiaz einheric beitcen, jarri cen phutciaren heguian. Egüerdi ungurunia cen.

⁷ Jin cen hara Samariaco emazte bat, hourkaro. Jesusec erran cion: «Indaçu edatera».

⁸ Ceren bere dicipuliac jouanic ciren hiriala janhari erostera.

⁹ Bena emazte Samariaco harec erran cion: «Noula çuc judio içan eta, galthatcen deitadatçu edatera, ni emazte Samariaco bat içan eta? Ceren judiuec ez tie comerciaric samaritaneki».

¹⁰ Jesusec erran cion: «Eçagutcen bacinu Jincouaren dohaigna, eta nour den çouri errailia “Indaçu edatera”, cihauc ere galthatuco ceneion, eta emanen ceičun hour laster batetaric».

¹¹ Emazte harec erran ceion: «Jauna, eztuçu deus ere hour hartceco, eta phutcia barna duçu; nountic duçu aren hour laster houn hoi?»

² *nahibada*: balio kontzesibozko lokailua zubereran (erronk. *nahibeda*), “documentado desde mediados del s. XVII en autores suletinos y mixanos, y en Harizmendi, Elissamburu y Mendigacha” (*OEH*, s.v.).

⁵ Ürrütik euskararen historian —eta bereziki Iparraldeko mintzoetan— ohikoa izan den izenaren ondoko erlatibozko egitura ematen du. Erkatu diren euskaratzeen artean, bertset honetan soilik TBk ez du erlatibo postnominala erabiltzen: *Samariaco hiri Sichar deitzen den batetara* Lç; *Samaritaco hiri batetarat, deithua Sichar* TB; *Samariaco hiri, Sichar çaritçon batetara* HeH; *Samariaco hiri Sichar deithu batetara* EvS. Frantsesezko iturrietan ez da erlatiborik, aposizioa baizik: *en une ville de Samarie, nommée Sichar Sacy & à une ville de Samarie, nommée Sichar Ost*.

⁷ *hourkaro*: “En busca de agua, a por agua” (*OEH*, s.v. URKARO; Ürrütiren pasarte hau baizik ez du adibidetzat bildu); cf. *ur idoquitera* Lç, *urca* TB —hutsa ote?—, *urqueta* HeH. Akitaniako mintzoen tradizioan azken forma horrek (*h*)*urkaro* baino anitzez ere erabiltzen hedatuagoa izan du.

¹⁰ *çouri errailia*: euskalki gehienetan eratorpen hutsezko morfema den *-le* atzizkia ekialdean perpaus osoari erants dakioke, hemen [çouri *indaçu edatera* erran]-*le*; ikus Fernández *et al.* (2010).

¹¹ *hour laster*: bi adiera izan dezake: i) “corriente de agua, río” eta ii) “Agua que corre, agua corriente” (*OEH*, s.v. UR); bada, bigarren adieran *OEHk* Ürrütiren pasarte hau jasotzen du. Gainerako euskaratzeetan *ur vicitic* Lç, *ur bicitic* TB, *ur laster batetaric* HeH; cf. fr. *de l'eau vive Sacy & une eau vive Ost*.

¹² Jacob goure aita beno handiago çira, çouignec eman beteiku phutcia, eta berac edan beitu, eta bere hurrec ere bai, eta cabalec?»

¹³ Jesusec erran cion: «Nourc ere edanen beitu hour hountaric egarriguren da berriz; bena nic emanen dudan houretic edanen dianac eztu haboro egarriric ukhenen;

¹⁴ ceren nic emanen dudan hourea içanen da haren beithan uthurri bethi iraingnen dian bat, heltu beita bethiereco biciticialartino».

¹⁵ Emaztiac erran cion: «Jauna, eman içadaçut hour hortaric, ezteçadan ukhen guehiago egarriric, eta eznadin jin hounat idokitcera».

¹⁶ Jesusec erran cion: «Çouaçã, deit eçaçu çoure senharra, eta tciauri houna».

¹⁷ Arrapostu eman cion emastiak eta erran cion: «Eztut senharrik». Jesusec erran cion: «Ountxa erran duzu “eztut senharrik”,

¹⁸ ceren izan duçu çazpi senhar eta orai duçuna ezta çure senharra; eguiazki mintço cinen».

¹⁹ Erran cion emaztiac: «Jauna, iduri du profeta bat cirela.

²⁰ Goure aitec adoratu çuten mendi huntan, eta ciec erran ducie Jerusaleme dela adoratceco lekha».

²¹ Jesusec erran cion: «Emaztia, sinhetx neçaçu: orena jin da, noun ezpeituçie adoratuco Aita, ez mendi huntan, ez Jerusalemen.

²² Adoratcen duçie eçagutcen eztuciena; guc adoratcen dugu eçagutcen duguna, ceren salbamentia jiten da judiouetaric.

²³ Bena orena heltu da, eta orai da, çouintan eguiazco adoraçalec adoraturen beitie Aita espiritut eta eguiaz, ceren halaco adoraçale galthatcen du Aitac.

¹¹ *aren*: dardarkarien lenizioaren ondoriozko forma; jakina, ‘arren’; cf. *beraz* Lç, TB & HeH eta frantses *donc* Sacy & Ost. Ürrütik sistematikoki <aren> idazten du, eta 1888ko argitaratzaileek ez dute beti horrela konprenitu, *aren* 7,11 → *haren* kanbiatuz.

¹³ Bertset honetako azken zatia egiazki 14. bertsetari dagokio. Horrek Ürrütiren eta Haraneder-Harrieten bertsioak bateratzen ditu, erkatu diren euskarazko zein frantsesezko gainerako bertsioen artean inon ez baita testuaren banaketa hori atzeman.

¹³ *egarriguren da ... eztu haboro egarriric ukhenen*: estiloaren bariazio ariketa batean, Ürrütik bi modutara errendatzen du frantsesaren *avoir soif*. Gainerako euskaratzaileek molde bakarra darabilte: Leizarragak eta Haranederrek *egarritu* errepikatzen dute, eta TBren egileak *egarri içan* ‘ukan’.

¹⁴ *iraingnen*: honetaz landara, Ürrütik beste batean baizik ez du <ngn> grafia eman: *Jourdaingnaren* 10,40.

¹⁴ *biciticialartino*: hitz banaketak *artino* terminatibozko postposizio askea *-ala* adlatiboaren morfemari eransteke bidean dela seinalatzen du; cf. *bethierecoualartino* 4,36 & *mementoualartino* 13,1, baina *gagniala artino* 2,7. Bestenaz, Zuberoako testu zaharretan terminatiboaren adierazpide ohikoena izan zen *-ala drano* postposizio egitura XIX. mendean itzali zen (Padilla-Moyano 2017: II, § 2.4.3).

¹⁵ *içadaçut*: ‘iezadazu’. Ohart *-da-* + *-t* datiboaren komunztaduraren pleonasmoa; ikus *deiztadan* 5,36 eta hango oharra.

¹⁷ *duzu*: horrela datza 1873ko eta 1888ko edizioetan. Agerraldi bakarra da, vs <duçu> grafia 41 aldiz; ez ahantz Ürrütiren sistema grafikoan —eta, oro har, Zuberoako testu zaharretan— bokalarteko <z> grafemak txistukari ahostuna irudikatzen duela; ikus *arrazoua* 3,19 eta bertako oharra.

²⁴ Jincoua espiritu da, eta adoratcen dienec behar dire adoratu espirituz eta eguiaz».

²⁵ Emaztiac erran cion: «Badakit Messia (erran nahi beita Krista) jin behar diala; nouiz ere jin beitateke, gaiçac oro erakouxico deizkula».

²⁶ Jesusec erran cion: «Ni niz, çouri mintço dena bera».

²⁷ Ber demboran bere dicipuliac heltu cien, eta estonatu cien emazte bateki elhez ari celacoz. Arastan ihourc ere etceion erran: «Cer galthatcen duçu?» Edo: «Certaco mintço cira horreki?»

²⁸ Ordian emaztiac utciric han bere pegarra, jouan cen hiriala, eta erran cian jenter:

²⁹ «Tciauste, ikhous eçacie guiçon bat çougnec erran beteitçat eguin dutudan gaiçac oro, hau ezteia othe Krista?»

³⁰ Elkhi cien ordian hiritic eta jin cien harengana.

³¹ Ber demboran, dicipuliec othoitcen cien cerbait har leçan, erraiten cielaric: «Naussia, jan eçaçu».

³² Bena ihardetxi ceien: «Nic badut janhari bat hartceco noun ezpeitucie eçagutcen».

³³ Dicipuliec erraiten cien beren artian: «Nourbaitec ekharri othe deioua jatera?»

³⁴ Jesusec erran ceien: «Ene janharia da ene Aitaren boronthatiaren eguitia eta haren obren complitcia.

³⁵ Eztucieia erraiten badela orano lau hilabete eta guero errecolta jinen dela? Bena nic erraiten deiciet: Goiti itçatcie cien beguiac, soguicie bazterrer noula deja çhouri dien, eta errecolta çohi.

³⁶ Eta errecolta biltçaliac badu bere saria, eta goititcen dutu bere errecoltac bicitce bethierecoualartino, ereiliac ere ukhen deçan boztarioua, biltçaliac beçala.

²⁴ *dire*: bistan dena, *die* ‘dute’ irakurri behar da. Zuberoan bokalarteko /t/-ren ezabatzearen ondorioz, idazle zuberotarrak hiperzuzenketak egiten hasi ziren; ikus *beitciren* 1,19.

²⁷ *Arastan*: *OEH*ren arabera (s.v. *ARRASTA* 2), “por lo demás” (Azkue), “au reste” (Harriet); bestenaz, *OEHk* bereiz jasotzen du *arrastan puru* “du reste, cependant” (Lhande). Aldiz, hemen Ürrütik frantsesaren *néanmoins* itzultzeko erabili du *arrastan* soila; cf. *badaric-ere* Lç *bizquitartean* TB; *halaric ere* HeH *néanmoins* Sacy & *néanmoins* Ost. Gainerakoan, Ürrütik *arrasta* 6,12 ‘reste’ erabiltzen du, <rr> bikoitzaz.

³⁵ *deja*: ‘jada, jadanik’. Ediziogile honi eskapatzen zaizkion arrazoiengatik *OEHk* *DEIA* sarrera dakar, eta ez *DEJA* —bai, ordea, *JA*, *JADA* & *JADANIK*—, eta orobat *DEIADANIK* eta *DEIARADANIK* sarreretan. Ekialdeko tradizioan lekukotzen da. Ana Ürrütik behin *dejadanic* 13,2 erabili du, eta gainerako guztietan *deja*: 4,35, 5,24, 5,25, 6,17, 7,14, 9,22, 9,27, 11,39, 13,10, 15,3, 16,11, 16,32 & 1933.

³⁵ *errecolta*: erkatu diren gainerako euskaratzaileek *uzta* ematen dute, eta frantses iturriek *la moisson*.

³⁷ Ceren ordenarizki erraiten diena eguia da: batec ereiten diela eta bestec biltcen.

³⁸ Igorri çutiet ciec biltcera ereign eztucien lurriala; bestec lana eguin die eta sarthu ciradeie haien lanian».

³⁹ Eta hiri hartaco hanitx samaritanec sinhetxi cien hartan, ceren emazte harec erran ceielacoz: «Erran deitçat eguin dutudanac oro».

⁴⁰ Samaritanouac jinic harengana, othoitu cien haieki egoiteco; eta egon cen han bi egunez.

⁴¹ Eta hanitx haboroc sinhetxi cien bera entçun ondouan.

⁴² Eta erran cien emaztiari: «Eztugu haboro sinhesten çoure erranagatic, bena guihauc entçun dugulacoz, eta badakigu hau eguiatzki Krista dela, mundiaren salbaçalia».

⁴³ Bi egunen burian, elkhi cen hantic, eta jouan cen Galilealat,

⁴⁴ ceren Jesusec berac erran cian profeta bat eztela bere herrian ouhouraturic.

⁴⁵ Jin cenian aren Galileala, galilearrec errecebitu cien boztario handi bateki, ikhousiric Jerusalemen besta egunian eguin çutian gaiçac oro; ceren hourac ere bestan beirciren.

⁴⁶ Jesus jouan cen biguerren aldico Cana Galileacouala, noun houra ardou khanbiatu beircian. Eta bacen Capernaumen jaun bat, çougneç semia eri beircian.

⁴⁷ Jaun harec entçunic Jesus heltu cela Judeatic Galileala, jouan ceion, eta othoitu cian jin cedin haren semiaren sendotcera, bestela hiltcen cela.

⁴⁸ Jesusec erran ceion: «Ezpaduçie ikhouston miracuilluric edo espantagarriric, eztuçie sinhesten».

⁴⁹ Jaunac erran cion: «Naussia, tciauri ene semia hil beno lehen».

⁵⁰ Jesusec erran cion: «Çouaça, çoure semia bici da». Jaun harec sinhetxi cian Jesusec erran ceion elhia, eta jouan cen.

⁵¹ Jouaiten celaric, bere cerbutcharietaric çoumbait jin ceitçon aiticiniala erraitera: «Çoure semia bici da».

⁵² Galthatu ceien cer orenetan hobeki ikhousi cien, erran ceien: «Atço, çazpi orenen ungurunian sukharrac utci çičun».

⁵³ Aita harec eçaguturic oren hartan berian Jesusec erran ceiola «Çoure semia bici da», sinhetxi cian berac eta bere etcheco oroc.

⁵⁴ Jesusec hoi biguerren miracuillia cian, Judeatic Galileala arrajinez gueroz.

4,10 errailia] B *errailia*. || ceičun] A *çeiçun*. **4,12** cabalec] B *kabalec*. **4,13** edanen] *eda-en* lerroartean. **4,14** iraignen] A B *iraingnen* testu osoan <ngn> digrafoa bitan baizik; cf. *Jourdaingnaren* 10,40. **4,17** eztut] A *estut*.

³⁷ *ordenarizki*: aldaera hau ez da *OEH*ren ORDENARIOZKI sarreran jaso. 1812. urtekoa den «Inperioaren katiximaren» zubererazko bertsioan ere ageri da: *Gincouaren offensatuz dolumen bat phitzturic ordenarizqui bekhatiaren itchoustarçunaz edo ifernuco phenen loxac* [65. or.] (*Doctrina khiristia haurren instruccionetaco*. Baiona: Cluzeau [Vinson 1891: § 171c]).

³⁷ *batec ... bestec*: Ürrütiren zubereran *batec* mugagabearen zein pluralaren ergatiboaren forma da; cf. *Batec erraiten cien*: «*Guiçon houn bat da*»; eta *bestec erraiten cien*: «*Ez, bena jentiac inganatcen dutu*» 7,12.

⁴⁷ *jin cedin*: *jin ledin* igurika genezake; ikus *sinhetx lecen* 1,7 eta hango oharra.

4,18 çazpi] A çaspi. 4,19 emaztiac] A emastiac. 4,20 ducie] A duzie. 4,25 beita] A B beitita. 4,35 bazterrer] A bezterrer.

V. CAPITULIA

¹ Gaiça hoién ondouan, Judean bacen besta bat, eta Jesus igaran cen Jerusalemera.

² Jerusalemen bada, ardien merkhatian, maignhatceco lekhu bat hebruez deithia Bethesda, noun beicén bost portale,

³ noun ere beicén etçanic eri hanitx, uxu, tchainku, eta jente membriac idorturic çutienac; oroc egurukitcen cien houraren iguidura.

⁴ Ceren ainguru bat eraixten cen demborati demborala hour hartara eta nahasten cian hora, eta thurbusten. Eta hour hartan sartcen cen lehen eria, hora thurbustu ondouan, cernahi eritarçun ukhenic ere, sendoturic cen.

⁵ Han bacen guiçon bat noun eri beicén hogei eta hamaçortci ourthe hartan.

⁶ Jesusec ikhoustez etçanic eta eçagutuz aspaldian eri cela, galthatu ceion: «Sendotu nahi cira?»

⁷ Eriac ihardetxi ceion: «Jauna, eztit ihour ere, hora thurbustu ondouan houriala ourthoukitcen naianic, eta ni eraisten niçan demboran, beste nourbait eraisten çait ni beno lehen».

⁸ Jesusec erran ceion: «Jaiki cite, har eçaçu çoure ohia, eta ebil cite».

⁹ Ber mementouan guiçon hora sendotu cen, eta bere ohia harturic ebilten cen. Eta egun hora errepausuco eguna cen.

¹⁰ Hartacoç judioec erran cien sendotu cen guiçon hari: «Errepausuco eguna duçu egun, etçaiçu permis çoure ohiaren eramaitia».

¹¹ Arrapostu eman ceien: «Sendotu naianac erran deit: “Cargueçaçu çoure ohia eta ebil cite”».

¹² Galthatu ceien: «Nour da guiçon hora, noun erran beteçu: “Harçaçu çoure ohia eta ebil çite”?»

¹³ Bena guiçon sendoturic içan cen harec berac ere etçakian nour cen, ceren Jesus elkhi cen bilkura hartaric.

¹ *Judean bacen besta bat*: soilik Ürrütik ematen du *Judean*; cf. *Iuduén bestabat cen Lç*; *bacen juduen festa bat TB*; *iai-eguna çuten Iudutarrec HeH*; *la fête des Juifs Sacy & les Juifs avaient une fête Ost*.

² *maignhatceco lekhu*: cf. *ikhuzgarribat Lç*; *mainhu toqui TB*; *ikhuz toquia HeH*; *piscine des brevis Sacy*.

³ *egurukitcen*: ‘igurikitzen’. Aitzineuskararen *e- aurritzkiaren itxuraz denaz bezainbatean, Zuberoako euskara bereziki gordetzaila izan da (Padilla-Moyano 2017: IV, § 1). Ürrütik, halere, asimilazioa iragan duten formak ere baditu, hala nola *ükhüratü* <ukhuratu> 1,35 <ekhüratü>.

⁴ *thurbusten*: “troubler” (Gèze, s.v. THURBUST); zubereraren tradizioko hitza.

⁵ *hogei eta hamaçortci ourthe hartan*: ohart inesibo singularraren komunztaduraz, TBn eta HeHn ere kausitzen dena; Leizarragak *hoguey eta hemeçortzi urthez*.

¹⁴ Guerochiago, Jesusec ikhousi cian templian, eta erran cion: «Horra sendoturic içan cira; ez haboro bekhatuic eguin, cerbait gastouago hel eztakiçun».

¹⁵ Guiçon houira jouan cen, eta erran cian judiouer Jesus cela haren sendorazlia.

¹⁶ Eta hortacoz judiouec tcherkhatcen cien Jesusen hileraztia, gaiça horic eguiten çutialacoz errepausuco egunian.

¹⁷ Bena Jesusec erran ceien: «Ene aita bethidanic ari da lanian, eta bai ni ere».

¹⁸ Horegatic judiouec hobeki tcherkhatcen cien hileraztia, certaco ez solamente eççialacoz errepausuco eguna beguiratcen, bena erraiten çialacoz Jincoua haren aita cela, eta Jincouaren bardin cela erraiten cialacoz.

¹⁹ Bena Jesusec erraiten deie: «Eguiazki, eguiazki erraiten deiçiet, Semiac eziala deus ere eguiten ahal, ezpadu ikhouston Aitari eguiten; ceren Aitac eguiten dutianac oro, Semiac ere eguiten dutu harec beçala.

²⁰ Ceren Aitac maite du Semia, eta eguiten dutianac oro erakhosten deitço, eta erakhoutxico deio orano horic beno handiagoric ere, noun admiracionez betheric beiciratekie.

²¹ Ceren noula Aitac hillac phizten beitu eta bicia emaiten, ber guisan Semiac bicia emaiten du.

²² Ceren Aitac eztu jujatcen ihour ere, bena jujamentia oro eman du Semiari,

²³ amorecatic oroc ouhouira decen Semia, Aita ouhouratcen dien beçala. Semia ouhouratcen ezianac eztu ouhouratcen Aita ere, çougneç igorri beitu.

²⁴ Eguiazki, eguiazki erraiten deiçiet: Nourc ere ene elhia entçuten beitu, eta ni igorri naianian sinhesten badu, harec badu bicitce bethierecoua, eta ezta condemnacioniala erorico; bena deja igaranic da hiltceti biciala.

²⁵ Eguiazki, eguiazki erraiten deiçiet: Orena jiten da, eta deja jinic da, noun hilec entçunen beitie Jincouaren Semiaren botça; eta nourc ere entçuten beitu, houira bicico da.

¹⁴ *gastouago*: Ürrütik aldaera hau erabiltzen du; ikus *gaisto* 3,19.

¹⁵ *sendorazlia*: 1888ko edizioan *sendarazlia*. *OEHK sendorazi* nahiz *sendarazi* jasotzen ditu (s.v. SENDOARAZI & SENDARAZI, hurrenez hurren), aditz desberdinetatik eratorriak direlako; *sendorazi* aldaera bakarrik Zuberoan lekukotzen da. Bestalde, aditz arazlearen estrategia Ürrütirena da, Ebanjelioaren gainerako euskaratzeetan bestelako formulak irakurtzen baititugu; cf. *Jesus cela hura sendatu ukan çuena* Lç; *Jesus cela sendatu çuena* TB; *Jesus cela haren ontsatçailea* HeH; frantsesez *C'était Jésus qui l'avait guéri* Sacy, Ost.

¹⁸ *certaco*: hemen kausa edo zergatia —zentzu hertsian— adierazten da; cf. frantses iturrietako *parce-que* (Sacy, Ost) eta euskaratzaileen *ceren* (Lç, TB, HeH). Morfologikoki bi aukera dakusagu: i) zinez *-taco* funtziozko kasu marka izatea; edo ii) *certaraco* > *certaco* higadura fonologikoa.

²⁰ *beiciratekie*: 'baitzaratekete'. Zuberoan *-ke* morfemari *-e* pluralgilea eranstearen emaitza klasikoa *-keie* da. Hortaz, *-kie* segidak nolabaiteko higadura erakusten du, jada XVII. mendean lekukotua: *datekiela* Etchart 8,1r; *O Po* 53. Ana Ürrütik ez du behin ere *-keie* ematen: *beiciratekie* 5,20, *datekienian* 7,24, 7,31, 13,19, 15,16, 15,26, 16,4, 16,8 & 16,13 eta *niçatekienian* 12,32 & 14,3; gainerakoan, *lukien* 'luketen' 21,25 zuzenketa kontziente baten ondorioz editatu dela *luken* 'lukeen' ordez.

²⁶ Ceren noula Aitac bicia berartan beitu, ber guisan eman du Semiari biciaren ukeiteco bere beithan.

²⁷ Eman deio jujatceco photeria, ceren guiçonaren Semia beita.

²⁸ Etcitaiela estona hortçaz, ceren orena jinen da, noun hobietan direnec oroc entçunen beitie Jincouaren Semiaren botça,

²⁹ eta nourc ere ountxa eguin beitu, elkhico da hobitic arraphizturic bethi bicitceco; bena nourc ere gaizki eguin beitu, hora elkhico da condemnacioniaren.

³⁰ Eztut deus ere eguiten ahal nihaurtçaz, jujatcen dut entçuten dudan beçala, eta ene jujamentia justo da, ceren ezpeitut tcherkhatcen ene boronthatia, bena bai Aitaren boronthatia, çougneç igorri benai.

³¹ Bardin nihauc ene buriari jakitate errenda baneça, ene jakitatie eličate eguiazcoua.

³² Bena beste bat bada ene jakitatie eguia dela errakousten beitu, eta badakit jakitate errendatcen deitadana eguiazcoua dela.

³³ Igorri duçie Johanegana, eta errendatu du jakitatie eguiari.

³⁴ Eztut tcherkatcen guiçonon aprobacionia; bena erraiten dutut gaiça horic, amorecati salbaturic ičan çitaien.

³⁵ Johane cen arguiçagui arguitxu bat, eta ciec nahi ičan cirade iratcheki.

³⁶ Bena nic badut jakitate bat Johanerena beno handiagoua; ceren ene Aitac eguiteco eman deiztadan obrac, obra hec berec erakousten die nitçaz, eta ene Aitac igorri naiala.

²⁶ *berartan ... bere beithan*: Ürrütik bariazio estilistikoa darabilke, gainerako euskaratzaileek molde bata ala bestea errepikatzen dutelarik: *bere baithan* Lç, HeH, *berartan* TB; egun euskara batura itzulia den Elizen Arteko Bibliak ere *bere baitan* errepikatzen du.

²⁹ *condemnacioniaren*: hemen genitiboak balio destinatiboa kodifikatzen du; ez balio benefaktiboa (*-rentzat*, *-rentako*), baizik eta egiazko destinatiboa (*-rako*) denboran proiektaturik; cf. *ressusciteront pour la condamnation* Ost; [*ilkhiren dirade*] *kondemnazioneko* [DEST] *resurrectionera* Lç; *berriz condemnacionearen içaiteco* TB; *phizturic galtçapenecotçat* [PURP] HeH.

³¹ *Bardin*: ‘baldin’. 1873ko testuan Ürrütik lau aldiz idatzi du *bardin* (5,31, 15,20 —bitan— & 21,23) vs *baldin* bakarra (7,23). *Bardin* aldaera existitzen da, baina Mendebaleko tradizioan lekukotua; *OEhk* (s.v. BALDIN) bizkaieraren etiketapean sailkatzen du. 1888ko edizioan *baldin* zuzendu nahi izan dute (15,20, 21,23); halere, *bardin* bat itzuri zen, hain zuzen bertset honetakoa.

³¹ *errenda baneça*: subjuntibozko baldintza Haraneder-Harrieten bertsioan ere datza: *Baldin nerorrec neure buruari lekhucotasun ekhar banioça*; aldiz, Leizarragak eta TBk *badut* dakarte.

³⁵ Ürrütik ez du gainerako bertsioetako *pour un peu de temps* (Sacy, Ost), *appur-batetacotz* (Lç), *dembora pochi batentçat* (TB) edo *aphur bat* (HeH) bezalakorik ematen.

³⁶ *deiztadan*: ‘dizkidan’. Zubererak singularreko 1. pertsonaren datiboaren komunztaduraren pleonasmoa garatu du; fenomenoaren erronkarieraz ere ezaguna da, singularrean nahiz pluralean. Berrikuntza goiztiarra izan arren —jada Oihenart eta Belapeirerengan lekukotua—, testuen tradizioan bederen forma pleonastikoen ez zituzten pleonasmorik gabekoak guztiz itzali (Padilla-Moyano 2017: V, § 2). Ürrütik erregularzki ematen ditu horrelako formak, *deiztanac* 6,37 salbuespen bakarra izanik.

³⁷ Ene Aita igorri naianac erakouxi du berac ene jakitatia. Eztuçie secula entçun haren botça, ez ikhousi haren beguithartia.

³⁸ Eta haren elhia ezta egoiten cien beithan, ceren ezpeitucie sinhesten ni igorri naianian.

³⁹ Iracour itçatcie souagnouski izkiribiac, ceren hetaric sinhesten ducie bethiereco bicitcia baduciela, eta hec erakasten die ni nour niçan.

⁴⁰ Bena etcirade nahi jin eneganat bethiereco bicitciaren ukheiteco.

⁴¹ Eztut ene loria guiçonetariç tcherkhatcen,

⁴² bena eçagutcen dut ountxa eztuciela Jincouaren amorioua cien beithan.

⁴³ Jin niz ene aitaren icenian, eta enaicie errecebitcen; beste bat jiten bada bere icenian, hora errecebitcen ducie.

⁴⁴ Noula sinhesten ahal ducie, batac bestiaren loria tcherkhatcen ducienaz gueroz, eta eztucienaz gueroz tcherkhatcen Jincouaganic jiten den loria bera?

⁴⁵ Ezteçaciela ouste ukhen accusatu behar çutiedala ene Aitaren aitcinian; Moïsa, çouintan khountatcen beitucie, harec accusatuco çutie.

⁴⁶ Ceren Moïsa sinhetx baceneçacie, ni ere sinhetx nindiocie, harec nitçaz izkiribatu dialacoz.

⁴⁷ Bena ezpaducie sinhesten haren izkiribietan, noula sinhesten ahal duçie nic erraiten dutudanetan?»

5,2 Bethesda] A B *Beth-esda*. 5,9 hora] B *hourra*. 5,15 sendorazlia] B *sendarazlia*. 5,24 sinhesten] B *cinhesten*. 5,34 citaien] A B *ciçaien*; cf. Sacy Ost *afin que vous soyez sauvés* : Lç *salba çaitetzentçat* : TB *içan çaitetzentçat salbatuac* : HeH *salba çaitetzentçat çuec*. 5,39 erakasten] A *errakasten*. 5,44 eztucienaz] A B *eztucianaz*.

VI. CAPITULIA

¹ Gaiça hoiç ondouan Jesus jouan cen Galileaco itchasouaren beste gaintiala, çouin beita Tiberiaco itchasoua.

² Eta populu tropa handi batec jarraikitcen cian, ikhousiric erien gagnen eguiten çutian miracuilliac.

³⁸ *naianian*: ‘nauenagan, nauenarengan’. Gogora bedi Ürrütiren zubereran maiz bizidunek ez dutela animazitatearen araberako morfologia erakusten.

⁴⁵ *çouintan khountatcen beitucie*: cf. *ceinetan çuec sperança baituçue* Lç; *ceintan condatcen baidutçue* [sic] TB; *ceintan baituçue çuen ustantça* HeH; *en qui vous espérez* Sacy, Ost.

⁴⁶ *nindiocie*: **iron* aditzaren forma, ‘nintzakezue’ adizkiaren baliokoa; cf. *nindiroqueçue* Lç; *nindioçue* TB; *nindeçaqueçue* HeH.

¹ *Tiberiaco itchasoua*: cf. *Tiberiacora* Lç vs *Tiberiadako ixasoa* TB; *Tiberiadaco aintciraren* HeH; *le lac de Tibériade* Sacy; *la mer de Tibériade* Ost.

² *populu tropa*: molde hau ez da *OEHn* jasoia; cf. *gendetze* Lç, *yende oste* TB, *oste* HeH & *foule de peuple* Sacy, Ost.

³ Ordian Jesus igaran cen mendi batetara eta han jarri cen bere dicipulieki.

⁴ Eta Bazco besta, çouin beitzen judioun besta handi bat, huillan cen.

⁵ Eta Jesusec bere beguiac goraturic, eta ikhoustez populu houra jiten cela harengana, erran cian Philiperi: «Nountic erosiren othe dugu ogui, hoier jatera emaiteco?»

⁶ Bena hoi erraiten ceion esprobatceco, ceren bazakian berac cer eguin behar cian.

⁷ Philipec erran cien: «Bagunu ere ehun liberaren oguia, ezkinioçu eman ahal bakhotchari ahamen bat!»

⁸ Beste dicipulu batec, Andres Simon-Pierraren anaiac, erran cion:

⁹ «Bada heben mothico bat, diana bost garagar ogui eta bi arrain; bena cer da hori haimbeste jenteren?»

¹⁰ Ordian Jesusec erran ceion: «Jarraraz itçaçu». Ceren sorho hartan bacen belhar hanitx. Eta jarraraci çutien, eta bost milla guiçonon ungunia jarri cen.

¹¹ Ordian Jesusec harturic oguia, eta eskerrac errendatu ondouan, eman ceien dicipulier, eta dicipuliec jarriric ciener, eta ber guisan arrain nahi cien beçaimbeste.

¹² Eta asse cirenian, erran cian bere dicipulier: «Bil itçatçie arrasta soberakin direnac, deus gal eztadin».

¹³ Bildu çutien, eta bost garagar ogui phouzkhaz hamabi çare bethe çutien, arrasta baratu cienetatic.

¹⁴ Eta jente hec ikhousiric Jesusec eguin cian miracuillia, erraiten cien: «Hau da eguiazco mundiala jin behar cian Profeta».

⁶ *esprobatceco*: Zuberoako tradizioan *esprabatii* / *esprabi* “poner a prueba” (OEH, s.v.) dokumentatzen da. Pasarte honetakoa ez bada huts, orduan lekukotu gabeko aldaera litzateke; halere, cf. *esprabatceco* 8,36. Gainerako bertsioetan *enseyatzeagatic* Lç, *frogatceco* TB, *haztatcen* HeH, *pour le tenter Sacy & pour l'éprouver* Ost.

⁷ *ehun liberaren oguia*: honetan Haraneder-Harrietengandik hurbilago dabil Ürrüti; cf. *ber-ehun dineroren oguiaz* Lç; *birehun diru pecen oguia* TB; *ehun liberaren oguia* HeH; *deux cents deniers de pain* Sacy, Ost.

⁷ *ezkinioçu*: *iron laguntzailearen forma alokutiboa, *ez giniro* ‘ez genezake’; cf. *ecin eman guinioçaque* ‘geniezaioke’ HeH.

⁹ *haimbeste*: bertset honetan Ürrütik *hain beste* idatzi du eta ondoren *beçain beste* 6,11. Hitz banaketa egungo arauetara ekartzeko irizpidearen betetzeak grafiaren aldaketa dakar, baina ez da inolaz ere bortxatua, Ürrütik berak maizenik loturik idatzi baitu: *haimbeste* 12,37, 14,9, 21,6, 21,11 & *haimbestereki* 13,26.

⁹ *jenteren*: hemen genitibo soilak adiera benefaktiboa kodetzen du, ‘jenderentzat / jenderendako’, ‘pour [tant] de gens’.

¹¹ *beçaimbeste*: ikus *haimbeste* 6,9.

¹² *arrasta*: “Reste” (Lhande); cf. *pusca soberaquin* TB; *Ramassez les morceaux qui sont restés* Sacy, Ost. Ürrütik <r> bakunaz grafiatzen du izen horretatik lexikalizatua den *arrastan* (*phürü*) lokailua; ikus *arastan* 4,27 eta bertako oharra.

¹³ *phouzkhaz*: OEHk Ürrütiren etsenplu hau jasotzen du (s.v. PUSKA).

¹⁵ Bena Jesusec eçaguturic jin behar citçaitçola hartcera, haren erregue eguiteco, utçuli cen berbera orano mendialat.

¹⁶ Eta nouiz ere arratxa heltu beitzen, dicipuliac eraitxi cien itchasso bazterriala.

¹⁷ Eta barkha batetara igaranic, huillantcen cien Capernaumeco aldialat, çoin beita itchasouaren beste aldian. Eta deja ulhun beltça cen, eta Jesus etcen orano jin haiengana.

¹⁸ Ordian, jaiki cen aice azcar bat, eta itchasoua hassi cen goratcen.

¹⁹ Eta lecoua bat beno haboro bide eguin cieneco, Jesus heltcen cen houren gagnen ebiltcen celaric, eta barkhala huillantcen cela ikhousiric icitu cien.

²⁰ Bena erran ceien: «Ni niz, ez içan lotxaturic».

²¹ Hartu cien berhala barkhan, eta ber mementouan barkha heltu cen jouaiten cien lekhiala.

²² Biharamenian, itchassouaren beste gaintian egon cen populiac ikhousiric etcela han beste barkharic dicipuliac sarthu ciren hora baicic, eta Jesus etcela sarthu bere dicipulieki, bena dicipuliac jouan cirela berac;

²³ eta noula jin beitzen gueroztic beste barkha Tiberiati, oguia jan cien lekhiaren khantuti, noun ere Jesusec eskerrac errendatu beitçutian.

²⁴ Populu harec ikhousiric Jesus etcela han, ez dicipuliac ere, sarthu ciren barkha hetan, eta jin ciren Capernaumera Jesusen tcherkhatcez.

²⁵ Edirenic itchasouaren beste aldian, erran ceren: «Jauna, nouiz jin cira houna?»

²⁶ Jesusec erran ceien: «Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet: Tcherkhatcen naicie, ez miracuillu ikhousi ducielacoz, bena bai ogui jan ducielacoz, eta asse ciradielacoz.

²⁷ Ari citeie lanian, ez galtcen den anhouaren ondouan, bena bai bethiereco bicitcialartio iragnen dian anhouaren ondouan, çouin guiçonaren Semiac emanen beteicie, ceren Jinco Aitac hartan eçarri du bere marka».

²⁸ Galthatu ceien ordian: «Cer eguinen dugu Jincouaren obren eguiteco?»

²⁹ Jesusec arrapostu eman ceren: «Jincouaren obra da sinhetx deçacien igorri dianaren beithan».

³⁰ Berriz erran ceren: «Cer miracuillu eguiten duçu, aren, ikhous deçagun eta sinhetx deçagun? Cer obra eguiten duçu?»

¹⁵ *haren*: osagarri zuzenaren genitiboa, hots, 'Jesusen'.

¹⁵ *berbera*: zubereraz izenordainen forma indartuak 'bakarrik' adieraz erabil daitezke; cf. *itçuli cen oraino bakharric mendirat TB & itçuri citçaien berriz mendirat bakharric HeH, lui seul Sacy*.

¹⁹ *barkhala*: 1888ko edizioan *barkala*. Lhandek *barka* zein *barkha* biltzen ditu.

²² *hora baicic*: 1888ko edizioan *hourac* zuzendu dute, oker. Hona pasartearen zentzua: 'ez zen beste barkarik [dizipuluak sartu ziren] hura baizik'; cf. *voyant qu'il n'y avait point eu là d'autre barque que celle dans laquelle ses disciples étaient entrés Ost*.

²² *dicipuliac jouan cirela berac*: 'bakarrik'; ikus *berbera* 6,15.

²⁷ *anhouaren ondouan*: *anhoua* < lat. *amma*. "C'est la pitance du pasteur (S-bas)" O *VocPo apud OEH* (s.v. ANOA). Gainerako bertsioetan *vianda* Lç, *yanharriaren TB, ianhariari HeH & nourriture Sacy, Ost*.

³¹ Goure aitec jan die manna desertian, izkiribaturic ere beita: “Eman deie celuco oguia jatera”».

³² Jesusec erran ceren: «Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet: Moïzac ezteicie eman celuco oguia jatera, bena ene Aitac emaiten deicie celuco eguiazco oguia.

³³ Ceren Jincouaren oguia da celuti eraitxi dena, eta mundiari bicia emaiten diana».

³⁴ Erran ceren ordian: «Jauna, eman içaguçu bethi ogui hartaric».

³⁵ Jesusec erran ceren: «Ni niz bicizco oguia; eneganat jiten denac eztu ukhenen gosseric; eta nitan sinhesten dianac eztu ukhenen egarriric.

³⁶ Bena erraiten deiciet ikhousi naiciela, eta hati eztucie sinhesten.

³⁷ Ene Aitac emaiten deiztanac oro jinen dira enegana, eta enegana jiten dena ezut campouan eçarrico.

³⁸ Ceren eraitxi niz celuti, ez ene boronthatiaren eguitera, bena bai igorri naianaren boronthatiaren eguitera.

³⁹ Eta heben da Aitaren boronthatia çougnec igorri benai, ezteçadan gal bat ere eman deiztadanetaric, bena arraphitz ditçadan azken egunian.

⁴⁰ Eta heben da igorri naianaren boronthatia: Nourc ere soguiten beitu Semiari eta hartan sinhesten, harec ukhen deçan bethiereco bicitcia; hartacoz arraphiztuco dut azken egunian».

⁴¹ Eta judiouac mintço ciren haren countre, erran cialacoz: «Celuti eraitxi oguia niz».

⁴² Ceren erraiten cien: «Ezteia hau Jesus, Josephen semia, çouinaren aita eta ama eçagutcen beitutugu? Noula dio hounec: “Eraitxi niz celuti”?»

⁴³ Jesusec arrapostu emanic, erran ceren: «Ezteçaciela marmoucika cien artian.

⁴⁴ Ihour ere ezta jiten ahal enegana, Aita igorri naianac ezpadu deitcen, eta nic arraphiztuco dut azken egunian.

⁴⁵ Profetec izkiribaturic da: Içanen dira oro Jincouaz eraktxiric. Nourc ere entçun beitu eta behatu Aitari, hora jiten da enegana.

⁴⁶ Ez nourbaitec ikhoussi dialacoz Aita, Jincouaganic jinic denac berac du ikhoussi Aita.

⁴⁷ Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet, nitan sinhesten dianac badiala bethiereco bicitcia.

⁴⁸ Ni niz bicizco oguia.

⁴⁹ Cien aitec jan die manna desertian, eta hil dira.

⁵⁰ Heben da celuti eraitxi den oguia, amoregati nourbaitec hartaric jaten badu, eztadin hil.

³⁷ *deiztanac*: ‘dizkidanak’. Zuberoan ohikoa den singularreko 1. pertsonaren datiboaren komunztaduraren pleonasma erakusten ez duen adizkia; ikus *deiztadan* 5,36.

³⁹ *bat ere*: ediziozile honek bereiz uzten du; cf. *est que je ne perde aucun de tous ceux qu'il m'a donnés* Sacy; *que je ne perde aucun de ceux qu'il m'a donnés* Ost.

⁴³ *marmoucika*: “Murmurer” (Harriet *apud* OEH, s.v. MARMAZIKATU, Ürrütiren hauxe adibide bakarra delarik). Cf. *Ezteçaçuela murmura* Lç; *ez çaçuela murmura* TB; *ezteçaçuela ... eras* HeH; *Ne murmurez point entre vous* Sacy, Ost.

⁵¹ Ni niz biciarazten dian oguia, celuti eraitxi niçana; nourbaitec jaten badu ogui hountaric, bicico da bethi ere; eta nic emanen dudan oguia ene araguaia da, çouin emanen beitut mundiaren biciarazteco».

⁵² Judiouec aren erraiten cien alkharren artian, ciouelaric: «Noula hounec emaiten ahal deiku bere araguaia jatera?»

⁵³ Jesusec erran ceren: «Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet: ezpaducie jaten guiçonaren Semiaren araguaia, eta haren odola ezpaduçie edaten, eztucie bicia ukheiten ahal cien beithan.

⁵⁴ Ene araguaia jaten dianac eta ene odola edaten, badu bethiereco bicitcia; eta nic arraphitzaracico dut azken egunian.

⁵⁵ Ceren ene araguaia eguiazco hazcurri bat da, eta ene odola eguiazco edarri bat.

⁵⁶ Ceren ene araguaia jaten diana eta ene odola edaten nitan dago, eta ni hartan.

⁵⁷ Noula ene Aita igorri naiana bici beita, eta ni ere bici niz ene Aitaz; eta ber guisan, ni jaten naiana nitçaz bicico da.

⁵⁸ Heben da celuti eraitxi den oguia; ezta cien aitek jan dien manna beçalacoua eta guero hil beitera; bena ogui hau jaten diana bicico da seculaco».

⁵⁹ Gaiça horic erran çutian Jesusec Synagogan erakasten cialaric Capernaumen.

⁶⁰ Eta bere dicipulietaric hanitxec hori entçunic, erran cien: «Hitz hori gogor da, nourc entçuten ahal du?»

⁶¹ Bena Jesusec beitçakian bere beithan bere dicipuliac hortçaz mintço cirela, erran ceren: «Hounec escandalisatcen çutie?»

⁶² Cer date aren ikhouston baducie guiçonaren Semia igaraiten lehen cen lekhialat?

⁶³ Espiritiac du biciarazten, araguaia ezta deusetaco cerbutchatcen; nic erraiten deitçiedan elhiac ezpiritu eta bici dira.

⁶⁴ Bena bada hanitx cien artian ezpeitie sinhesten». Ceren Jesusec baçakian hastetik nourc etcian sinhetxico, eta nourc salduren cian.

⁶⁵ Eta erraiten ceren: «Hortacoç erran deiçiet ihour ere eztela jiten ahal eneganat, ez baçαιο emanic ene Aitaz».

⁶⁶ Ordudanic bereti bere dicipulietaric hanitxec utci cien, eta etcien haboro hareki ebilten.

⁶⁷ Eta Jesusec erran cian hamabier: «Eta ciec ere enaiçieia nahi utci?»

⁶⁸ Bena Simon-Pierrac erran cion: «Jauna, nouenganat jouanen guira? Çuc dutuçu bethiereco bicitciaren elhiac.

⁶⁹ Sinhetxi dugu, eta eçagutu dugu Krist cirela, Jincouaren semia».

⁷⁰ Jesusec erran ceren: «Etçutieta haitatu ciec hamabiac? Eta hati cietaric bat debru bat da».

⁶⁵ *ez baçαιο: ezpaçαιο* igurika liteke. Bertset honetan Ürrütik seguruenik TB izan du eredu: *Erran cioten beraz: horrelacotz erran dautçuet: nihor ez dela ethortcen ahal ni ganat, baldin ez baçaco emana ene Aitaz.* Haraneder-Harrieten bertsioan orainaldiko baldintza arkaikoa datza, ohikoa den herskariaren ahoskabetzearekin: *baldin eman ezpadeço ene Aitac.*

⁷¹ Erran nahi cian hoi Judas Iscariota Simonen semiaz, ceren houra cen haren saltçalia, hamabietaric bat cena.

6,5 erosiren] A *eras-siren*. || hoier] A B *hoiez* moldiztegian Ürrütiren izkirioaren hitz bukaerako <r> → <z> bihurtu zuketan; cf. *hauquiei iatera emaitcotçat?* HeH; *pour donner à manger à tout ce monde ?* Sacy. Huts mota bertua obratu zuketan *berez* hitzean (15,22), izkirioan <berer> baitzatekeen. Ana Ürrütiren kaligrafia haren frantses gutunetan azterkatzen ahal da (Padilla-Moyano 2023). **6,14** hau da] A B *han da*; cf. Lç *haur da* : TB *hau da* : HeH *hau da* : Sacy *celui-ci* Sacy : Ost *c'est là*. **6,19** barkhala] B *barkala*. **6,22** houra] B *hourac*. **6,28** dugu] A *duu*. **6,29** sinhetx] B *sinhets*. **6,32** deiciet] B *deicet*. **6,36** hati] A B *hari*; cf. Ost *et cependant vous ne croyez pas* : TB *eta bizquitartean ez duçue sinhesten*. **6,41** Judiouac] A B *Judiouec*. || haren] A *aren*. **6,45** enegana] A *ene gan* gisa guzian karaktere bat hutsik gertatu da. **6,57** naiana] A B *naianac*; cf. Ost *celui qui me mangera vivra par moi* : Lç *ni ianen nauena ere, vicico da hura ere niçaz* : TB *guisa berean yaten nauena, bicico da ere nitaz*. **6,58** diana] A B *dianac* ikus *naiana* 6,57; cf. Ost *celui qui mangera ce pain vivra éternellement* : Lç *ogui haur ianen duena vicico da eternalqui*. **6,59** synagogan] A *Synagouan* : B *Synagouan*. **6,60** dicipulietaric] A *dicipulietarie*. **6,70** etçutieta] A B *etçutiela* huts tipografikoa, ediziotik ediziora errepikatua; cf. Ost *Ne vous ai-je pas choisis, vous douze?* : Lç *Etçaituztet nic hamabi elegitu ...?* : TB *Ez çaituztete* [sic] *hautatu çuec hamabiac?* : HeH 6,71 *Ezta eguia hamabi hautatu çaituztedala nic?*

VII. CAPITULIA

¹ Gaiça hoiendouan Jesus Galilean çagouan, etcen nahi egon Judean, ceren judiouec tcherkhatcen beicitien haren hileraztia.

² Bena judiouen besta *Tabernacle* deithia huillan cen.

³ Eta bere anaieci erran ceren: «Pharti çite hebeti eta çouaçã Judealat, çoure dicipulieci ere ikhous decen eguiten dutuçun obrac.

⁴ Ceren deus ere eztu eguiten segretian eguiazki eraktxi nahi dianac. Gaiça horic eguiten dutuçunaz gueroz, aguer cite cihau mundiari».

⁵ Ceren bere anaieci ere etcien hartan sinhesten.

⁶ Jesuseci erran ceren: «Ene dembora ezta orano jin, bena cien dembora bethi da.

⁷ Mundiari etçutieci huguntcen ahal, bena ni huguntcen nai, ceren erraiten beicit haren obrac gasti direla.

⁸ Igaran citeieci ciec besta hartara; ni eniz orano igaraiten besta hartara, ceren eta ene dembora ezpeita orano bethi».

⁹ Eta haier erranic gaiça horic, egon cen orano Galilean.

¹⁰ Bena bere anaieci phartitu cien ondouan, jouan cen bera ere bestala, ez aguertceci, bena segretian beçala.

¹¹ Judioueci aren tcherkhatcen cien bestan, eta erraiten cien: «Noun da?»

² *judiouen besta Tabernacle deithia*: ez da aposizioa, izenaren ondotikako erlatiboa islatzen duen sintaxia baizik; bestenaz errateko, *besta* hitza mugagabeen datza.

¹¹ *aren*: 1888ko edizioan *haren* zuzendu dute, oker. Gogora bedi Ürrütik *aren* ‘arren’ idazten duela; ikus *aren* 4,11 eta bertako oharra. Cf. *bada* Lç, TB eta *donc* Sacy, Ost. Horrezaz gainera, 1888ko *haren* agramatikal gertatzen da, objektu zuzenaren genitiboa (TOGEN) aditz jokatu arrunt batekin azalartzea inplikatzan baitu.

¹² Eta elhetce handi bat bacen bilkhuaeren artian harengatic. Batec erraiten cien: «Guiçon houn bat da»; eta bestec erraiten cien: «Ez, bena jentiac inganatcen dutu».

¹³ Arastan ihour ere etcen mintço clarki, judiouen lotxa cielacoz.

¹⁴ Eta noula deja besta erditan beitzen, Jesus igaran cen templiala, eta erakasten cian.

¹⁵ Eta judiouac estonaturic cien, erraiten cielaric: «Noula hounec dakitça izkiribiac, ez ikhassi eta?»

¹⁶ Jesusec arrapostu emanic, erran ceren: «Ene erakouspena ezta enia, bena bai ni igorri naianarena.

¹⁷ Nourbaitec eguin nahi badu Jincouaren boronthatia, jakinen du ene erakaspena Jincouaganic denez, ala mintço nihaurtçaz.

¹⁸ Berartçaz mintço denac bere loria tcherkhatcen du; bena igorri dianaren loria tcherkhatcen diana eguiazcoua da, eta ezta haren beithan gueçurric.

¹⁹ Moïzac ezteçiëia eman leguia? Eta hati ciëtaric batec ere ezta leguia beguiratcen».

²⁰ Populiac erran ceren: «Debru bat baduçu; nour da çoure hilaraztia tcherkhatcen diana?»

²¹ Jesusec erran ceren: «Obra bat eguin dut errepausuco egunian, eta oro estonaturic ciradeie.

²² Eta cieç Moïzac eman deicielacoz circonczionia (çouin arastan ezpeita Moïsaganic bena lehenagoco aitenganic) emaiten ducie circonczionia errepausuco egunian.

²³ Baldin guiçon batec errecebitcen badu circonczionia errepausuco egunian, Moïsaren leguia ezta din içan hautxeric, certaco khechatiac cirade ene countre sendotu dudalacoz osoki errepausuco egunian?

²⁴ Ezteçaciela juja aperentciaren arau, bena juja eçacie justoki».

²⁵ Ordian jerusalematar çoumbaitec erraiten cien beren artian: «Ezteia hau tcherkhatcen cien hilerazteco?

²⁶ Eta hati mintço da ororen aicninan, eta ezteie deus ere erraiten. Aicindariec eçagutu othe dieia hau dela eguiazki Krista?

¹² *elhetce*: soilik Ürrütik lekukotzen du, TBren *elhatze* aldaerarekin batean; *OEHK* (s.v. ELETZE), pasarte hau jasotzen du. Gainerako euskaratzeetan *murmuratione* Lç eta *erasia* HeH irakurtzen dugu.

¹² *harengatic*: hemen morfema kausalak 'gaia' (*topic*) adierazten du; cf. *harçaz* Lç, *haren gainean* TB, *haren gatic* HeH, *de lui* Sacy, Ost.

²² *circonczionia*: gogora bedi Zuberoako testu zaharretan bokalarteko <z> grafiak usuenik txistukari ahostuna irudikatzen duela, eta Ürrütik aski banaketa sistematikoa erakusten duela; ikus *arrazoua* 3,19 eta bertako oharra. Hemen ere <circonczionia> 7,22 & 7,23 grafia markatua da, /z/ ahostuna *circuncision* /siRkõsizjõ/ frantses ahoskerari zor zaiolarik. Izan ere, Ürrütik gainerako -ZIONE atzizkidun guztiak <cione> grafiaz ematen ditu: *admiracioniez* 5,20, *condemncionala* 5,24, *condemncioniaren* 5,29, *aprobacionia* 5,34, *Dedicacioneco* 10,22, *acusacione* 18,29, *preparacioniaren* 19,14 & *preparacione* 19,31.

²⁶ Ürrütik izan ezik, lehen perpausean erkatu bertsio guztiek forma aurkezkarria erabiltzen dute: *Et néanmoins le voilà qui parle* Sacy; *Et le voilà qui parle* Ost; *Eta huna, frangoqui minço da* Lç; *Eta bizquitartean huna, mintço da aguerian* TB & *Eta huna non mintço den ororen aicninan* HeH.

²⁷ Bena badakigu ountxa hau nounco den, bena Krista jiten datekienian ihourc ere eztakike nounco den».

²⁸ Ordian Jesus hassi cen oihuz, templian erakasten cialaric: «Badakicie nour niçan ni, eta noutic heltu niçan, eta eniz jin nihaurtçaz, bena igorri naiana eguiazcoua da, eta ciec eztucie eçagutcen.

²⁹ Bena nic eçagutcen dut, ceren jin beniz hareganic, eta houra da igorri naiana».

³⁰ Ordian hartcera abiatu cien, bena ihourc ere etcian eçarri eskia hartan gagnen, ceren haren orena ezpeitcen orano heltu.

³¹ Bena populutic hanitxec sinhetxi cian hartan, eta erraiten cien: «Krista jin datekienian, eguinen dia hounec eguiten dian beno miracuillu haboro?»

³² Pharisienece sacrificaçale aiticindarieki igorri çutien sarjantac hartcera.

³³ Eta Jesusec erran ceren: «Dembora bouchi baten orano cireki niz, guero banoua igorri naianarenganat.

³⁴ Tcherkhatuco naicie, bena enaicie edirenen; eta noun ere beiniçate hara etçaitেকে jin ahal».

³⁵ Judiouec erraiten cien beren artian: «Nouat jouan behar du, ezpeitugu edirenen? Behar dia jouan greken artian berreiaturic direnetara, eta haier erakatxi?»

³⁶ Cer da erran dian hau: «Tcherkhatuco naicie, bena enaicie edirenen?»

³⁷ Eta bestaco azken egun handian, Jesusec oihu eguin cian, ciouelaric: «Nourbait egarri bada, jin bedi enegana, eta edan beça.

³⁸ Nitán sinhesten dianac izkiribiaren arabera, hour erreka bicikouac touroustatuco dira hareganic».

³⁹ Erraiten cian hori espiritia errecibitu behar cielacoz hartan sinhesten cienec; ceren Espiritu Saintia etcen orano lorificaturic.

⁴⁰ Elhe horic entçunic hanitxec erraiten cien: «Hau eguiazki profeta da».

⁴¹ Beste çoumbaitec erraiten cien: «Hau Krista da». Bena bestec erraiten cien: «Krista jinen da Galileati?»

⁴² Iskiribiac estia erraiten Krista jinen dela Daviten odoleti, eta Bethleemeco hiriti, çouintacoua beitzen Davit?»

²⁶ *hati*: adbertsatiboaren iturria Sacyk behar du izan, ikus aitzineko oharreko pasarteak.

³² Ürrütik ez du bertset honetako lehen perpausa eman; cf. *Ençun ceçaten Phariseuéc gendetzea hauén gainean harçaz murmuratzen* Lç; *Pharisauec ençun çuten mulzua elhatcen hauça hauc hartaz* TB; *Entçun cituzten Pharisauec osteac lesusez ciotçan solhas horiec* HeH; *Les pharisiens entendirent ces discours que le peuple faisait de lui Sacy*; *Les Pharisiens ayant appris ce que le peuple disait sourdement de lui Ost*.

³⁶ Ürrütik ez du bertsetaren azken perpausa eman; cf. *Que signifie cette parole qu'il vient de dire : Vous me cherchez, et vous ne me trouverez point ; et vous ne pouvez venir où je serai ? Sacy*.

³⁸ *touroustatuco*: “*Turrustatiü*, verser, répandre abondamment” Gèze, “*Couler en cascade*” Larrasquet *ap. OEH*, s.v. TURRUSTATU, non Maurice Harrietek Ürrütiren pasarte hau bere hiztegian aipatu zuela azaltzen baita.

- ⁴³ Eta populia mintço cen beren artian, batac guisa batiala, bestec bestiala harengati.
- ⁴⁴ Eta bacien hartu nahi çukianic, bena ihourc ere etcian eçarri eskia hartan gagnen.
- ⁴⁵ Eta sarjantac utçuli cien sacrificaçale aitcindarietara eta pharisienetara, eta haiec erran ceren: «Certaco eztuçie hartu?»
- ⁴⁶ Sarjantec erran ceren: «Egundano ezta guiçon hori beçala guiçonnic mintçatu».
- ⁴⁷ Bena pharisienec erran ceren: «Ciec ere irabaciac ciradeia?»
- ⁴⁸ Gobernadoretaric edo pharisienetaric batec ere sinhetxi othe dia hartan?»
- ⁴⁹ Bena populaça harec ezpeitaki cer den leguia, maradicatiac beno sordei da.
- ⁵⁰ Nicodemac (gaiaz Jesusengana jin cenac çouin beiccen haien artian) erran ceren:
- ⁵¹ «Goure leguiac jujatcen ahal dia guiçon bat entçun beno lehen eta eçagutu gabe cer eguin dian?»
- ⁵² Arrapostu eman ceren, eta erran ceren: «Etcira çu ere Galileaco? Tcherkhaçaçu, eta jakin eçaçu profetaric batere eztela elkhi Galileati».
- ⁵³ Eta bakhotchça jouan cen bere etcherat.

7,4 eztu] A B *eztie* moldiztegian izkirioaren hitz bukaerako <u> → <ie> aldatu dukete. 7,11 aren] B *haren*; cf. Sacy Ost *donc* : Lç TB *bada*. 7,12 inganaten] A *inganatçen*. 7,16 naianarena] A B *naiarena*; cf. Lç TB HeH *nauenarena*. 7,23 hautxeric] B *hautxiric*. || khechatiac] A B *khetchatiac*. 7,26 mintço da] A B *mintço du*. 7,27 nounco] B *nounko*. 7,39 hori] A B *ori*. 7,42 Izkiribiatic ezta] A *Iskiribiatic estia*.

VIII. CAPITULIA

- ¹ Ordian Jesus jouan cen Olibetaco mendin gagna.
- ² Eta arguiaren hastian, berriz jin cen templiala, eta jentiac oro jin ciren haregana. Eta jarriric erakasten ceren.
- ³ Eta scribouec eta pharisienec ekharri ceien emazte bat, nahasdura tçarrian hatçamana. Eta populiaren erdian eçarriric,

⁴² *Betheleemeco*: horrela 1873ko eta 1888ko edizioetan; huts tipografikoa ala Ürrütiren egiazko grafia denetz ebazteke gelditzen da. Cf. frantses iturrietako *Bethléhem* (Sacy, Ost), eta euskaratzaileen *Bethlehemgo* Lç, *Bethlemeneco* TB & *Betlheengo* HeH.

⁴³ *harengatic*: ikus *harengatic* 7,12.

⁴⁹ *populaça*: hitz hau ez da *OEHN*. Gainerako bertsioetan *populu* Lç, *yendayatçar* TB, *guiça chehe* HeH & *populace* Sacy, Ost.

⁴⁹ *sordei*: “peor” (*OEH*, s.v. SORDDES). Atzizkiren beharrik gabe, forma honek *gaizto* edo *txar* adjektiboen gehiagotasunezko konparatiboaren balioa du. Bertset honetan Ürrütik adierazkortasunaren baliabide bezala erabiltzen du, kontzeptua gainerako bertsioetan baino gogorrago errendaturik; cf. *maradicatua* Lç, TB; *maradicatu batçu* HeH; *des gens maudits de Dieu* Sacy; *exécrable* Ost.

¹ *Olibetaco mendin gagna*: *joan* aditzak adierazten duen higiduraren helmugaren kodifikazioan gainerako euskaratzaileek *-ra(t)* adlatibo soila darabiltenean, Ürrütik lokalizazioaren parametroa (SUPER) gaineratzen du, seguruenik frantses iturrien eraginez; cf. *il s'en alla sur la montagne des Oliviers* Sacy & *Jésus s'en alla ensuite sur la montagne des Oliviers* Ost.

⁴ erran ceren: «Naussia! Emazte hau orai doidoia hatçaman dugu adulteriouan.

⁵ Eta Moïzac erran diçu leguian harrikaldustatcez suberte hortan direnac; çuc cer dioçu?»

⁶ Eta hori erraiten ceren esprabatceco, ukheiteco cerbait haren accusatceco. Bena Jesusec, aphalturic behera, izkiribatcen cian bere erhiaz lurrian.

⁷ Noula aiticina galthoz betceitçon, chuchentu cen, eta erran ceren: «Cietaric bekhatu gabe denac ourthouc biço lehen harria».

⁸ Eta berriz aphalturic, izkiribatcen cian lurrian.

⁹ Hori entçon cienian, elkhi cien bata bestiaren ondotic, çaharrenetaric hassiric; eta Jesus baratu cen bera, eta hareki, tchuti erdian cen emaztia.

¹⁰ Ordian Jesus arraiaikiric, eta ikhoustez emaztia bera, erran cion: «Emaztia, noun dira çu accusatcen çuntienac? Condenatu çutia nourbaitec?»

¹¹ Erran ceion: «Batec ere, Jauna». Jesusec erran cion: «Etçutut nic ere condenatcen; çouaça, eta ez haboro bekhaturic eguin».

¹² Jesus mintçatu cen orano, cioelaric: «Munduco arguia niz; eni jarraikitcen dena eztabila ulhumpian, bena badu bicitceco arguia».

¹³ Ordian pharisienece erran ceren: «Jakitate errendatcen duçu çoure buriari; çoure jakitatie ezta eguiazcoua».

¹⁴ Jesusec arrapostu emanic erran ceren: «Nahibada jakitate errendatcen dudan ene buriari, ene jakitatie fediaren arabera da, ceren beitatit nountic heltu niçan, eta nouat jouaiten niçan; bena ciec eztaicie nounti heltu niçan, ez nouat jouaiten niçan.

¹⁵ Jujatcen ducie araguiaren arabera; bena nic eztut ihour ere jujatcen.

¹⁶ Bena jujatcen badut ere, ene jujamentie fediaren arabera da, ceren eniz nihau, bena ni eta ene Aita igorri naiana.

¹⁷ Cien leguian ere izkiribaturic da bi guiçonon jakilegoua fediaren arabera dela.

¹⁸ Jakitatie errendatcen dut nihaurtçaz, bestalde igorri naian aitac ere errendatcen du jakitatie nitçaz».

¹⁹ Ordian erran ceren: «Noun da çoure aita?» Jesusec erran ceren: «Eztakizie ez ni nour niçan, ez ene Aita nour den».

³ *nahasdura tçarrian*: hemen Ürrütik HeHren hautu lexikoa atxikitzen du; cf. *nahasdura tçarrean* HeH vs *adulterioan* Lç, TB & *en adultère* Sacy, Ost.

⁵ *harrikaldustatcez*: 1888ko edizioak *harrikaldustatcea* dakar. Gramatikala balitz ere, azken forma horrek Zuberoan ezin gerta daitekeen ahoskera islatuko lukeen grafia du. Baina 1873koa zuzena da; cf. *Moïsec Leguean manatu daucu harricatceaz suerte hortan direnac* TB; *Moïsesec leguean aguindu darocu humelacoac harricatceaz* HeH.

⁶ *esprabatceco*: ikus *esprobatceco* 6,6.

¹⁹ Ürrütik ez du bertset honen azken perpausa itzuli; cf. *Baldin ni eçagutzen baninduçue, ene Aita-ere eçagut cindeçaquete*. Lç; *Baldin eçagut banindeçaçue, eçagut cinioquete ere ene Aita*. TB; *Eçagutcen bauinduçne ni, aguian ene Aita ere eçagut cineçaquete*. HeH; *Si vous me connaissiez, vous connaîtriez aussi mon Père*. Sacy & *Si vous me connaissiez, vous connaîtriez aussi mon Père*. Ost.

²⁰ Jesusec erran çutian elhe horic erakastez templian tresora cen lekhian; bena ihourc ere etcian hararaci, ceren ezpeitzen orano haren orena heltu.

²¹ Jesusec erran ceren orano: «Banoua, eta tchercatuco naicie, bena cien bekhatian hilen cirade. Etciaide jiten ahal ni nouan lekhialat».

²² Judiouec erraiten cien beren artian: «Berac hilen othe du bere buria, erraiten beitu “Ni nouan lekhialat etcirade jiten ahal”?»

²³ Erran ceren: «Ciec behera hountacouac cirade, eta ni gagneco niz; mundu hountaco cirade, bena ni eniz mundu hountaco.

²⁴ Hortacoz erraiten deiciet hilen ciradela cien bekhatietan; ceren ezpaducie sinhesten Jincouaz igorric niçala, hilen cirade cien bekhatietan».

²⁵ Galthatu ceien ordian: «Çu nour cira?» Jesusec erran ceren: «Erran deiciet haste-hasteti.

²⁶ Badut hanitx gaiça cietçaz erraiteco eta cietan condenatceco, bena igorri naiana eguiazcoua da, eta hareganic entçun dutudan gaiçac, erraiten dutut mundiari».

²⁷ Bena hec etcien eçagutu bere Aitaz mintço cela.

²⁸ Jesusec erran ceren: «Nouiz ere goitituco beituçie guiçonaren Semia, ordian eçagutuco ducie nour niçan ni, eta eztudala deus ere eguiten nihaurtçaz, bena erraiten tudala gaiça horic ene Aitac erakatxi deiztadan beçala.

²⁹ Ceren igorri naiana eneki dago; Aitac enai utci nihau, ceren bethi eguiten beitut plazer çaitçon gaiçac».

³⁰ Gaiça horien entçutiareki, hanitzec sinhetxi cien hartan.

³¹ Jesusec erraiten du sinhetxi cien judiouer: «Egoiten baciade ene elhian, içanen cirade eguiazki ene dicipuliac;

³² eta eguia eçaguturen duçie, eta eguiac libre errendatuco çutie».

³³ Arrapostu eman ceren: «Abrahamen arraçati guira eta egundano ezkira ihoureren esclava; noula dioçu aren “Içanen çirade libre errendaturic”?»

²⁵ *ceien*: 1888ko edizioan *ceren*. Ürrütiren zubereran bi norabidetako sinkretismoa obratu da *ceien* & *ceren* aldaeren artean, biek bi baliotan bat egin baitute. Batetik, *ceren* formak honakoak adieraz ditzake: i) ‘hark haiei zien’, cf. 6,32, 6,35, 6,43, 6,53, 6,61, 6,70; ii) ‘haiek hari zioten’ 6,25, 6,30, 7,3, 7,50, 7,52, 8,4; eta iii) ‘haiek haiei zieten’ 7,45, 7,47. Bestetik, *ceien* formak: i) ‘hark haiei zien’ 1,21, 1,22; ii) ‘haiek hari zioten’ 1,23, 1,24; eta iii) ‘hura haiei zitzaien’ 2,3, 20,26. Hortaz, *ceien* utz daiteke, Ürrütik berak emana baita.

²⁸ *eçagutuco*: bi edizioetan *eçagutu* datza, baina Ebanjelioak geroaldia eskatzen du; cf. *connaîtrez* Sacy, Ost; *eçaguturen* Lç & *eçagutuco* TB, HeH. Partizipio prospektiboaren formari doakionean, Ürrütik 49 aldiz eransten die *-ko* morfema *-tu* multzoko aditzei (*-tuko* itxura), vs sei aldiz *-(r)en* morfema (*-turen* itxura).

³³ *ihoureren*: < *ihouren ere*.

³³ *esclava*: ‘esklabo’, mugagabea. Cf. *nous n'avons jamais été esclaves de personne* Sacy; *nous ne fûmes jamais esclaves de personne* Ost, eta euskaratzaileen artean *nehor eztiagu cerbitzatu egundano* Lç; *ez gare nihoren mempeco içan* TB; *ezcara egundaino nehoren meneco içan* HeH. *OEhk* ez du aldaera hau *ESKLABO* sarreran bildu; ez bedi nahas femeninoa den *esklaba* formarekin, jada Landuccik lekukotua.

³⁴ Jesusec arrapostu eman ceren: «Eguiazki, eguiazki erraiten deiçiet: Nourc ere eguiten beitu bekhatia, bekhatiaren esclava dela.

³⁵ Esclava dena ezta bethi egoiten etchen; Semia bethierecoz etchen da.

³⁶ Semiac libratcen baçutie eguiazki libre cirateke.

³⁷ Badakit Abrahamen haurrac ciradela; halere hilaraci nahi naicie, ceren ezpeitucie ene elhia hartcen cien beithan.

³⁸ Erraiten deiçiet ene Aitaren beithan ikhoussi dudana; eta ciec ere eguiten tucie cien aiten beithan ikhoussi dutucienac».

³⁹ Arrapostu eman ceren, eta erran ceren: «Goure aita Abraham da». Jesusec erran ceren: «Abrahamen haurrac baciaude, Abrahamen obrac eguin ciniotcie ciec ere.

⁴⁰ Bena orai hilaraci nahi naicie, ni guiçon bat beniz eguia erran deiçiedana, Jincouaganic ikhoussi dudana; Abrahamec eztu holacoric eguin.

⁴¹ Eguiten dutucie cien aiten obrac». Erran ceren: «Ezkira haur bastart; eztiçugu oroc aita bat baicic, hora beita Jincoua».

⁴² Jesusec erran ceren: «Jincoua baliz cien Aita, maite nundukecie, sorthu niçanaz gueroz Jincouaganic eta jin beniz hareganic; ceren eniz jin nihaurtçaz, bena harec igorri nai.

⁴³ Cergatic eztucie entçuten ene lengouagia? Ceren ezpeitciade behatcen ahal ene elher.

⁴⁴ Ciec debria ducie aita, eta cien aitaren desira nahi ducie eguin. Hora guiçon ehaile içan da hasteti, eta ezta egon eguian, ceren eguia ezta hartan. Gueçurraz mintço den aldi oroz, berartçaz mintço da; ceren gueçurti beita eta gueçurraren aita.

⁴⁵ Eta nic eguia erraiten dudalacoz, enaicie sinhesten.

⁴⁶ Çouin da cietaric bekhatore niçala erakasten ahal dianic? Eta eguia erraiten badeiciet, cergatic enaicie sinhesten?

⁴⁷ Jincouaganic denac, Jincouaren elhiac entçuten dutu; hartacoz eztucie entçuten, ceren ezpeitciade Jincouaganic».

³⁹ *baciaude*: *içan* aditzaren alegiazko forma, ‘bazinate’; cf. *Baldin Abrahamen haur bacinete* Lç; *Abrahamen haurrac bacinete* TB; *Si vous étiez enfants d'Abraham* Ost. Beste bi bertsioetan orainaldiko baldintza da: *Si vous êtes enfants d'Abraham Sacy & Abrahamen seme bacarete* HeH. Forma hau bera 9,41 bertsetean ageri da, han ere ‘si vous étiez’ / ‘bazinate’, eta salbuespenik gabe erkatutako bertsioetan: *Si vous étiez aveugles* Sacy, Ost; *Baldin itsu bacinete* Lç; *ixu bacinete* TB & *itsu bacinete* HeH. Azkenean, bada *içan bacinaude* ‘si vous étiez’ 15,19. Horiezaz gainera, singularrean Ürrütik behin erabili du *bacina* 11,32.

³⁹ *ciniotcie*: ‘zenitzakete’ balioa adierazten duen **iron*-en adizkia, zuberera klasikoan *zinitiroie*. Badirudi *ziniotzie* formak ergatiboaren pleonasmoa erakusten duela, bai eta XIX. mendearen akabantzan azpimarratzekoa den absolutiboaren pluralgilea: [Z-IN-IRO-TZ-ZÜ-E]; cf. *cinçaqueizte* Lç; *cineçazquete* TB.

⁴⁶ *enaicie*: 1873ko eta 1888ko edizioetan *enaiciea* galderazkoa datza, eta horrek bi arazo sorrazten du: i) galdera *zergatik* bada, *-a* galto morfemaren beharrik ez du; eta, garrantzitsuagoa, ii) *e + a* bilkura bakarra litzateke testu osoan, antzeko ingurunetan sistematikoki *eia* idatzia delarik: *badakicieia* 13,12, *deia* 1,46, *deicieia* 16,31, *dieia* 7,6, *enaicieia* 6,67, *ezteia* 4,29, *eztucieia* 4,35, etab.

⁴⁸ Ordian judiouec arrapostu emanic erran ceren: «Eztuguia erraiten samaritano bat cirela, eta demonio bat baduçula?»

⁴⁹ Jesusec arrapostu eman ceren: «Eztut nic demonioric, bena ene Aita ouhouratcen dut, eta ciec desouhouratcen naicie.

⁵⁰ Nic eztut tcherkhatcen ene loria; bada bat tcherkhatcen beitu, eta jujatcen beitu.

⁵¹ Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet, nourc ere beguiratcen beitu ene elhia, hora ezta hilen».

⁵² Judiouec berriz erran ceren: «Orai eçagutcen diçugu demonio bat baduçula; Abraham hil içan beita, profetac ere bai, eta erraiten duçu: nourbaitec beguiratcen badu ene elhia, ezta hilen.

⁵³ Goure aita Abraham hila dena beno handiago çira? Profetac ere hil dira, nour eguiten çira çihaur?»

⁵⁴ Jesusec erran ceren: «Lorificatcen baniz nihau, ene loria ezta deus ere; ene Aita da lorificatcen naiana, hora erraiten beituicic cien Jincoua dela.

⁵⁵ Arastan eztucic eçagutcen, bena nic eçagutcen dut; eta erran baneça eztudala eçagutcen, gueçurti nintçate ciec beçala; bena nic eçagutcen dut, eta haren elhia beguiratcen.

⁵⁶ Abraham cien aitac desiratu du azcarki ene egunaren ikhoustia; ikhousi du eta boztario handi bat ukhen du».

⁵⁷ Hortan gagnen judiouec erran ceren: «Eztuçu orano berrogei eta hamar ourthe, eta ikhousi duçu Abraham?»

⁵⁸ Jesusec erran ceren: «Eguiazki, eguiazki erraiten deiçiet: Abraham sorthu beno lehen, nintçan ni».

⁵⁹ Ordian hartu cien harri haren countre ourthoukitceco, bena Jesus gorde cen, eta elkhi cen templuti.

8,5 harrikhaldustatcez] B *harrikhaldustatcea*; cf. TB *harricatceaz* : HeH *harricatceaz*. **8,7** betceitçon] A B *beteitçon*. **8,9** cien bata] B *cienat ba*. **8,14** beitakit] A *heitakit*. **8,16** ni eta ene Aita igorri naiana] A B *ni ene Aita igorri naiana*; cf. *Sacy moi et mon Père qui m'a envoyé* : Lç *ni eta ni igorri nauen Aita* : TB *ni eta ni egorri nauena*. **8,17** jakilegoua] A B *jakilegouia*. **8,23** hountacouac] A *hountatacouac*. **8,23** gagneco] A B *gagnoco*. **8,24** ciradela] A *ciradeia*. **8,25** ceien] B *ceren*. **8,26** bena igorri] A *benai gorri*. **8,28** eçagutuco] A B *eçagutu*; cf. *Sacy Ost connaîtrez* : Lç *eçaguturen* : TB HeH *eçagutuco*. **8,43** ceren] A B *cer*; cf. *Ost C'est parce que vous ne pouvez écouter ma parole* : Lç *Ceren ecin ençun baitiroqueçue ene hitza?* : TB *Ceren eta ez baituçue ençuten ahal ene hitça* : HeH *ceren ene hitça ecin ençun ere baitiroçue*. **8,44** ehaile] A *ebaile*. || eguin] A *eguia*. **8,54** cien] A *icen*. **8,58** erraiten] A *errai en*.

IX. CAPITULIA

¹ Jesusec igaraitian ikhousi cian guiçon bat sortcez utxu cena.

² Eta bere dicipuliec galthatu ceien: «Naussia, nourc eguin othe du bekhatu, hounec ala hounen aita-amec, hola sorthu beita utxu?»

³ Jesusec arrapostu eman ceren: «Eztu hounec eguin bekhatu, ez eta hounen aita-amec ere, bena hola helthu içan da, aguer dadin hounen beithan Jincouaren obra.

⁴ Behar dut eguna deno eguin igorri naianaren obrac, gaia heltcen da, noun ezpeititake eguin.

⁵ Mundian niçano, mundiaren arguia niz».

⁶ Elhe horic erran eta, thu eguin cian lurriala, eta aho-goço hareki eguin cian lohi-lohi bouchi bat, eta lohiaz fretatu çutian utxiaren beguiac.

⁷ Eta erran ceion: «Çouaça, eta chaha cite Siloeco uthurian» (Siloe erran nahi da “igorria”). Jouan cen eta chahatu cen, eta utçuli bistareki.

⁸ Eta haren aiçouac, eta lehenago utxu cela ikhousi çienec, erraiten cien: «Ezteia hau jarriric çagouen houra, eta amouina galthatcen beitician?»

⁹ Batec erraiten cien: «Houra da»; eta bestec: «Houra uduri du». Bena berac erraiten cian: «Houra bera niz».

¹⁰ Erran ceren aren: «Noula içan dira çoure beguiac çabalturic?»

¹¹ Arrapostu eman cian, eta erran: «Jesus deitcen dien guiçon batec, lohi bouchi bat eguinic, harçaz beguiac fretatu deitçat, eta erran deit: “Çouaça Siloeco uthurriala, eta chaha cite han”. Jouan niz, eta chahatu niçan ondouan, ikhoussi dut».

¹² Galthatu ceren: «Noun da guiçon houra?» Harec erran ceren: «Eztakit».

¹³ Ordian eraman cien pharisienetara guiçon utxu ohia.

¹⁴ Eta noula errepausuco egun bat beiccen Jesusec lohi eguin cianian, eta utxiari beguiac çabaltu,

¹⁵ hartacotz pharisienec galthatu cien orano: «Noula ukhen duçu bista?» Eta erran ceren: «Eçarri du lohi ene beguien gagen, chahatu niz, eta ikhousi dut».

¹⁶ Hortan gagen pharisienen arteco çoumbaitec erran cien: «Guiçon houra ezta Jincouaz igorria, ceren ezpeitu beguiratcen errepausuco eguna». Bena bestec erraiten cien: «Noula guiçon gasto batec eguiten ahal du holaco gaiça espantagarria?» Eta beren artian nahaskerian cien.

¹⁷ Erran cien orano utxiari: «Çuc, cer dioçu hartçaz, çoure beguiac çabaltu deitçulacoz?» Arrapostu eman cian: «Profeta dela».

¹⁸ Ihoula ere judiouec etcien sinhesten ahal guiçon houra utxu içan cela, eta guero bista jin ceiola. Haren aita eta ama ekharreraci çutien.

⁶ *lohi-lohi*: bikoizketa ez da *OEH*n esplikatua, nahiz eta pasarte hau osotik jasoa den (s.v. LOHI).

⁶ *fretatu*: Zuberoako aldaera da, Larrasquetek bildua (*OEH* s.v. FROTATU).

¹⁶ Itxura guztien arabera, bertset honetan Ürrütik TBtik itzuli du; azpimarratutako hautu lexikoak eta molde guztiak bat datoz, eta aldi berean ez dira gainerako euskaratzeetan aurkitzen: Hortan gainen Pharisauen arteco cembraitec erran çuten: Guiçon hau ezda Jincoaz egorria, ecen ez du beguiratcen errepausuco eguna. Bainan berce batçuec erraiten çuten: nola guiçon gaisto batec eguin ahal leçaque holaco gauça espantagarriric? Eta nahasqueria bacen heyen artean. TB.

¹⁸ Ürrütik libreago itzuli du bertset hau; adibidez, erkatutako gainerako bertsio guzietan datzan denbora mugaren adierazpena ez du ematen; cf. *jusqu'à ce qu'ils eussent fait venir son père et sa mère* Sacy, Ost; *ikustea*

¹⁹ Galthatu ceien: «Hau da cien seme, sortuz gueroz utxu cela dioçuen hora? Eta noula ikhouston du orai?»

²⁰ Haren aita eta amac erran ceren: «Badakigu hau dela goure semia, eta utxu sorthu dela,

²¹ bena noula ikhouston dian orai, edo nourc çabaltu deitçon beguiac, eztakigu deus ere. Badu adina; galtha eçacie, berac arrapostu emanen du».

²² Haren aitac eta amac erran ceren gaiça hori, judiouen lotxa cielacoz, ceren judiouec deja erran cien alkhareki nourbaitec aithortcen bacian Jesus Krista cela, synagogati igorriric içanen cela.

²³ Hartacoz haren aitac eta amac erran ceren: «Adina badu, galtha eçacie bera».

²⁴ Deithu cien biguerren aldian guiçon utxu içan cen hora, eta erran ceren: «Emac loria Jincouari, badakigu guiçon hora guiçon gasto bat dela».

²⁵ Arrapostu eman ceren, eta erran: «Eztakit gasto denez; bena ountxa dakidan gaiça da, utxu nintçala eta orai ikhouston dudala».

²⁶ Erran ceren orano: «Cer eguin deiçu? Noula çabaltu deitçu çoure beguiac?»

²⁷ Arrapostu eman ceren: «Deja erran deiciet, eta entçun ducie; certaco nahi ducie orano entçun? Nahi ciradeia ciec ere içan haren dicipulu?»

²⁸ Ordian hassi ceitçon injuriatcen, eta erran ceren: «Çu içan cite haren dicipulu; gu Moïsaren dicipuliac guira.

²⁹ Badakigu Jincoua mintçatu dela Moïsari; bena hau, eztakigu nounco den».

³⁰ Guiçon harrec arrapostu eman ceren: «Segurki hau gaiça estonagarria da, eztakicielacoz nounco den; eta hati ene beguiac çabaltu dutu.

³¹ Hati, badakigu Jincouac eziala gastouer arrapostu emaiten, bena nourc ere eguiten beitu haren boronthatia, hora Jincouac laguntcen du.

³² Egundano ihourc ere eztu entçun erraiten utxu sorthu den baten beguiac çabalturic.

³³ Hau ezpaliz Jincouac igorri bat, holacoric deus ere elio eguin ahal».

³⁴ Pharisienec erran ceren: «Ossoki bekhatian sorthuric cira, eta gouri cerbait errakoutxi nahi deicuçu?» Eta khentu cien camporat.

³⁵ Jesusec jakin cian noula camporat elkharaci cien, eta bidian bathuric, erran cion: «Sinhesten ducia Jincouaren semiaren beithan?»

³⁶ Guiçon harec arrapostu eman cion, eta erran: «Nour da, Jauna, sinhetx deçadan hartan?»

³⁷ Jesusec erran cion: «Ikhousi duçu, eta hora mintço çaiçu».

³⁸ Ordian erran cion: «Sinhesten dut, Jauna». Eta ahozpe eroriric adonatu cian.

³⁹ Jesusec erran cion: «Mundu hountara jin niz jujamentiaren ekhartera, ikhouston dienac utxu ditian».

recebitu çuenaren aitamác dei litzaqueteno. Lç; hunen burrasuac erakharri cituzten arteraino. TB & deithu artean haren burhasoac. HeH.

³⁸ *ahozpe*: “boca abajo, de bruce; postrado, prosternado” (*VocBN*; *apud OEH*, s.v. AHUSPE); cf. *ahuspez eroriric* HeH; *se prosternant Sacy* & *se prosterna devant lui Ost*.

⁴⁰ Hori entçunic, hareki cien pharisien çoumbaitec erran ceren: «Eta gu ere, utxiac guira?»

⁴¹ Jesusec arapostu eman ceren: «Utxu baciaude, etçunuke bekhatuic; bena orai erraiten ducie “ikhoustonen dugu”, eta hortacoç da cien bekhatia egoiten cietan».

9,3 hounec] A B *hounen*; cf. HeH *Eztu hunec bekhatu eguin*. || aita-amec] A *aita amec*. **9,9** bera] A B *bere*. **9,15** eçarri du lohi] A *eçarri lohi*. **9,21** bena] A B *bene*. **9,22** bacian ... cela] A B *bacien ... cirela*; cf. TB *baldin norbaitec eçagutcen baçuen Christotçat, khendua içanen cela*. : HeH *baldin eta nehorec aithortcen baçuen Iesus Christo cela, içanen cela etchatua batçarretic*. **9,23** aitac eta amac] B *aita eta amac*. || bera] B *berari*. **9,41** arapostu] A *arapostu*.

X. CAPITULIA

¹ «Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet: Nour ere ez beita sartcen arditeguian borthati, bena bai beste gainti batetaric, hora ouhouin bat da.

² Bena borthati sartcen bada, hora da ardien artçaigna.

³ Hari borthaçagnac çabaltcen deio, eta ardiec entçuten die haren botça, eçagutcen die, eta bere ardiac deitcen dutu çouin bere icenaz, eta alhaguialat eramaiten dutu.

⁴ Eta bere ardiac elkharaci dutianian, haien aitcinian badoua; eta ardiac jarraikitcen çaitço, ceren haren deia eçagutcen beitie.

⁵ Bena arrotz bati etçaitço jarraikitcen, bena ihesi douatça, ceren ezpeitie eçagutcen hotx eguite arrotçarena».

⁶ Uduripen hau erran ceien Jesusec, bena etcien comprenitu certçaz mintço citçaien.

⁷ Erran ceren orano ere: «Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet: Ni niz ardien bortha.

⁸ Ni beno lehen jin direnac oro ouhouin içan dira, bena ardiec eztutie behatu.

⁹ Ni niz bortha; nitaric nourbait sartcen bada salbatuco da, eta sarthuco, eta elkhico da, eta edirenen alhapide.

¹⁰ Ouhouigna ezta jiten lekhiala ebastera eta hilaraztera baicic; bena ni jin niz biciaztera, amorecatic içan ditian abundantcian.

¹¹ Ni niz artçain houna. Artçain hounac emaiten du bere bicia bere ardien.

¹² Bena alocaidian artçain direnac, ardiac beriac eztutianac, alocaidian delacoç, ikhouston dianian otxoua jiten, uzten dutu ardiac, eta ihesi badoua; eta otxouac hatçamaiten dutu ardiac, eta barreatcen.

¹³ Alocaidian artçain dena ihesi doua, alocaidian delacoç, eta ezpeita phenan jarten.

⁴¹ *baciaude*: ikus *baciaude* ‘si vous étiez’ 8,39.

⁵ *hotx eguite arrotçarena*: ohart izenaren modifikatzailearen eskuineko kokapenaz.

¹¹ *bere ardien*: genitiboaren markak motiboa edo zioa adierazten du, eta ez kausa hertsia; cf. *Le bon pasteur donne sa vie pour ses brebis* Sacy, Ost; *bere ardiacgatic* Lç; *bere ardiencat* TB; *bere ardiencat* HeH.

¹² *alocaidian*: “Salario, sueldo, jornal; premio, pago” (OEH, s.v. ALOKAIRU). Aldaera hau Lhandek bildu du Zuberoan. Badira bokalarteko *r > d* bilakabidearen bestelako etsenpluak, hala nola (*h*)*atxaidü*, *feida* < *altzairu*, *feria*; fenomeno horretaz, ikus *FHV*, § 12.4.

¹⁴ Bena ni artçain houna niz, eta eçagutcen dutut ene ardiac, eta ene ardiec ere eçagutcen naie;

¹⁵ hala noula eçagutcen benai ene Aitac, eta nic ere eçagutcen dut ene Aita, eta ene bicia emaiten dut ene ardiengatic.

¹⁶ Beste ardi badut orano saldo hountaric eztirenac; eta hourac ere erakharri behar dutut. Eta ene botça entcunen die, eta eztateke saldo bakhotx bat, eta artçain bakhotx bat baicic.

¹⁷ Hartacoz ene aitac maite nai, ceren ene bicia uzten beitut berriz arrahartceco.

¹⁸ Ihourc ere ezteit idekitcen, bena uzten dut nihauc. Badut photeria behin uzteco, eta photeria berriz arrahartceco. Errecibitu dut manu hoi ene Aitaganic».

¹⁹ Discours hoiengati, içan cen orano nahaskeria judiouen artian,

²⁰ ceren haien artian hanitxec erraiten cien: «Demonio bat badu, eta centcia galdu du; cergati behatcen ducie?»

²¹ Eta bestec erraiten cien: «Elhe horic eztira demoniostatu batenac: demonio batec çabaltcen ahal tia utxu sorthu den baten beguiac?»

²² Eta Jerusalemeguiten cien Dedicacioneco besta, eta neguia cen.

²³ Eta Jesus baçabilan harat-hounat templian, Salomonen galerian.

²⁴ Judiouec unguratu cien, eta erran ceren: «Nouiz artino etchekico duçu goure arima dudan? Krist baçira, erran içaguçu clarki».

²⁵ Jesusec arrapostu eman ceren: «Erran deiciet, eta eztucie sinhesten; ene Aitaren icenian dutudan obrec berec erakousten die nitçaz.

²⁶ Bena ciec eztucie sinhesten, ceren ezpeitciade ene ardiataric.

²⁷ Ene ardiec ene botça eçagutcen die, eta nic nihauc eçagutcen dutut, eta jarraikitcen naie;

²⁸

²⁹ Ene Aita, çougneç eman beteitçat, oro beno handiago da; eta ihourc ere eztutu elkhitcen ahal ene Aitaren eskietaric.

³⁰ Ni eta ene Aita bat bera guira».

³¹ Ordian judiouec hartu cien harri haren harrihaldustatceco.

¹⁶ *beste ardi*: mugagabean, partitiborik gabe; cf. *berce ardiric-ere* Lç; *berce ardiric* TB; *bertce ardiac* HeH; *d'autres brebis* Sacy, Ost.

²¹ *demoniostatu*: OEHK TBren eta Ürrütiren pasarte hau jasotzen du DEMONIOZTATU sarreraren adibidetzat; cf. *deabrua duenarenac* Lç; *deabruac daducan baten solhasac* HeH; *d'un homme possédé du démon* Sacy; *d'un démoniaque* Ost.

²⁸ Ürrütik ments du 28. bertseta; cf. *Je leur donne la vie éternelle, elles ne périront jamais, et nul ne les ravira de ma main* Ost. 1873ko edizioan jauzia zenbakuntzan hautematen da, baina 1888koan bertseten zenbakuntza aldatu dute hutsunea bete gabe. Edizio honek Joanesen ebanjelioaren zenbakuntza errespetatzen du, hutsunea agerian utzirik.

³¹ *harri*: ohart mugagabearen erabilera gainerako bertsoek partitiboa edo plurala ematen dutenean; cf. *harri* Lç; *harriac* TB, HeH; *des pierres* Sacy, Ost.

³¹ *harrihaldustatceco*: OEHK (s.v. HARRUKALDIZTATU) Ürrütiren bertset hau bildu du adibide gisara.

³² Jesusec erran ceren: «Cien beguien aitecinian eguin dut hanitx obra ene Aitaren phartez; hetaric çougnengatic harrikhaldustatcen naicie?»

³³ Judiouec ihardetxi ceien: «Etçutugu harrikhaldustatcen çoure hounki eguinagati, bena bai blasfemio batengati, eta guiçon bat baicic ez ičan eta, Jinco eguiten cielacoz».

³⁴ Jesusec arrapostu eman ceren: «Ezta izkiribaturic cien leguian “Erran dut: Jincouac cirade?”

³⁵ Aren, Jinco deithu batu Jincoua mintçatu çaienac eta hati izkiribia ezta ezdeusturic içaten ahal,

³⁶ noula erraiten ahal ducie blasfematcen dudala, ni Aitac santificatu naiana, eta igorri naiana mundiala, erran dudalacoz “Jincouaren semia niz”?

³⁷ Ezpatut eguiten ene Aitaren obrac, eneçaciela sinhetx.

³⁸ Bena eguiten badutut, eta ezpaducie nahi sinhetxi, sinhetx eçacie obra hoyengati, eçagut deçacien eta sinhetx deçacien Aita ene beithan dela, eta ni Aitaren beithan».

³⁹ Berriz ordian nahi ukhen cien hartu, bena ezcapic cen hayen ezkiataric.

⁴⁰ Eta jouan cen orano Jourdaingnaren beste aldiala, Johanec hasteti batheyatcen cian lekhiala, eta han egoiten cen.

⁴¹ Eta hanitx jiten cien haregana, erraiten cielaric: «Johanec ezta miracuilluric batere eguin; bena Johanec hountçaz erran dutianac oro, eguiac ičan dirade».

⁴² Eta han hanitxec sinhetxi cien haren beithan.

10,4 deia] B *dela*. **10,12** dianian] A *dianan*. **10,18** ihourc ere] A B *ihour ere*; cf. TB *nihorc* : HeH *nehorc*. **10,24** Ak ments du bertsetaren zenbakia. **10,28** Ak zein Bk ments dute bertset osoa.

³⁵ *batu*: < *badutu*; cf. *Si donc elle appelle dieux ceux à qui la parole de Dieu était adressée* Sacy.

³⁷ *Ezpatut*: < *ez badutut*.

³⁸ *obra hoyengati*: morfema kausalak ‘gaia’ (*topic*) adierazten du; cf. *harengatic* 7,12. Erkatu bertsetan bestela emana da: *obrác sinhets itzaçue* Lç; *sinhets eçaçue obra hoyei* TB; *eguintçac sinhets eçatçue* HeH; *croyez à mes œuvres* Sacy, Ost.

³⁸ *Aita ene beithan dela, eta ni Aitaren beithan*: bizidunen izenordainen inesiboaren adierazpenean Ürrütik berdin erabiltzen du *-tan* itxura, animazitatearen morfema gabe; cf. *Aitaren beithan niçala eta ene Aita nitan dela* 14,10; ohartaraztekoa da, halaber, behin ere ez duela *enegan* erabili —bai, aldiz, adlatibozko *enegana(t)*—. Bestenaz, gainerako euskaratzaileek batera zein bestera jokatzen dute: *Aita nitan dela eta ni hartan* Lç; *Aita nitan dela, eta ni hartan* TB; *Aita ni baithan dela, eta ni Aita baithan naicela* HeH.

³⁹ *ezcapic*: ‘eskapatu’; cf. *itzur cedin hayén escuetaric* Lç; *escapatu cen heyen escuetaric* TB; *içuri citçaien escuetaric*. Azken mendeetan zubererak partizipio sail berri bat garatu du gaskoiaren eragipenez, sail horretako aditzek *-atü* itxura zaharreko partizipioak galdu dituztelarik: *akhabatü, esprabatü, ezkatatü* → *akhabi, esprabi, ezkapi*. Berrikuntza horren deskripzioa eta azalpenarentzat ikus Padilla-Moyano (2018).

⁴⁰ *Jourdaingnaren*: ikus *iraingnen* 4,14.

XI. CAPITULIA

¹ Bacen Bethanian guiçon bat eri, Lazare deitcen cena; Maria eta Martha haren arrebac cien.

² (Maria houra cen Jaunaren hougnetara olio ussain goçozco bat ichouri ciana, eta bere buruco bilhouez tchukatu çutiana; eta Lazare eri cena haren anaia cen).

³ Arreba hec igorri cien Jesusi erraitera: «Jauna, çuc maite duçuna eri da».

⁴ Berri hori entçunic, Jesusec erran cian: «Eritarçun hau ezta herioualat dagouena, bena Jincouaren loriagati, Jincouaren semia içan dadin lorificatia hartçaz».

⁵ Eta Jesusec maite çutian Martha, Maria haren ahizpa, eta Lazare.

⁶ Eta halere, entçun ondouan Lazare eri cela, egon cen orano bi egun ordian cen ber lekhian.

⁷ Guero erran cian bere dicipulier: «Utçul guitian berriz Judealat».

⁸ Dicipuliec erran ceren: «Naussia, eztu dembora guti baici judiouec tcherkhatcen ciela çoure harrikhaldustatcia, eta berriz ere jouan nahi çira?»

⁹ Jesusec arrapostu eman ceren: «Ezta hamabi oren egunian? Egunaz dabilana ezta behaztapatcen, ceren ikhousten beitu mundu hountaco arguia.

¹⁰ Bena gaiaz douena, behaztapatcen da; ceren ezpeitu arguiric bereki».

¹¹ Gaiça horic erran çutianian, erran ceren: «Lazare goure adiskidia lo da, bena banoua iratçartcera».

¹² Eta bere dicipuliec erran ceren: «Jauna, lo bada sendotuco duçu».

¹³ Jesus mintço cen haren hiltciaz, bena hec ouste cien mintço cela lo eguiazcouaz.

¹⁴ Ordian erran ceren clarki: «Lazare hil da,

¹⁵ eta boztario badut ciengatic, enintçalakoz han, sinhetx deçacien; bena gouatçan haregana».

¹⁶ Horen gagnen Thomas Didymo deithiac erran cian bere dicipulu laguner: «Gouatçan gu ere, hil guitian horeki».

¹⁷ Jesus hara heltu cenian, jakin cian Lazare lau egun hartan ehortciric cela.

² *olio ussain goçozco bat*: OEHren datuen arabera (s.v. USAIN), *ussain gozo(z)ko* “aromático, fragante” bereziki Hegoaldeko tradizioan lekukotua da. Erkatu diren gainerako euskaratzeetan: *unguentuz* Lç; *olio ussain goçoaz* TB; *ussain goçozco olio batez* HeH; cf. fr. *huile de parfum* Sacy, Ost.

⁴ *herioualat dagouena*: hemen *egon* aditzaren adlatiboazko gobernamentuak itzulbiderik gabeko egoera aldaketa adieraz dezake; *-t* itzurako adlatiboaren morfemak mugimendu metaforiko horren izaera betierekoa indartzen du. Gainerako bertsioetan: *Eritassun hori ezta heriotara* Lç; *eritassun hau ezda heriotcerat daramana* TB; *Ezta hiltcecoa eritasun hori* HeH; *Cette maladie ne va point à la mort* Sacy & *Cette maladie n'est point à la mort* Ost.

⁹ *behaztapatcen*: OEHk (s.v. BEHAZTOPATU) Ürrütiren adibidea jaso du; gainerako euskaratzeetan *behaztopatzen* Lç, *behaztapatu* TB & *behaztopatu* HeH.

¹² *sendotuco duçu*: jakina, forma alokutiboa.

¹⁸ Eta noula Bethania ezpeitcen hurrun Jerusalemeric, noumbait oren erdi baten bidia baicic,

¹⁹ bacen judioueticaric çoumbait jinic Martha eta Mariagana, haien consolatcera beren anaia hil ceielacoz.

²⁰ Marthac entçun cianian Jesus jiten cela, jouan cen bidiala; bena Maria egon cen etchen.

²¹ Eta Marthac erran cion Jesusi: «Jauna, çu heben içan bacinen ene anaia etcen hilen.

²² Bena orano ere, badakit Jincouari galthatcen dutuçun gaiçac oro emanen deitçula».

²³ Jesusec erran cion: «Çoure anaia berriz phiztuco da».

²⁴ Marthac erran cion: «Bai, badakit berriz phiztuco dela hiletaric phizteco azken egunian».

²⁵ Jesusec erran cion: «Ni niz arraphiztia eta bicia; nitan sinhesten diana hilic içanic ere bicico da.

²⁶ Eta nour ere bici beita, eta nitan sinhesten beitu, hora ezta secula hilen. Sinhesten ducia hori?»

²⁷ Arrapostu eman cion: «Bai, Jauna, sinhesten dit çu Krista cirela, Jinco bici denaren semia, mundu hountara jin behar ciana».

²⁸ Hori erran eta, jouan cen, eta deithu cian bere ahizpa Maria, erraiten ceolaric ahapetic: «Nausia heben dun, eta hire galthoz dun».

²⁹ Entçun cian beçain sarri, jaiki cen berhala, eta jouan cen haregana.

³⁰ Ceren Jesus etcen orano herrian sarthu, bena Marthac bathu cian ber lekhian cen.

³¹ Ordian Mariareki etchian cien judiouac, çouin consolatcera jinic beirciren, ikhousiric jaiki cela eta lehian elkhi, jarraiki cien, erraiten cielaric: «Badoua hobiala nigar eguitera».

³² Nouiz ere Maria heltu beircen Jesus cen lekhiala, eta hora ikhousiric, bere buria ourthouki cian haren hougnetara, erraiten çialaric: «Jauna, heben içan bacina, ene anaia etcen hilen».

³³ Jesus, ikhoustiareki Maria nigarrez eta hareki jin cien judiouac ere nigarrez, laztu cen bere beithan, eta bere bihotcian tristetu.

³⁴ Eta erran ceren: «Noun eçarri ducie?» Arrapostu eman ceren: «Tciauri, Jauna, ikhous eçaçu cihauc».

³⁵ Ordian Jesusec nigar eguin cian.

³⁶ Eta judiouec erran cien beren artian: «Soicie noula maite cian!»

¹⁸ *oren erdi baten bidia*: hemen Antzinateko neurri unitatearen egokitzapena seguruenik Haraneder-Harrieten testutik hartua da; cf. *d'environ quinze stades Sacy*; *environ à quinze stades Ost*; *hamaborz stadioren inguruä Lç*; *hamabortz bidartekin ingururnena TB*; *nombaitu ordu erdi baten bidean HeH*. Orobat gertatzen da *ehun eta berrogei eta hamar liberaz goiti 12,5 & ehun eta berrogei eta hamar urhatxen ungunia 21,8*.

²⁰ *etchen*: Zuberoan mugagabearen inesibo arkaikoak 'norberaren etxean' adierazten du, eta mugatuaren inesiboak 'beste inoren etxean'.

²⁸ *ceolaric*: normalean *Ürrütik ceion & cion* ematen du; halere, cf. *erraiten ceolaric 18,22*.

³⁷ Eta hetaric çoumbaitec erraiten cien: «Hounec sortceticaco utxu cenari beguiac çabaltu dutianaz gueroz, etciana beguiratcen ahal guiçon hau hiltceti?»

³⁸ Ordian Jesus, ikharatcez orano bere beithan, jowan cen hobiala. Eta hobia harripe bat cen, eta harri handi bat bacen gagnen.

³⁹ Jesusec erran ceren: «Altcha eçaçie harria». Marthac, hilaren arrebac, erran cion: «Jaunac, urrin bat badu deja, ceren lau egun badu hil dela».

⁴⁰ Jesusec erran cion: «Ezteiçuta erran sinhesten baduçu, ikhousico duçula aguertcen Jincouaren loria?»

⁴¹ Altchatu cien aren harria hila cen lekhun gagnet; eta Jesusec bere beguiac goiti altchaturic, erran cian: «Aita, eskerrac emaiten deitçut, ceren entçun benaiçu».

⁴² Badakit ni entçuten naiçula bethi; bena erraiten dit hau ene ungurian dienen».

⁴³ Hitz horien ondouan, erran cian oiuhu handi bateki: «Lazare, elki cite horti».

⁴⁴ Ordian hila elki cen camporat, eskiac eta çankhouac bandaz unguraturic çutialaric, eta beguithartia gorderic hil-oihalaz. Jesusec erran ceren: «Khen itçotcie banda horic, eta utci jouaitera».

⁴⁵ Hartacoz, Martha eta Mariagana jin ciren judio hanitxec sinhetxi cien hartan, ikhousiric cer Jesusec eguin cian.

⁴⁶ Bena hetaric çoumbat jowan ciren pharisienetara, eta erran ceren cer Jesusec eguin cian.

⁴⁷ Ordian aphez-handiec eta pharisienec counseillia bildu cien, eta erran cion: «Cer eguiten dugu? Ceren miracuillu hanitx eguiten du guiçon hounec».

⁴⁸ Uzten badugu, oroc sinhetxico die hortan, eta guero erromarrac jinic, ezdeusetaratuco die goure herria, eta goure populia».

⁴⁹ Ordian hetaric batec, Caiphac deitcen cena, eta ourthe hartarco aphez-handia beiten, erran ceren: «Ciec eztakicie;

⁵⁰ eztucieia gogouari emaiten, hobe çaiçula balimba, guiçon bakhox bat hil dadin populiagati, eciez eta populia oro gal dadin?»

⁴² Ürrütik ez du bertsetaren azken perpausa eman; cf. *afin qu'ils croient que c'est vous qui m'avez envoyé Sacy; afin qu'il croie que tu m'as envoyé Ost; sinhets deçatençat ecen hic igorri nauala Lç; sinhets deçatençat çuc egorri nauçula TB; sinhets deçatençat çuc egorria naicela. HeH.*

⁴² *ene ungurian dienen*: genitiboak balio kausala adierazten du; cf. *pour ce peuple qui m'environne Sacy; à cause de ce peuple, qui est autour de moi Ost; inguru dagoen gendetzeagatic Lç; ene ingurumenean den ostea gatic TB; ene inguruan den populu hau gatic HeH.*

⁴⁷ *counseillia*: Zuberoan harritzeko ez den bokalismo à la gasconne; cf. *conselh /kunşə/*. Aldaera hau Gèzek eta Larrasquetek bildu dute (OEH s.v. KONTSEILU).

⁵⁰ *eztucieia*: 'ez duzue'. 1873ko nahiz 1888ko edizioek galderazko forma ematen dute. Ene ustez, bertset hau HeHtik itzulia da, Ürrütik baliatu zituen gainerako bertsioetan ez baita galdera ikurrik: *Vous n'y entendez rien ; et vous ne considérez pas qu'il vous est avantageux qu'un seul homme meure pour le peuple, et que toute la nation ne périsse point. Sacy; Vous n'y entendez rien; Et vous ne considérez pas qu'il est à propos qu'un homme seul meure pour le peuple, et que toute la nation ne périsse pas. Ost; Çuec eztaquiçue deus, eta*

⁵¹ Hori etcian bere beitharic erraiten, bena ourthe hartaco aphez-nausi beitzen, Espiritiac erraneraci ceion Jesusec hil behar ciala populiaren.

⁵² Eta ez solamente populu bat gati, bena ere Jincouaren haur bazter orotan barreiatuic cirenen.

⁵³ Egun hartçaz gueroz, countseillu hartu cien alkharreki Jesusen hilerasteco.

⁵⁴ Hartacoz, Jesus etcen ebilten aguerriki judioun artian; bena jouan cen bortu heguiala, Eprahim deitzen cen herri batetara, eta han egoiten cen bere dicipulieki.

⁵⁵ Eta noula judioun Bazcoua huillan beitzen, alde hetaric hanitx igaran ciren Jerusalemera, Bazco aitcinian, bere burien chahatceco.

⁵⁶ Hourac Jesusen tcherkhatcen çabiltçan, ciouelatic alkharri templian: «Cer çaiçie, etcelacoz orano besta hountara jin?»

⁵⁷ Ceren meçu eman cien aphez-handieç eta pharisienec, nourbaiteç balimbaçakhian noun cen, erran leçan, haren harrerazteco.

11,28 Naussia] A *Nausia*. **11,32** hougnetara] A *hongnetara*. **11,40** sinhesten] A *sinhestan*. **11,44** hil oiçalaz] B *hiloihalaz*. **11,48** oroc] A B *orec*; cf. *oroc* 1,7, 1,16, 4,53, 5,3, 5,23, 5,28, 9,41, 13,35 & 21,12. **11,49** hartaco] A B *hartarco*. **11,52** barreiatuic] B *barreiatuic*. **11,54** Ephraim] A B *Eprahim*. **11,56** etcelacoz] B *etcena* **11,57** Aphez-handieç] B *Aphez handieç*.

eztuçue pensatzen ecen provetchu dugula, guizombat hil dadin populuagatic, eta natione gucia gal eztadin. Lç; Ez daquçuçue deus; ez duçuçue consideratcen conbenitcen çauçula guiçon bat hil dadila populuarentçat, eta yendaya gucia ez dadin fundit. TB; Çuec eztaquçuçue deusic; Eta eztuçuçue gogoari emaiten, hobe çaitçuçuela, balimba, guiçon bakhar bat hil dadin populua gatic, ecen ez iendaqui gucia gal baladi? HeH.

⁵¹ *espiritiac*: Ürrütik berriz ere Haraneder-Harriet hartzen du eredu, gainerako bertsioek ematen ez duten *espiritu* horren iturria baita: *prophetiza ceçan ecen Jesusec hil behar luela nationeagatic*. Lç; *anontçatu çuen Jesusec hil behar çuela yendaquiarentçat*. TB; *erran-araci cioen Ispirituac hil behar çuela lesusec populua gatic* HeH; *il prophétisa que Jésus devait mourir pour la nation des Juifs* Sacy; *il prophétisa que Jésus devait mourir pour la nation* Ost.

⁵² *populu bat gati*: Ürrütik bitan ematen du morfema kausala genitiboaren marka gabe, zuzen absolutiboaren gainean; cf. *oren hau gatic* 12,27.

⁵² *berreiatuic cirenen*: genitibo honek balio motibatiboa adierazten du, aitzineko *populu bat gati* sintagmarekiko koordinazioan. Bidenabar, Ürrütik libertatez itzuli du bertset hau, erkatu bertsioetan kausitzen den zentzu hertsitik urrundurik: *Et non-seulement pour cette nation, mais aussi pour rassembler et réunir les enfants de Dieu, qui étaient dispersés*. Sacy; *Et non-seulement pour la nation, mais aussi pour rassembler en un seul corps les enfants de Dieu qui sont dispersés*. Ost; *Eta ez solament natione harengatic, baina are Iaincoaren haour barreyatuac bil litzançát batetara*. Lç; *Eta ez choilqui yendaquiarentçat, bainan ere Jaincoaren haurren biltceco cein baitciren barrayatuac*. TB & *Eta ez oraino populu bat gatic, bainan are, batera biltcecotçat Iaincoaren haur bazter orotan barraiatuic cirenac*. HeH.

⁵³ *countseillu*: 1873ko edizioak dakarren <ts> digrafoaren agerraldi bakarra.

⁵⁶ *etcelacoz*: 1888ko edizioan *etcena*. Zein iturriri begiratu, eta horren arabera 1873 nahiz 1888ko formak ongi emanak lirerateke; cf. *Que pensez-vous de ce qu'il n'est point venu à ce jour de fête ?* Sacy; *Que vous en semble? Ne viendra-t-il point à la fête?* Ost; *Cer irudi çaiçuçue, ecen eztela ethorriren bestara?* Lç; *Cer iduri çauçuçue? Uste duçu ez den ethorri festarat?* TB; *Cer çaitçuçue, ezpaita iai-egun huntarat ethorri?* HeH.

XII. CAPITULIA

¹ Sei egun Bazco beno lehen, Jesus jin cen Bethaniala, noun ere beitzen Lazare hilic içan cena, eta hiletaric phiztu beitzen.

² Eta han eguin ceren apaidu bat, eta Marthac cerbutchatcen cian, eta Lazare hareki mahaigian cenetari bat cen.

³ Mariac, aldiz, harturic libera bat urin goçozco hour batetaric, acara belhar hounez eguina eta precio handitacoua, ichouri cian Jesusen hougñen gagna, eta tchucatu çutian bere buruco bilhouez, eta etchia oro bethe cen hour houn haren urinaz.

⁴ Ordian dicipulietaric batec, Judas Iscariotac, Simonen semiac, çougni ere heltu beitzen haren trahitcia, erran cian:

⁵ «Certaco ezta saldu hour hori, eguinen beitzian ehun eta berrogei eta hamar liberaz goiti, beharra diener emaiteco içanen beitzen?»

⁶ Hoi erran cian, ez beharra ciener phensatcen cialacoç, bena ouhouin beitzen, eta berac etchekitcen beitzian moussa, harec ekhartan cialacoç moussan eçarten çutien dihariac.

⁷ Bena Jesusec erran cian: «Utz eçaçu eguitera; beguiratu du hour urin houn hau ene ehorztecoco eguneco.

⁸ Ceren badukecie bethi behardun cien artian, bena ni enaiekie bethi cieki».

⁹ Eta judio tropa handi batec jakinic Jesus han cela, jin ciren, ez solamente Jesusengatic, bena ere Lazareren ikhoustiagatic, hiletaric phiztu cialacoç.

¹⁰ Hortan gagnen, aphez-handiec deliberatu cien Lazareren ere hileraztia,

¹¹ ceren judio hanitx hetaric behezten cien haren causaz, eta Jesusetan sinhesten cien.

¹² Biharamenian populu handi bat Jerusalemara bestala jinic beitziren, entçunic Jesus heltcen cela,

² *cenetari*: uler bedi 'zirenetarik'; cf. *et Lazare était un de ceux qui étaient à table avec lui*; halere, *cienetari* 'zirenetarik' 13,28. Ediziozile honek ez du zuzendu, zenbaitetan Ürrütik singularreko erlatiboçko formaren gainean plurala eraikitzen duelako; cf. *naianac* 'nautenak' 18,21 ← *naiana* 'nauena' & *dianac* 'dutenak' 20,29 ← *diana* 'duena'.

³ *acara belhar hounez*: molde hau HeHtik hartua da; cf. *liberabat unguentu aspic finez* Lç; *libera bat ussain goço eguiazco nardotic* TB; *libera bat urrin goçozco ur batetaric, acara belhar hutsez eguina* HeH; *une livre d'huile de parfum de vrai nard Sacy & une livre d'une huile de senteur de nard pur* Ost. Gainerakoan, baliteke Ürrütik iturriko *hutsez* kontzienteki *hounez* bihur lezan.

⁵ *ehun eta berrogei eta hamar liberaz goiti*: berriz ere Ürrütik, Haraneder-Harrieti segi, neurri unitateak egokitzen ditu; cf. *trois cents deniers* Sacy; *trois cents deniers d'argent* Ost; *hirur ehun dinerotan* Lç; *hirur ehun diru peça* TB; *ehun eta berrogei eta hamar liberaz goiti* HeH. Ikus *oren erdi baten bidia* ← *quinze stades* 11,18 eta bertako oharra.

⁶ *beharra ciener phensatcen*: ohart aditzaren datiboçko gobernamentuaz, *penser à quelqu'un* frantsesaren eraginez. Gainerako bertsioekiko konparantzak datibo hori Ana Ürrütiren gramatikan errotua dela erakusten du, ez baita itzulpenaren zordun; cf. *non qu'il se souciât des pauvres* Sacy, Ost; *ez paubrez harc ansiaric çuenez* Lç; *ez pobreez acholaric çuelacotz* TB; *ez landerrez antsia içanez* HeH.

¹³ palma adar harturic eskietan, jouan cien haren batcera bidiala, oihu eguiten cielaric: «Hozana, hounki jin cirela, Jincouaren icenian jiten cien Israelen erreguia!»

¹⁴ Eta Jesusec bathuric asto hume bat, jarri cen hartan gagnen, izkiribaturic denaren arabera:

¹⁵ «Eztuçula lotxaric, Sioneco alhaba; hoi duçula çoure erregue heltcen çaiçu, asto hume baten gagnen jarriric».

¹⁶ Dicipuliec etcien ordian berhala enthelegatu gaiça hori; bena Jesus lorificaturic ičan cen ondouan, orhitu ciren gaiça horic izkiribaturic cirela hartçaz, eta noula eguin ičan ceitcen.

¹⁷ Eta Jesuseki cirenec goraki errendatcen ceren jakitatia, deithu cialacoz Lazare hobitic campo eta hiletaric phiztu.

¹⁸ Hortacoz ere, populia jouan cen bidiala, ceren jakin beirciren miracuillu hoi eguin cirela.

¹⁹ Hortacoz, pharisienece erraiten cien beren artian: «Eztucieia ikhouston eztugula deus ere irabazten? Horra noun mundu oro jouaiten den haren ondouan».

²⁰ Eta bacen han grec çoumbait, besta demboran Jincouaren adoratcera jinic Jerusalemera.

²¹ Hourac Philippegana jinic, çouin beircen Bethsaida Galileaco, othoitu cien, erraiten cielaric: «Jauna, ountxa nahi guinikeçu ikhousi Jesus».

²² Philippece erran cian Andresi, eta Andresec eta Philippece erran cien Jesusi.

²³ Jesusece erran ceren: «Orena jin da noun guiçonaren semiac ičan behar beitu lorificaturic.

²⁴ Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet: Ogui bihi lurrian eraiten dena, ezpada hiltcen, egoiten da bera; bena hiltcen bada, ekharten du fruta hanitx.

²⁵ Bere bicia maite dianac galduco du, eta bere bicia huguntcen dianac mundu hountan, beguiratcen du bicitce bethierecoa.

²⁶ Ene cerbutchari dena jarraiki bekit, eta ni noun ere beniçate, han ičanen da ene cerbutcharia ere; eta nourbaitec cerbutchatcen banai, ene Aitac ouhouratuco du.

¹³ *Israelen erreguia*: gainerako euskaratzaileek erlaziozko atzizkia erabiltzen dute: *Israeleco reguea* Lç; *Israeleco Erreguea* TB; *Israelgo Erreguea* HeH.

¹⁵ *hoi duçula*: zubereraren forma aurkezkaria, 'horra'. Cf. *voici ton roi* Sacy, Ost; *huná, hire Regue* Lç; *huna* TB; *huna non çure Erreguea heldu çaitçun astacume batean iarriric* HeH. Gaskoinaren eragipenari lotua den egitura horren deskripzioarentzat, ikus Padilla-Moyano (2020). Testu honetan bada beste agerraldirik: *Hori duciela guiçona* 19,5. Zubererak bere formula presentatiboaz gainera orokorrak diren *hona & horra* ere baditu; cf. *horra (noun)* 12,19. Aipatuez landara, presentatiboan sailean zubererak oraino hirugarren aukera bat du: *orizü & orizie*; ikus *Oricie Espiritu Saintia* 20,22, nahiz eta han Ürrütik ez duen aurkezkari gisara erabili.

²¹ *Bethsaida Galileaco*: uler bedi 'Bethsaida Galileakoko(a)'; cf. *de Bethsaïde en Galilée* Sacy; *à Bethsaïda en Galilée* Ost; *cein baitzén Bethsaidaco Galilean* Lç; *cen baitcen Bethsaida Galileaco* TB; *ceina Bethsaida Galileacocoa baitcen* HeH.

²¹ *ountxa nahi guinikeçu*: ene ustez, frantses iturritik hartutako molde; cf. *nahi guendiquec Iesus ikussi* Lç; *Jesusen ikhustea deseatcen dugu* TB; *nahi guinucque bada Iesus ikhusi* HeH; *nous voudrions bien voir Jésus* Sacy, Ost.

²⁷ Orai ene arima lazturic da; cer dioket? “Aita! beguira neçaçu oren hountaric”? Bena oren hau gatic jinic niz.

²⁸ Ene Aita, lorifica eçaçu çoure icena!» Ber demboran botz bat jin cen celuti, erraiten cielaric: «Lorificatu dut, eta lorificatuco dut orano».

²⁹ Eta han cen populiac botz houra entçunic erraiten cien uhulgu bat cela, bestec erraiten cien: «Ainguru bat mintçatu çαιο».

³⁰ Bena Jesusec erran ceren: «Botz hori ezta jin enegatic, bena bai ciengatic.

³¹ Orai doua jujatcera mundu hau, orai mundu hountaco princiac ourthoukiric içanen dira camporat.

³² Eta nic, eraikiric içan niçatekienian lurretic, guiçonac oro erakharriren dutut nihauganat».

³³ (Erran cian hori, eçaguterazteco cer heriotaric hil behar cian.)

³⁴ Populiac arrapostu eman cion: «Guc ikhoussi diçugu leguian, bethi irain behar diela Kristac; noula dioçu, aren, guiçonaren semiac behar diala eraikiric içan? Nour da guiçonaren seme houra?»

³⁵ Ordian Jesusec erran ceren: «Arguia ciekî da orano dembora bouchi baten; ebil citaie arguia ducieno, ulhumpiac har etcitcen; ulhumpian douenac, eztaki nouat douen.

³⁶ Arguia ducieno, arguian sinhetx eçacie, arguico haur içan citaien». Jesusec erran çütian gaiça horic, guero jouan cen, eta galdu haien bistati.

³⁷ Eta nahibada haimbeste miracuillu eguin cian haien aitcinian, etcien sinhestic haren beithan.

³⁸ Bethé çadin Esaias profetac erran cian elhia: «Jauna, nourc entçun du goure elhia, eta sinhetxi beikutu? Eta Jaunaren besoua nourc eçagutu içan du?»

³⁹ Hartacoz ere, etcien sinhesten ahal; Esaiasec erran du orano:

⁴⁰ «Horien beguiac utxutu dutu, eta hoiien bihotçac gogortu dutu, ikhous eztecen beren beguiez, eta eztitçadan utçul, eta eztitçadan sendo».

⁴¹ Esaiasec erran çütian horic, ikhousi cianian haren loria, eta hartçaz mintçatu cenian.

²⁷ *dioket*: cf. *erranen dut* Lç; *erranen dut* TB; *dioquet* HeH; *que dirai-je ?* Sacy, Ost.

²⁷ *hau gatic*: morfema kausala absolutiboari jarraikiz; cf. *bat gati* 11,52.

³¹ *jujatcera mundu hau*: ohart TOGEN araua ez dela betetzen aditz izenaren eskuinean.

³⁴ *irain*: ‘iraun’. 1873ko edizioak *izain* dakar, eta 1888koak *izan*. OEHren arabera (s.v. IZAN), Tartasek behin dakar *izain*; hemen agerraldi bakarra litzateke, eta horrezaz gain, Ürrütiren sistema grafikoan bokalarteko <z> txistukari ahostunari dagokio. Frantsesezko bertsiok *demeurer* aditza dakarte; cf. *ecen Christ badagoela eternalqui* Lç; *Christo egoiten dela bethitotz* TB; *bethi irauñ behar duela Christoc* HeH.

³⁵ *dembora bouchi baten*: genitiboak denborazko balioa adierazten du, fr. *pour* preposizioaz adierazten den bezala; cf. *pour un peu de temps* Sacy, Ost; *dembora guti batetacotz* Lç; *dembora pochi batentçat* TB; *aphur batentçat oraino* HeH. Ikus, halaber, *dembora aphurttho baten* 13,36.

⁴² Arastan, hati judio entçun handi cienetariç ere hanitxec sinhetxi cien hartan, bena pharisienen lotxa beirciren, etcien aithortcen, lotxaz synagogati camporat igor litcen,

⁴³ ceren maitiçago beircien guiçonetariç jiten loria, eciez Jincouarena.

⁴⁴ Eta Jesusec oiçu egui cian, erraiten cialariç: «Nourc ere sinhesten beitu ene beithan, eztu ene beithan sinhesten, bena bai ni igorri naianaren beithan.

⁴⁵ Eta ikhousi naianac, ikhouston du igorri naiana ere.

⁴⁶ Ni jin niz mundiala, mundiaren argui içateco, amoregatiç nitan sinhesten diana eztadin egon ulhumpian.

⁴⁷ Eta nourbaitec ene elhia entçuten badu eta ez sinhesten, ezut jujatcen, ceren ezpeniz jin mundiaren jujatcera, bena bai mundiaren salbatcera.

⁴⁸ Ni errecebitcen enaianac, eta ene elhiac sinhesten eztutianac, baduke nourc juja; entçuneraci dutudan elhec berec jujaturen dutu azken egunian.

⁴⁹ Ceren eniz mintçatu nihaurtçaz, bena igorri naian Aitac berac manatu deit cer erran behar dudan, eta certçaz nadin.

⁵⁰ Eta badakit haren mania bethiereco bicitcia dela. Gaiça erraiten dutudanac, erraiten dutut ene Aitac erran deiztadan beçala».

12,6 harec] A B haren; cf. HeH berac. **12,7** cian] A B cien. **12,9** bena] A B bene. **12,19** jouaiten] B juaiten. || haren] A horen; cf. Lç haren : Sacy après lui. **12,24** eraiten] A erraiten. **12,34** irain] A izain : B izan; cf. TB Christo egoiten dela bethicotz : HeH bethi iraun behar duela Christoc. **12,38** ezagutu] A B ezagatu. **12,46** diana] B diano.

XIII. CAPITULIA

¹ Bazcoco besta aitchinian, Jesusec beitçakian haren mundu hountariç bere Aitaganat igaraiteco muga heltu cela, noula maithatu beitçutian bere mundian cirenac, azken mementoualartino maithatu çutian.

² Eta aihaltu cirenian, nouiz ere dejadanic Debriac eçarri beircian Judas Iscariot Simonen semiari bihotcian Jaunaren saltceco phentxamentia,

³ eta Jesusec beitçakian bere Aitac eman ceitçola gaiçac oro eskietara, eta jin cela Jincouaganic, eta Jincouaganat baçouela,

⁴ jaikitcen da mahainetic, eta bere çaiia elkhiriç, hartcen du oiçal bat, eçarten du bere guerricouan.

⁴⁸ elhec berec jujaturen dutu: komunztadura arazoa: ala elhec jujaturen die, ala elhiac jujaturen du behar luke; cf. ni minçatu naicen hitzac condemnaturen du hura azquen egunean. Lç; anonçatu dudan hitça, içanen da yuyatuco duena azquen egunean. TB; adi-araci darotçuetan hitz hunec berac iuitaturen du azquen egunean. HeH.

¹ mementoualartino: ikus bicitcialartino 4,14.

³ baçouela: 'bazihoala'.

⁵ Guero ichourten du hour ountci batetara, eta hasten da hougnden chahatcen dicipulier, eta tchucatcen çutian bere guerricouan cian oihalaz.

⁶ Jiten da Simon Pierragana. Eta Pierrac erran cion: «Jauna, çuc eni çankhouac chahatuco deiztadatçula?»

⁷ Jesusec erran ceion: «Eztakiçu cer ari niçan orai, bena jakinen duçu guerochago».

⁸ Simon Pierrac erran cion: «Ezzeitadatçu secula çankhouac chahatuco». Jesusec erran cion: «Ezpadeitçut chahatcen, eztukeçu deus ere eneki».

⁹ Ordian Simon Pierrac erran cion: «Jauna, ez solamente hougñac, bena eskiac eta buria ere».

¹⁰ Jesusec erran cion: «Deja chahatia denac eztu beharric hougnden chahatcia baicic, ordian oro chahaturic da. Eta ciec ere chahu cirade, bena ez hati oro».

¹¹ Ceren baçakian çouin cen trahiçalia, hartacoz erran cian: «Etcirade chahu oro».

¹² Chahatu ceitcenian hougñac, çaija jaunxi cien, eta berriz jarriric, erran ceren: «Badakicieia cer eguin deiciedan?»

¹³ Ciec deitcen naicie Naussia eta Jauna, eta ountxa erraiten ducie, ceren hala niz ere.

¹⁴ Aren nic, cien Jauna eta Naussia niçalaric hougñac chahatu badeitciet, ber guisan behar ducie ciec ere batac bestiaren hougñac chahatu.

¹⁵ Erakoutxi deiciet bidia, nic eguin deiciedan beçala, ber guisan eguin deçacien ciec ere.

¹⁶ Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet: Ezta cerbutcharia bere naussia beno handiago, ez eta igorriric dena igorlia beno handiago.

¹⁷ Balimbadakitcie gaiça horic ountxa irous cirade, eguiten badutucie.

¹⁸ Eniz mintço cietçaz orotçaz: badakit çouin diren haitatu dutudanac; bena izkiribia bethe dadin eta complituric içan dadin: “Eneki jaten ari denac, bere aztala eraiki du ene countre”.

¹⁹ Eta oraidanic erraiten deiciet heltu den beno lehen: Sinhestx deçacien, heltu datekienian, ni niçala Aitac igorri diana.

²⁰ Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet: Nourc ere errecebitcen beitu nic igorten dudana, errecebitcen nai, eta errecebitcen naianac, errecebitcen du igorri naiana».

²¹ Jesusec gaiça horic erran ondouan, troublatu cen bere ezpiritian, eta erran ceren goraki: «Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet cien batec trahituco naiala».

⁶ *deiztadatçula*: hemen *deiztadatçui*a galderazko forma igurika liteke; cf. *etçutieta* 6,70, non 1873ko nahiz 1888ko edizioetan *etçutiela* irakurtzen baita. Haatik, bertset honetan Ürrüti seguruenik Haraneder-Harrieten bertsioan oinarritu da, horren harridurazko moldea emanik; cf. *Quoi, Seigneur ! vous me laveriez les pieds ? Sacy; Toi, Seigneur, tu me laverais les pieds ! Ost; Jauna, hic niri oinac ikutzen [sic] drauzquidac? Lç; Jauna, ikhuzten derauztatçu çangoac? TB; Jauna, çuc niri çangoac garbituco darozquidatçula? HeH.*

¹¹ *trahiçalia*: *OEhk* (s.v. TRADITZAILE) *tradizale* aldaera zuberotarra biltzen du, baina ez *trahizale*.

¹⁹ *sinhestx*: ez bada huts, <stx> grafema bitan ageri da: *sinhestx* 13,19 & *sinhestxi* 17,8.

²¹ *cien batec*: genitiboak balio partitibo garbia adierazten du, ‘zuetarik/zuetako batec’. Gainerako euskaratzeetan *çuetaric batec* datza (Lç, TB, HeH), eta frantsesezko bertsioetan *l'un de vous* (Sacy, Ost).

- ²² Ordian dicipuliac oro alkharri soroz jarri cien, ezpeitçakien çougnez mintço cen.
- ²³ Eta noula dicipulu bat, Jesusec maite ciana, etçanic beitsen Jesusen boulharraren gagna bere buria phausaturic,
- ²⁴ Simon Pierrac eguin ceion khegnu, galha liçon nourçaz mintço cen.
- ²⁵ Dicipulu harec, Jesusen boulharrian phausaturic cenac, erran cion: «Jauna, çouin da?»
- ²⁶ Jesusec arrapostu eman cion: «Çougni ere emanen beitut ogui bouchia trempaturic». Eta haimbestereki, eskentu cion ogui trempatu bouchi bat Judas Iscariot Simonen semiari.
- ²⁷ Eta ogui ahamen hora hartu ondouan, Satan sarthu cen haren beithan; ordian Jesusec erran cion: «Eguiteco duçuna eguiçu lehen beno lehen».
- ²⁸ Bena mahainian cienetaric batec ere etcian enthelegatu certaco erraiten ceion hori.
- ²⁹ Noula Judasec dihari etchekitsen beitsian, çoumbaitec ouste ukhen cien Jesusec erran nahi ceiola: «Eros eçaçu eguneco jan behar dutugunac».
- ³⁰ Judas, ogui ahamen hora jan cian beçain sarri, elkhi cen; uhun bethe cen orduncoz.
- ³¹ Eta elki cenian behala, Jesusec erran cian: «Orai guiçonaren semia lorificaturic da, eta Jincoua lorificaturic da hartan.
- ³² Eta Jincoua lorificaturic bada hartan, Jincouac ere lorificatuco du berartan, eta laster lorificatuco du.
- ³³ Ene haurthouac, dembora aphurtho baten niz orano ciek. Tcherkhaturen naicie; eta erran dudan beçala judiouer eztiela jiten ahal ni jouaiten niçan lekhialat, erraiten deiciet cier ere ber guisan.
- ³⁴ Manu berri bat emaiten deiciet: Maita eçacie alkhar; nic ciec maithatu çutiedan beçala, ciec ere alkhar maitha eçacie.

²² *soroz*: jakina, ‘soz’. XIX. mendeko egile zuberotar zenbaitek dardarkarien lenizioa salatzen duten hiperzuzenketak egiten dituzte. Horrezaz apart, hemen nabarmentzekoa da Ürrütik *so* hitza bokal luzeaz hautematea: *OEHk* etsenplu bakarria bildu du, XX. mendekoa: “*sooz eta sooz ehün bat jokülari* Herr 19-5-1960 3”.

²⁶ *bouchia*: ‘zattia’. Amiküze eta Zuberoako forma, *-i* sudurkari oxitonoa duten biarnesetikako maileguen sailekoa.

²⁹ Ürrütik ez du bertsetaren azken perpausa eman; cf. *ou qu’il lui donnait ses ordres pour distribuer quelque chose aux pauvres* Sacy; *ou, qu’il donnât quelque chose aux pauvres* Ost; *edo paubrey cerbait eman liecén* Lç; *edo eman ceçan cerbait pobrei* TB; *Edo, eman cioçotela escaleei cerbait* HeH.

³⁰ *orduncoz*: euskara batuaren ‘ordurako’ zentzua adierazten duen adberbioa, eta Zuberoan mugagabearen gaineko inesibo arkaikoa + *-ko* segida atxikitzen duten formetarik bat; ikus *orduankoz & ordunkoz*, *OEH*, s.v. *ORDUAN*.

³³ *haurthouac*, *aphurtho*: hemen <th> grafemak /c/ sabaikaria adierazten du, <tth> nolabait grafia hibridoa izanik (ez bada huts).

³³ *dembora aphurtho baten*: genitiboak *pour* preposizioaren balioa adierazten du; cf. *pour un peu de temps* Ost; *dembora laburrentçat* TB; *aphurtho baten* HeH. Ikus *dembora bouchi baten* 12,35.

³⁵ Hortaric eçagutuco die oroc ene dicipuliac ciradela, balimbaducie amorio batac bestiaren».

³⁶ Simon Pierrac erran cion: «Jauna, nourat çouaça?» Jesusec erran cion: «Nouat ere benoua, enaiçu orai jarraikitcen ahal; bena jarraikico naiçu guero».

³⁷ Pierrac erran cion: «Jauna, cergatic enaikikeçu jarraiki ahal orai berian? Emanen dut ene bicia çouretaco».

³⁸ Jesusec arrapostu eman cien: «Çoure bicia eman cinio enetaco? Eguiazki, eguiazki erraiten deiçut: Eztu oillarc khantatuco noun enaiçun ukhatcen hirouretan».

13,2 phentxamentia] A B *phentxamienta*. **13,5** hasten da] A B *hasten du*. **13,7** ceion] B *ceron*. **13,23** ezpeitçakien] A *ezpeitçaki n*. **13,25** Jesusen boulharrian] A B *Jesus boulharrian*; cf. TB *Jesusen bulharretan* : HeH *Iesusen bulharraren gainera*. **13,29** Ak zein Bk ments dute bertsetaren azken perpausa; cf. Lç *Ecen batçuc uste çuten, ceren mulsá baitzuen Iudasec, ecen erran ceraucala Iesusec: Eros itzac bestacotçát behar ditugun gauçác; edo paubrey cerbait eman liecén* : TB [...] *edo eman ceçan cerbait pobrei* : HeH [...] *Edo, eman cioçotela escaleei cerbait*. **13,33** haurthouac ... aphurtho] A *haurthouac* ... *aphurtho* : B *haurttouac* ... *aphurto*. **13,34** çütiedan] A B *çütudan* ene aieruan, moldiztegian eskuizkribuaren *ie* → *u* errakuntza obratu zen; cf. Lç *eritzi drauçuedan* : TB *maithatu çarotedan* : HeH *maithatu çaitutedan*.

XIV. CAPITULIA

¹ «Cien bihotça eztadin içan lazturic; sinhesten ducie Jincouaren beithan, sinhetx eçacie nitan ere.

² Bada egonguira hanitx ene Aitaren etchen; hori ezpaliz hala, erranen neicien. Banoua cier lekhiaren prestatcera.

³⁵ *batac bestiaren*: genitiboak onuraduna adierazten du edo, zehazkiago, sentimenduen iturria; cf. *batac berceagana* Lç; *batac bertcearentçat* TB; *batac bertceari* HeH & *les uns pour les autres* Sacy, Ost.

³⁷ *enaikikeçu*: ‘ez nakizuke’. Ohart bedi **di* erroa ez dela gutziz higatua: **nadikikezü* > *naikikezü* > *nakikezü* (mendebalean *nakizuke*).

³⁷ *çouretaco*: Akitaniako euskalkietan XVII. mendetik aitzina hedatu den aldaketa semantikoa, zeinaren medioz *-rentzat* & *-tako* kasu benefaktiboaren morfemek *-gatic* morfema kausalaren balio motibatiboa bereganatu baitute, eta zeinaren ondorioz *-gatic* morfemaren eremu semantikoa kausa hertsiaeren adierazpenera murriztu baita. Bestalde, zuberera zaharrean benefaktiboaren morfemaren erabilpena hautazkoa da, horren eremu semantikoa usuenik genitiboaren morfema soilak estaltzen baitu. Gehiago dena, *zertako* galdetzaileaz eta *hortakoz* bezalako lokailuez landara, Ürrütik hirutan baizik ez du benefaktiboaren marka erabili, eta hiruretan pertsona izenordainekin: *çouretaco* 13,37, *enetaco* 13,38 eta *haintaco* 17,19.

³⁸ *cinio*: ‘ziniro’, hots, euskara batuaz ‘zenezake’.

³⁸ *enetaco*: ikus *çouretaco* 13,37.

¹ *eztadin*: ediziozile honi eskapatzen zaizkion arrazoiengatik, jusibozko balioa duen perpau honetan Ürrütik subjuntiboaren forma biluzia eman du, bertsetaren zentzua ilunduz; cf. *Que votre cœur ne se trouble point* Sacy, Ost; *eztadila trubla* Lç; *ez bedi içan laztua* TB; *eztadila nahas* HeH.

² *egonguira*: jakina, ‘egongia’. Antza, dardarkarien lenizioaren ondoriozko hiperzuzenketa hau 1888ko edizioan oker analizatu dute, *egon guira* emanik. Gainerako euskaratzaileek *egoitza* darabilte.

³ Eta jouan niçatekienian, eta cien lekhia prestatu dukedanian, berriz jinen nitçaicie, eta hartuco çutiet enegangat, ni niçan lekhian içan citaien ciec ere.

⁴ Eta badakicie nourat jouaiten niçan, eta badakicie bidia».

⁵ Thomasec erran cion: «Jauna, eztakiçugu nourat jouaiten ciren, eta noula dakigu bidia?»

⁶ Jesusec erran cion: «Ni niz bidia, eguia, eta bicia; ihour ere ezta jiten Aitaganat, niçaz baicic.

⁷ Eçagutcen banunducie ni, Aita ere eçagut cinioie; bena oraidanic eçagutcen ducie eta ikhoussi ducie».

⁸ Philipec erran cion: «Jauna! Erakhoutx eçaguçu Aita, eta hori aski dugu».

⁹ Jesusec erran cion: «Haimbeste dembora hountan cieki niz, eta enaiçu eçagutu? Philippe, ni ikhoussi naianac ikhoussi du ene Aita ere. Eta noula erraiten ahal duçu “Erakhoutx eçaguçu Aita”?»

¹⁰ Eztucia sinhesten ene Aitaren beithan niçala eta ene Aita nitan dela? Nic erraiten deitciedan elhiac, ezteitciet erraiten nihauen beithatic; bena ene beithan dagouen Aitac berac eguiten dutu nic eguiten dutudan obrac.

¹¹ Sinhetx neçaçie ene Aitaren beithan niçala, eta Aita ene beithan; bestela sinhetx neçacie obra horien causaz.

¹² Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet: Nitan sinhesten dianac eguinen dutu eguiten dutudan obrac, eta eguinen du horic beno handiagoric, ceren eta benoua ene Aitaganat.

¹³ Eta cernahi galtha deçacien ene icenian, eguinen deitçiet, Aita lorificaturic içan dadin semiaz.

¹⁴ Eta cerbait galthatcen baducie ene icenian, eguinen deiciet.

¹⁵ Ni maite banaicie, ene maniac beguira itçatcie.

¹⁶ Eta othoituco dut ene Aita, eta emanen deicie beste consolaçale bat, egoiteco bethierecoz cireki.

¹⁷ Houra beita espiritu eguiazcoua, mundiac errecebitcen ahal ez tiana, ceren ezpeitu ikhousten, ez eçagutcen; bena ciec eçagutcen ducie, ceren cieki egoiten beita eta cien beithan beita.

¹⁸ Etçutiet utcico cihauriec: jinen niz cienganat.

³ niçatekienian & dukedanian: geroaldi perfektiboa adierazten duten formak; cf. *et après que je m'en serai allé, et que je vous aurai préparé le lieu Sacy; Et quand je m'en serai allé, et que je vous aurai préparé le lieu Ost; Eta ioan naiçatenean, eta leku çuey appaindu drauqueçuedanean Lç; Eta ioan naitequenean, eta çuei toquia aphaindu darotçuequedan ondoan HeH.*

⁷ cinioie: ‘zinirote’, hots, euskara batuaz ‘zenezakete’; cf. *cineçaquete Lç, TB, HeH.*

¹³ semiaz: frantsesezko iturriek ez dute preposizio bera hautatzen, eta horrek bere isla proiektatzen du euskaratzeetan; cf. *afin que le Père soit glorifié dans le Fils Sacy; afin que le Père soit glorifié par le Fils Ost; glorifica dadinçat Aita Semean Lç; Aita lorificatua içan dadinçat semeaz TB; handiets dadinçat Aita Semean HeH.* Nolanahi ere den, hemen *semiaz* instrumentalak ez du agentea kodifikatzen, bitartea baizik (*means*).

¹⁹ Orano dembora bouchi bat, eta mundiac enai ikhoussico, bena ciec ikhoussico naicie; eta ceren bici beniz, ciec ere bicico cirade.

²⁰ Egun hartan eçagutu ducie ene Aitaren beithan niçala, eta ciec ene beithan, eta ni cien beithan.

²¹ Ene maniac badakitçanac, eta beguiratcen badutu, hora da ni maite naiana; eta ni maite naiana maithaturic içanen da ene Aitaz».

²² Judac (ez Iscariotac) erran cion: «Jauna, noulaz eçaguteracico cirade gouri, eta ez mundiari?»

²³ Jesusec arrapostu emanic, erran cion: «Nourbaitec maite balimbanai, harec beguiratuco du ene elhia, eta ene Aitac maithatuco du; eta jinen guira harenganat, eta hartan eguinen dugu goure egonguira.

²⁴ Ni maite enaianac, ene elhia ere eztu beguiratcen; eta entçuten ducien elhia ezta ene elhia, bena ni igorri naian Aitarena.

²⁵ Erraiten deitciet gaiça horic ciek nagouelaric.

²⁶ Bena Aitac ene icenian igorreren deicien Espiritu Saintu bozgarri harec gaiçac oro erakhoutxico deitcie, eta orhitaracico deitcie nic erran deitciedanac oro.

²⁷ Bakia uzten deiciet, ene bakia emaiten deiciet; ezteiciet emaiten mundiac emaiten dian beçala, cien bihotça eztadila nahas, ez içan icituric.

²⁸ Entçun ducie erran deiciedala: “Banoua, eta utçulien niz cienganat, ceren Aita ni beno handiago beita”.

²⁹ Eta orai erraiten deiciet, hori heltu den beno lehen, heltcen denian sinhetx deçacien.

³⁰ Eniz haboro hanitx mintçatuco ciek, ceren mundu hounen buruçaguia heltcen beita; eta hati eztu deus ere nitan;

²¹ Ürrütik ez du bertsetaren azken perpausa itzuli; cf. *eta nic hari on eritziren draucat, eta manifestaturen draucat hari neure buruä Lç; maithatuco dut, eta eçagutaracico nitzayo. TB; eta maithatuco dut nic ere, eta aguertuco natçαιο. HeH.*

²³ *Jesusec arrapostu emanic, erran cion: estilema honek Ürrütiren itzulpenaren iturria salatzen du: Leizarragarekin TBk ere halaxe dakarte, baina ez Ostervaldek, Sacyk, ezta HeHk ere.*

²³ *harec: 1873ko nahiz 1888ko edizioetan harc datza. Aldiz, Ürrütiren zubereran 3. pertsona singularraren ergatiboaren forma ez da hark, harek baizik. Testu osoan haxe da harc bakarra vs harec 34 aldiz: 1,3, 1,10, 1,41, 4,9, 4,11, 4,39, 4,47, 4,50, 4,53, 5,13, 5,19, 5,24, 5,45, 5,46, 6,24, 6,40, 7,49, 8,42, 9,12, 9,36, 12,6, 13,25, 14,26, 15,5, 15,26, 16,14, 17,2, 18,17, 19,27, 19,35, 20,15, 20,25, 21,7 & 21,23. Beraz, ala Ürrütik berak itzultzean oharkabeen eman zuen harc, ala Cazals etxean norbaitek e ahantzi zukeen.*

²⁸ Ürrütik laburrago ematen du bertset hau; cf. *Aditu duçue erran dautçuedala: Banoha, eta itçulcen naiz çuen ganat; maite baninduçue, içan cinazteque segurqui boztuac erran dudanz: Banoha Aita ganat; ecen Aita ni baino handiago da. TB; Entçun duçue nola erran darotçuetan banohala, eta çuen ganat bihurtuco naicela. Baldin maite baninduçue, atseguin bide cinuquete, ceren Aita ganat nihoan; ecen Aita ni bainoagoa da. HeH.*

²⁹ *hori heltu den beno lehen: hemen den adizkiak subjuntiboa adierazten du; cf. avant que cela arrive Sacy; avant que la chose arrive Ost; eguin dadin baino lehen Lç; hori guerthatu den baino lehen TB.*

³¹ *bena amorecatic mundiac eçagut deçan Aita maite dudala, eta eguiten dudala Aitac manhatu deitadana. Jaiki citaie, gouatçan hebetic».*

14,2 egonguira] *A egon guira*. || hori ezpaliz] *A hori ezpaliz hala* Bk zuzenketa kontziente dagiela dirudi; cf. *Sacy si cela n'était : Ost si cela n'était pas : Lç baldin bercela baliz : TB ez baliz içan hala : HeH baldin bertcela baliz*. **14,14** deiciet] *A B deitciat*. **14,23** harec] *A B harc*. **14,24** enaianac] *A ceraianac*; cf. *TB maite ez nauenac : HeH Niri on eztaritçatanac*. **14,30** ciek] *A cie-cieki* lerroartean.

XV. CAPITULIA

¹ «Ni aihen eguiazcoua niz, eta Aita bigniera da.

² Nitan fruta ekharten ez tcherment adarrac oro khentcen dutu; eta fruta ekharten dian adarrac oro mouzten dutu, amorecatic fruta haboro ekhar decen.

³ Ciec deja chahu cirade, nic erran dudan elhiagatic.

⁴ Egon citaie nitan, eta ni cietan. Noula tchermentac ezpeitu berartçaz ekharten ahal frutaric, aihen ondouan egoiten ezpada, ber gaiça da cietçaz, ezpacirade egoiten nitan.

⁵ Ni aihen ondoua niz, eta ciec adarrac; nitan dagoenac, eta ni hartan, harec ekharten du fruta hanitx, ceren ni gabe ecin diocie deus ere.

⁶ Nitan eztagouena egotchiric içanen da, adar ezdeus bat beçala; eta eihartu datekienian, bilduric, suialat ourthoukico die, eta erreco da.

⁷ Nitan egoiten bacirade, eta ene elhiac cietan badaude, nahi ducienac oro galthatcen ahal dutucie, eta emanic içanen çaitcie.

⁸ Hountan ene aita lorificaturic da, ekhar deçacien fruta hanitx, eta ordian ene dicipuliac ciateke.

⁹ Ni Aitac maithatu naian beçala maite çutiet; egon citaie ene amoriouan.

¹⁰ Ene maniac beguiratcen badutucie, egonen cirade ene amoriouan.

¹ *bigniera*: ‘vigneron’; ez du sarrerarik *OEHN*, baina Ürrütiren pasarte hau *AIHEN* sarreran da emana. Bestenaz, cf. *Ni naiz aihen eguiazcoa, eta ene Aita da mahastiçaina* Lç; *Eguiazco mahax hondo naiz, eta ene Aita bignia da*. TB; *Ni aihen eguiazcoa naiz, eta ene Aita da mahasti çaina* HeH; *Je suis la vraie vigne, et mon Père est le vigneron*. Sacy; *Je suis le vrai cep, et mon Père est le vigneron*. Ost.

⁴ *cietçaz*: 1873ko edizioko *cietiaz* huts tipografikoa 1888koan *cietaz* batekin zuzendu nahi izan dute; kontua da Ürrütik erregularzki ematen duela instrumentalaren *-tzaz*, eta behin ere ez *-taz*: *hartçaz* 1,15, *çouintçaz* 1,15, *cihurtçaz* 1,22, *hortçaz* 5,28, *nihurtçaz* 5,30, *nitçaz* 5,36, *berartzaz* 7,18, *cietçaz* 8,26, *certçaz* 10,6, *hountçaz* 10,41, *cietçaz orotçaz* 13,18, *nourtçaz* 13,24.

⁵ *diocie*: **iron* aditzaren forma, ‘dezakezue’ baliokoa. Hemen erremarkagarria da **iron* aditz nagusirik gabe agertzea, edo bera aditz nagusi —sintetiko— bailitzan; erabilpen hori ongi lekukotua da *pouvoir* aditzaren ordain gisara, *ne pouvoir rien* bezalako ideien adierazpenean (Padilla-Moyano 2013: 152-153). Lafitterentzat elipsia litzateke, «surtout aux formes qui traduisent le verbe “pouvoir” : *Eman nezokek gogotik, bainan ez ziroiat* “je le lui donnerais volontiers, mais je ne puis”» (1944: § 597). Cf. *ez diroqueçue deus eguin* TB; *ecin daidiçue deus* Lç, HeH.

¹¹ Erraiten deitciet gaiça horic ene boztarioua egon dadin cien beithan, eta cien boztarioua içan dadin handi eta perfekt.

¹² Hau da ene mania: maitha deçacien alkhar, nic maithatu çütiedan beçala.

¹³ Ihourc ere eztu amorio handiago bat hounec beno, nouriz ere nourbaitec emaiten beitu bere bicia bere adiskiden.

¹⁴ Ciec ene adiskidiac cirateke, eguiten badutucie nic erranac.

¹⁵ Etçütiet hebetic harat cerbutchari deitcen, ceren cerbutchariac eztaki cer eguiten dian bere naussiac; bena ene adiskidiac deitcen çütiet, ceren ene Aitaganic entçun dutudanac oro, erakatxi beteiciet.

¹⁶ Enaicie ciec haitatu, bena nic haitatu çütiet ciec, jouan citaien eta ekhar deçacien fruta hanitx, eta cien fruta içan dadin bethierecoz, eta ene Aitac eman diçatcien, ene icenian galthatcen dutucien gaiçac oro.

¹⁷ Manatcen deiciet gaiça hau: alkhar maitha deçacien.

¹⁸ Mundiac huguntcen baçutie, jakin eçacie hugunturic içan niçala ciec beno lehen.

¹⁹ Mundu hountaco içan baçinaude, mundiac maite dutu haren direnac; bena etciradelacoz munduco, eta haitatu çütiedalacoz mundutic, hartacoz mundiac huguntcen çütie.

²⁰ Orhit citaie nic erran deitciedan elhez: cerbutcharia eztela bere buruçaigua bena handiago. Bardin ni gaizki erabili banaie, ciec ere ber guisan erabilico çütie, eta bardin ene elhia beguiratcen badie, cien ere beguiratuco die.

²¹ Bena horic oro eguinen deitcie ene icenagatic, ceren ezpeitcie eçagutcen ni igorri naiana.

²² Ezpanintz ni jin, eta berer mintçatu ezpanintz, eliateke oguendun; bena orai ez tie eskusaric beren oguenez.

²³ Ni huguntcen naianac, ene Aita ere huguntcen du.

²⁴ Ezpanutu eguin haien aitcinian ihourc ere eguin eztutian obrac, elukete bekhatuic; bena orai ikhoussi dutie, eta halaric ere huguntu naie ni eta ene Aita.

²⁵ Bena coumpli dadin haien leguian izkiribaturic den elhia: “Huguntu naie arrazouric gabe”.

²⁶ Bena consolaçalia jin datekienian, çouin igorrico beteiciet ene Aitaren phartez, çouin beita eguiazco ezpiritia, ene Aitaganic dena, harec jakitate errendatuco du nitçaz.

²⁷ Eta ciec ere jakile cirateke, ceren hastetic eneki beircirade».

15,4 aihen ondouan egoiten ezpada] A aihen ondouan egoiten; cf. Sacy si elle ne demeure attachée au cep de la vigne : Ost s'il ne demeure attaché au cep : Lç baldin aihenean ezpadago : TB ez bada mahax hondoan egoiten : HeH baldin ezpadatcheco aihenari. || cietçaz] A cietiaz : B cietaz ikus testuan orripeko oharra. **15,10**

¹³ bere adiskiden: genitiboak motiboa edo zioa adierazten du, ez kausa hertsia; cf. bere adisquideacgatic Lç; bere adisquidentçat TB; bere adisquideentçat HeH; pour ses amis Sacy, Ost.

¹⁹ içan baçinaude: ‘izan bazinate’; ikus baciaude 8,39 eta bertako oharra.

²⁰ bardin: ikus bardin 5,31.

²⁴ elukete: zubereraz ez lükeie espero genuke, eta Ürrütiren hizkeran eta grafian elukie.

Bk ments du berset hau. **15,13** nouiz] A *nouriz*. **15,15** cerbutchariac] A B *cerbuchariac* corpusean ez da *zerbüx-*aldaeraren igurzkariaren arrastorik. **15,17** deiciet] A B *deitciēt*. **15,22** berer] A B *berez* moldiztegian Ürrütiren izkirioaren hitz bukaerako <r> → <z> bihurtu zuketan; cf. *et que je ne leur eusse point parlé* Sacy; *et que je ne leur eusse pas parlé* Ost; *berey minçatu ezpaninçaye* Lç; *ez banintzeite mintçatu* TB; *berei mintçatu ezpaninçaye* HeH. Ikus *horier* 6,5 formaren ohar paleografikoa. **15,25** Bena coumpli] B *Coumpli*; cf. Ost *Mais c'est ainsi que la parole qui est écrite dans leur loi a été accomplie* : TB *Bainan heyen leguean izcribaturic den hitça cumplitua içaitcotçat da* : HeH *Alabainan bethe beharra cen beren leguean isquiribatua duten hitça*.

XVI. CAPITULIA

- ¹ «Erraiten deitciēt gaiça horic, amoregatic etcitaiēn khordoca gaizbidiagatic.
- ² Igorrico çutie synagoguetaric; eta dembora jinen da ere, noun çougneç ere hilerazten beitçutie, ouste beituke Jincoua cerbutchatcen diala.
- ³ Eta eguinen deitcie gaiça horic, ceren ezpeitie eçagutu ez ene Aita, eta ez ni.
- ⁴ Bena erran deitciēt gaiça horic, amoregatic, orena jin datekienian, orhit citaiēn erran deitciēdala. Ezteitciēt erran gaiça horic hastetic, ceren eta ciekī beninçan;
- ⁵ bena orai banoua igorri naianarenganat, eta cietaric batec ere ezteit galthatcen: “Nouat çouaça?”
- ⁶ Bena erran deitciēdalacoç gaiça horic cien bihotça tristeciac bethe du.
- ⁷ Arastan erraiten deiciēt eguia: Cien houna da ni jouan nadin, ceren ezpaniz jouaiten, consolaçalia etçaiçie jinen; bena jouaiten baniz igorrico deiciēt.
- ⁸ Eta jin datekienian, arguituco du mundia bekhatiaz, justiciāz, eta jujamentiaz:
- ⁹ bekhatiaz, ceren ezpeitie sinhesten nitan;
- ¹⁰ justiciāz, ceren ene Aitaganat benoua, eta ezpenaiciē haboro ikhousico;
- ¹¹ jujamentiaz, ceren eta mundu hountaco princia deja jujaturic beita.
- ¹² Badut orano beste gaiça hanitx cīer erraiteco, bena eztucie orano enthelegatcen ahal.
- ¹³ Bena nouiz ere houra, erran nahi beita eguiāzco Espiritia, jin datekienian, guidatuco çutie eguia orotan; ceren ezpeita mintçatuco berartçaz, bena erranen dutu entçun dutianac oro, eta annontçatuco deitcie guero jinen diren gaiçac.
- ¹⁴ Harec lorificatuco nai, ceren hartuco beitu enetic, eta annontçatuco deitcie cīer.
- ¹⁵ Ene Aitac dutianac oro eniac dirade; hartacoç erran deiciēt hartuco diala enetic, eta annontçatuco deitcie cīer.
- ¹⁶ Dembora laburren burian enaiciē haboro ikhoussico; eta dembora bouchi baten ondouan berriz ikhoussico naiciē, ceren benoua ene Aitaganat».

¹³ *erran nahi beita eguiāzco Espiritia*: azalpenezko egituraren iturria Ostervalden bertsioak behar du izan; cf. *Quand cet Esprit de vérité sera venu* Sacy; *Mais quand celui-là sera venu, savoir, l'Esprit de vérité* Ost; *Baina dathorreanean hura, Spiritu eguiāzcoa, diot* Lç; *Bainan noiz ere hura ethorri baita, eguiāzco* [sic] *Izpiritua* TB; *Bainan dathorreanean eguiāzco Ispiritu hura* HeH.

¹⁷ Hortan gagen, dicipulietaric çouimbaitec erraiten cien beren artian: «Cer erraiten deiku, “Dembora labor baten burian enaicie haboro ikhoussico, eta dembora bouchi baten burian berriz ikhoussico naicie, ceren Aitaganat benoua”?»

¹⁸ Erraiten cien aren: «Cer erran nahi du hitz horic, “dembora labor bat”? Eztakigu cer erran nahi dian».

¹⁹ Eta Jesusec, eçagutuz interrogatu nahi ciela, erran ceren: «Galthatcen ducie alkharren artian nic erran dudanaren gagen: “Dembora laburren burian enaicie haboro ikhoussico, eta dembora bouchi baten burian berriz ikhoussico naicie”».

²⁰ Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet: Nigar eguinen ducie eta tristecian cirateke, eta mundia boztariouan date. Ciec triste ciratekela erraiten deiciet, bena cien tristecia khambiatuco da boztarioualat.

²¹ Emazte batec haur bat mundian eçarten dianian, dolore senditcen du, ceren haren muga heltu beita; bena seme bat sorthu dianian, ezta haboro orhit bere minez, hain beita boztariouan guiçon bat mundian eçarri dialacoz.

²² Ciec ere baducie orai tristecia; bena ikhoussico çutiet orano, eta cien bihotça boztariouan date, eta ihourc ere ezteicie idekico cien boztarioua.

²³ Eta egun hartan enaicie interrogatuco deusetan ere. Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet, galthatcen dutucien gaiçac oro ene Aitari ene icenian, emanen deitciela.

²⁴ Orai artino eztucie deus ere galthatu ene icenian; galtha eçacie eta ukhenen ducie, amoregatic cien boztarioua içan dadin bethia eta perfeita.

²⁵ Erran deiciet gaiça horic uduripenez; bena huillan da orena, nouiz ere ezpenitçaticie uduripenez mintçatuco, bena mintçatuco nitçaicie clarki ene Aitaz.

²⁶ Egun hartan galthaturen ducie ene icenian eta ezteiciet erraiten othoituco dudala ene Aita ciengatic.

²⁷ Ceren Aitac berac maite çutie, ceren maithatu benaicie ni, eta sinhetxi beituçie Jincouaganic elkhi niçala.

²⁸ Aitaganic elkhi niz, eta jin niz mundiala; eta orano uzten dut mundia, eta berriz banoua Aitaganat».

²⁹ Bere dicipuliec erran ceren: «Horra orai mintço cira clarki, eta etcira haboro mintço uduripenez.

³⁰ Eçagutcen dugu orai gaiçac oro badakitçula, eta eztuçula beharric ihourc ere interroga citçan; hortaric agueri çaicu Jincouaganic jinic cirela».

²¹ *Emazte batec haur bat mundian eçarten dianian: Ürrütik libertatez itzultzen du; cf. Une femme lorsqu'elle enfante Sacy; Quand une femme accouche Ost; Emazteac, ertzen denean Lç; Emazte batec erditcen denean TB; Emaztez batec, erdi behar denean HeH.*

³⁰ *agueri çaicu: bertset honetan Ürrüti Haraneder-Harrietengandik hurbilenik dabil; cf. c'est pour cela que nous croyons que vous êtes sorti de Dieu Sacy; c'est pour cela que nous croyons que tu es issu de Dieu Ost; Huneçaz diagu sinhesten, ecen Iaincoaganic ilki aicela Lç; Hori dela casu sinhesten dugu Jaincoa ganic sorthua çarela TB; hortaric agueri çaicu Iaincoa ganic ilkhia çarela HeH.*

³¹ Jesusec erran ceren: «Sinhesten ducieia orai?

³² Orena jiten da, eta deja jinic da, barreiatuic içanen beircirade bakhotcha bere aldialat, eta utcico naicie nihau; bena eniz nihau, ceren Aita eneki beita.

³³ Erran deitciet gaiça horic, ukhen deçacien bakia nitan. Phena hanitx badukecie mundu hountan, bena coraje ukhen eçacie; nic mundia garhaitu dut».

16,1 deitciet] A B *deiciet*. **16,13** diren] A B *dire*. **16,19** eçagutuz] A *eçugutuz*. || alkharren] A *alkharen*. **16,25** deitciet] A B *deiciet*. || uduripenez mintçatuco, bena mintçatuco nitçacie] A *uduripenez mintçatuco nitçacie*. **16,30** çaicu] A *çaiçu*; cf. Sacy *c'est pour cela que nous croyons que vous êtes sorti de Dieu* : Ost *c'est pour cela que nous croyons que tu es issu de Dieu* : Lç *Huneçaz diagu sinhesten, ecen Iaincoaganic ilki aicela* : TB *Hori dela casu sinhesten dugu Jaincoa ganic sorthua çarela* : HeH *hortaric agueri çaicu Iaincoa ganic ilkhia çarela*. **16,31** Jesusec erran ceren] A *Jesusec erran ceren* : B *Eta erran ceren*. || ducieia] A *deicieia* B *deicie* moldiztegian Ürrütiren izkirioko <u> → <ie> bihurtu zuketen; errakuntza analogo batentzat ikus *çutiedan* 13,34 formaren ohar paleografikoa.

XVII. CAPITULIA

¹ Jesusec, gaiça horic erran ondouan, goititu çutian beguiac celialat, eta erran cian: «Aita, orena heltu da; lorifica eçaçu çoure semia, çoure semiac ere lorifica citçan.

² Noula eman beteioçu indarra guiçonen ooren gagen, hala harec eman dicen bethiereco bicitcia eman deitçoçun orori.

³ Eta hau da bethiereco bicitcia, eçagut citcen çu, eguiazco Jinco bakhotcha, eta Jesus-Krist çuc igorri duçuna.

⁴ Lorificatu çutut lurraren gagen, eta eguin dutut çuc eman deiztatçun obrac.

⁵ Eta orai lorifica neçaçu çuc, Aita, çoure khantian, çoure etchen ukhen dudan loriaz, mundia eguin içan cen beno lehen.

⁶ Eçaguteraci dut çoure icena mundutic eman deiztatçun guiçonez; çouriac ciren, eta eni eman deiztatçu, eta çoure elhia beguiratu die.

⁷ Orai eçagutu die eman deiztatçunac oro çoureganic jiten direla.

⁸ Ceren eman deitcet çuc eman deiztatçun elhiac, eta errecebitu dutie, eta eguiazki sinhestxi die çoureganic jinic niçala.

⁹ Othoitcen çutut hoiën; etçutut othoitcen mundiaren, bena çuc eman deiztadaçunen, ceren çouriac beitira.

³¹ *sinhesten ducieia orai?*: 1873ko edizioak *deicieia* dakar, eta 1888koak *deicie*, galdera morfemarik gabe; ikus beherago ohar paleografikoa. Horrezaz landara, TBn izan ezik, gainerako bertsoetan galdera datza: *sinhesten deicieia orai?* EvS 1873; *sinhesten deicie orai*. EvS 1888; *Vous croyez maintenant ? Sacy; Croyez-vous maintenant ? Ost; Orain sinhesten duçue? Lç; Sinhesten duçue orai*. TB; *Sinhesten duçue orai?* HeH.

⁸ Ürrütik ez du bertset honen azken perpausa itzuli; cf. *et ils ont cru que vous m'avez envoyé*. Sacy; *et ils ont cru que tu m'as envoyé*. Ost; *eta sinhetsi dié ecen hic igorri nauala*. Lç; *eta sinhetsi dute çuc egorri nauçula*. TB; *eta sinhetsi dute çuc egorri nauçula*. HeH.

⁸ *sinhestxi*: ikus *sinhestx* 13,19.

¹⁰ Eta eniac direnac oro çouriac dirade, eta çouriac ene, eta hetan lorificaturic niz.

¹¹ Eta orai eniz haboro mundian, bena horic mundian dira, eta ni banoua çoureganat. Aita Saintia, beguira itçaçu çoure icenian eman deiztadatçunac, alkharreki bat içan ditian, çu eta ni bat guiren beçala.

¹² Heki nintçano mundian, nic beguiratcen nutian çoure icenian. Eman deiztadatçunac beguiratu dutut, eta hetaric bat ere ezta galdu, galtçapenaren semia baicic, izkiribia complituric içan dadin.

¹³ Eta orai jiten niz çoureganat, eta erraiten deitciet gaiça horic mundian niçalaric, ukhen decen ene boztarioua beren beithan.

¹⁴ Eman deiet çoure Elhia, eta mundiac huguntu dutu, ceren ezpeitira munducouac, hala noula ezpeniz munducoua.

¹⁵ Etçutut othoitcen idoki ditçaçun mundutic, bena beguira ditçaçun gaitcetic.

¹⁶ Eztira munducouac, hala noula ezpeniz munducoua.

¹⁷ Santifica itçaçu çoure eguiaz, çoure Elhia eguia bera da.

¹⁸ Noula igorri benaiçu mundiala, ber guisan nic ere igorten dutut mundiala.

¹⁹ Eta santificatcen niz nihau haientaco, hourac ere saintu içan ditian eguien.

²⁰ Etçutut othoitcen haien beren, bena orano haien elhez nitan sinhesten direnen ororen,

²¹ amoregatic oro içan ditian bat, hala noula çu, Aita, nitan beircira, eta ni çutan, hourac ere içan ditian bat gutan, eta mundiac sinhetx deçan çu cirela igorri naiçuna.

²² Çuc eni eman deitadaçun dohatxutarçuna, nic ere eman deret haier, amoregatic içan ditian bat gutan, eta mundiac sinhetx deçan çuc igorri naiçula.

²³ Ni haietan niz, eta çu nitan, amoregatic oro bat içan ditian, eta mundiac eçagut deçan çuc igorri naiçula, eta maite dutuçu maithatu naiçun beçala.

²⁴ Ene Aita, ene nahikhentia duçu, noun ere içanen beniz, han içan ditian eneki eman deiztadatçunac, amoregatic ikhous decen ene loria eman deitadaçuna, ceren maithatu benaiçu mundia creatu beno lehen.

²⁵ Aita justoua, mundiac etçutu eçagutu; bena nic eçagutu çutut, eta horiec eçagutu die çuc igorriric niçala.

²⁶ Eta eçaguteraci deiet çoure icena, eta eçaguteracico deiet orano, amoregatic amorio çointçaz maithatu benaiçu hetan içan dadin, eta ni hetan».

⁹ *hoien ... mundiaren ... deiztadaçunen*: genitiboaren morfema soilak balio motibatiboa adierazten du; cf. *C'est pour eux que je prie. Je ne prie point pour le monde, mais pour ceux que vous m'avez donnés* Sacy; *hekgatik / munduagatik / drauzquidanacgatic* Lç; *heyentçat / munduarentçat / derauztatçunentçat* TB; *Hequientçat / munduarentçat / darozquidatçunen gatic* HeH. Genitibo biluziaz adieraztea Ürrütiren hautu kontzientea da, euskarazko iturriek -*gatic* edo -*tzat* morfemak ematen baitituzte.

¹⁹ *haientaco*: ikus *çouretaco* 13,37 eta bertako oharra.

²⁴ *nahikhentia*: “Documentado al Norte desde mediados del s. XVII y al Sur desde mediados del s. XVIII. La forma más general es *nahikunde*, salvo en suletino, donde hay mayoritariamente *nahikiunte* y, menos frec., *nahikenti(a)*, *nahikiunte* y *nahikiündü*” (OEH, s.v. NAHIKUNDE).

17,11 guiren] A *guicen*. 17,13 eta erraiten] B *erraiten*. || boztarioua] A *boztariou*. 17,14 huguntu dutu] A *huguntu*; cf. *Ost le monde les a haïs* : Lç *munduac hec gaitzetsi ukan citic* : TB *munduac higuindu ditu* : HeH *munduac gaitcetsi ditu*. 17,21 mundiac] A B *mundian*; cf. *Ost et que le monde croie* : Lç *sinhets deçançat munduac* : TB *munduac sinhets deçan* : HeH *sinhets deçantçat munduac*. 17,24 deiztadatçunac] A *deistadatçunac*. 17,26 deiet] A *diet*.

XVIII. CAPITULIA

¹ Jesusec gaiça horic erran ondouan, jouan cen bere dicipulieki Cedroneco errecairen beste aldiala, noun beitzen baratce bat, eta han sarthu cen bere dicipulieki.

² Eta Judasec ere, çougneç trahitcen beicjan, eçagutcen cian lekhu hora, ceren Jesus içan cen ussu bere dicipulieki.

³ Judasec, aren, harturic soldado coumpagna bat eta sarjant çoumbait sakrificaçale buruçaçguien eta pharisien phartez, jin cen hara lanterna edo tortcha çoumbaiteki, eta armac harturic.

⁴ Bena Jesusec beitçakitçan heltu behar ceitçon gaiçac oro, aitcinaturic erran ceren: «Nour tcherkhatcen duçie?»

⁵ Ihardetxi ceren: «Jesus Nazareteçoua». Jesusec erran ceren: «Ni niz». Eta Judas, çougneç ere trahitcen beicjan, haieki cen.

⁶ Eta Jesusec erran cerenian «Ni niz», guibeltu ciren, eta erori lurrialat.

⁷ Galthatu ceren orano behin: «Nour tcherkhatcen ducie?» Eta arrapostu eman ceren: «Jesus Nazareteçoua».

⁸ Jesusec arrapostu eman ceren: «Erran deiciet ni niçala; aren, ni banaicie tcherkhatcen, utzitçatcie horic jouaitera,

⁹ amoregatic elhe hori complituric içan dadin: “Eztut galdu bat ere eman deiztadatçunetatic”».

²⁶ *deiet*: 1873 *diet*; 1888 *deiet*. Bitan perpaus berean. Zuberoako tradizioan *dio* moldeko forma uzkuartuak lekukotu dira, baina Ürrütiren testuan bada *deye* 1,12, *deie* 6,31, *deiet* 17,4 gehi *deio*- itxuraren hogei bat agerraldi; gainerakoan, orainaldiko *dio*- guztiak ‘erran’ adierakoak dira.

³ Ürrütik Ostervaldenetik itzuli duke bertset hau; TBren egileak ere bertsi hori segitu zukeen, hautu lexiko bereziak eginik: *Judas ayant donc pris avec lui une compagnie de soldats, et des gens envoyés par les princes des prêtres et par les pharisiens Sacy; Judas ayant donc pris une compagnie de soldats et des sergents, de la part des principaux sacrificateurs et des Pharisiens Ost; Iudas bada harturic soldadozco bandabat, eta Sacrificadore principaletaric eta Phariseuetaric officierac* Lç; *Judasec beraz harturic soldado lagunquida bat, eta sarjant batçu Sacrificatçaille buruzaguien-éta Pharisauen phartez* TB; *Iudasec beraz, harturic soldado andana bat, eta Aphez-nausieç eta Pharisauç emanico guiçon batçu* HeH.

³ *sakrificaçale*: 1873ko edizioan bitan ageri da <sakrifica-> grafia: 1,19 & 18,3, vs hiru aldiz <sacrifica-> 7,32, 7,45 & 18,10. 1888ko edizioan <sakrifica-> bakarra utzi dute: 1,19.

⁸ *utzitçatcie*: Ürrütik behin erabili du *utci* aditzoina (11,44), eta beste behin *utz* (12,7), eta horren arabera hemen berdin irakur liteke *utz itçatcie* ala *utzi itçatcie*. Aldiz, <tz> grafia *utz* aditzoinaren formaren alde doa, zeren eta <utci> sei aldiz ageri baita, vs <utzi> bakar litekeen hauxe.

¹⁰ Ordian Simon Pierrac, ezpata bat beitsian, ideki cian, eta sacrificaçale buruçaguiaren cerbutchari bat jo cian, eta mouztu ceion escougneco beharria; eta cerbutchari houra Malchuz deitzen cen.

¹¹ Bena Jesusec erran ceion Pierrari: «Eçarçu çoure ezpata bere foraduran; ala Aitac eman deitadan calitça ez othe dut behar edan?»

¹² Ordian soldadouec eta capitagnac, eta sarjantec lothuric Jesusi, estecatu cien.

¹³ Eta eraman cien lehenic Anasgana, ceren Caïphasen aitaguiharreba beitsen, eta ourthe hartaco aphez buruçaguia beitsen.

¹⁴ Eta Caïphas houra bera cen, erran ciana judiouer hobe cela guiçon bakhotx bat hil ledin populiaren.

¹⁵ Simon Pierra eta beste dicipulu bat jarraiki cien Jesusi; eta beste dicipulu houra, aphez-handiaren eçaguna beitsen, sarthu cen aphez-handiaren basa courtian.

¹⁶ Eta noula Pierra bortha alde campouan beitsagouen, beste dicipulu aphez-handiaz eçaguturic cen, houra elkhi cen, eta mintçaturic borthaçain cen emaztiari, sarraraci cian Pierra.

¹⁷ Eta emazte borthaçain harec erran cian Pierrari: «Etcira çu ere guiçon hounen dicipulietaric?» Erran cion: «Eniz hetaric».

¹⁸ Cerbutchariac eta Jesus hartu cien jentiac su aitcinian cien, hotz eguiten beitsian; Pierra ere haieki cen berotcen.

¹⁹ Eta aphez-handiac interrogatu cian Jesus bere dicipuliez eta bere doctrinaz.

²⁰ Jesusec arrapostu eman cion: «Ni clarki mintçatu nitçαιο mundiari; bethi erakatxi dut synagogan eta templian, noun judiouac biltcen beitsira, eta eztut deus ere erran segretian.

²¹ Cergatic galthatcen naiçu ni? Galtha itçatçu ni entçun naianac; hec badakie cer erran dudan».

²² Hoi erran cianian, sarjant han cenetariac batec eman ceion açote colpe bat, erraiten ceolaric: «Hola ducia arrapostu emaiten aphez-handiari?»

²³ Jesusec erran ceron: «Gaizki mintçatu baniz, erakhoutx eçaçu cer gaizki erran dudan; eta ountxa mintçatu baniz, cergatic joiten naiçu?»

²⁴ Ordian Annac igorri cian estecaturic Caïphas aphez-handi buruçaguiagana.

¹⁰ *Malchuz*: Ürrütik grafia etimologikoa erabili du; cf. fr. *Malchus* → *Malchus* Lç, TB; *Malkhus* HeH.

¹¹ *foraduran*: ‘ezpataren mainan’. Lapurdin, Zaraitzun, Zuberoan eta Erronkarin ezaguna; Larrasquetek *foradura* aldaera bildu du (*OEH*, s.v. FORRADURA).

¹⁵ *basa courtian*: Sacyk eta Ostervaldek *la cour de la maison* dakarte, eta Genevako Bibliaren 1669ko bertsioak *sale*; beste hainbat frantses itzulpenetan ez dut inon *basse-cour* hitza atzeman; Leizarragak *salán*, HeHk *ezcaratcean*, eta TBk *bassacortean*. “Patio; corral”, Zuberoan *basakurt* aldaera ezaguna da (*OEH*, s.v. BASAKURTE); Lhandek *basakorte* jaso du lapurteraz eta nafarreraz, eta *basakurt* zubereraz (s.v. BASAKORTE). Cf. fr. *basse-cour*: 1. “Cour intérieure d'une forteresse”; 2. “Cour distincte de la cour principale, où se trouvent les écuries et les dépendances” (TLFi, s.v. BASSE-COUR).

²¹ *naianac*: *naienac* ‘nautenak’ igurikatzen genuke; cf. *ceux qui m'ont entendu*. Ikus *cenetariac* ‘zirenetaric’ 12,2.

²⁵ Eta Simon Pierra su khantian cen berotcen; eta erran ceren: «Etçira çu ere haren dicipulietaric?» Ukhatu cian, eta erran: «Eniz hetaric».

²⁶ Galthatcen deio guero aphez-handi buruçaguiaren cerbutchari batec, Pierrac beharria mouztu cianaren haskaci bat cen ere: «Etçututa nic çu baratcian horreki ikhoussi?»

²⁷ Bena Pierrac ukhatu cian orano, eta ber demboran oillarac khantatu cian.

²⁸ Guero eraman cien Jesus Caiphasen etchetic Gobernadoriaren jaureguiala. Goiça cen; eta berac etciren sarthu jaureguian, lotxaz theyu litian, eta elecen jan ahal Bazcoua.

²⁹ Hartacoz Pilatus elkhi cen hetara, eta erran ceren: «Cer acusacione ekharten ducie guiçon hounen countre?»

³⁰ Arrapostu eman ceren hec: «Ezpaliz gaizki eguile bat, ezkeneiçun ekharrico houna».

³¹ Pilatusec erran ceren: «Eramacie cihauriec, eta eguiocie cien leguiac diouan beçala». Judiouec erran ceren: «Eztugu guc ihouren hiltceco eskuric».

³² Eta hori hola heltu cen amoregatic Jesusec erran cian hitça bethe ledin, eçaguterazten ciala cer herioz hil behar cian.

³³ Pilatus sarthu cen berriz jaureguian, eta Jesus deithuric, erran cion: «Judiouen erreguia cira?»

³⁴ Jesusec arrapostu eman cion: «Çoure beithatic diocia hori, ala bestec erranic niçaz?»

³⁵ Pilatusec erran cion: «Judio niça ni? Çoure jentec eta aphez-handiec libratu çutie ene eskietara; cer eguin duçu?»

³⁶ Jesusec erran cion: «Ene erresouma ezta mundu hountaco; ene erresouma mundu hountaco baliz, ene jentec enundien utcico judiouen eskietara erortera; bena orai ene erresouma ezta mundu hountaco».

³⁷ Ordian Pilatusec erran cion: «Erregue cira aren çu?» Jesusec erran cion: «Cihauc erran duçu; erregue niz. Hartacoz sorthu niz, eta hartacoz jin niz mundiala, errenda deçadan jakitatia eguiari; eguiaganic denac, entçuten du ene botça».

³⁸ Pilatusec erran cion: «Cer da eguia?» Eta hitz hori erran cian beçain sarri, elkhi cen berriz judiouetara, eta erran ceren: nic eztut crimaric edireiten guiçon hountan.

³⁹ Bena noula costuma bat beituocie criminel bat libra deçadan Bazco bestan, nahi ducieia libra deçadan judiouen erreguia?

⁴⁰ Ordian hassi ciren oihuz oro alkharreki: «Eztugu nahi hori, bena Barrabas». Eta Barrabas ouhouin bat cen.

18,3 sarjant] A *sargant*. || sakrificaçale] B *sacrifigaçale*. **18,4** ceitçon] A *çeitçon*. **18,12** sarjantec] A B *sarjantac*; cf. Lç *Iuduen officieréc* : Ost; *les sergents des Juifs*. **18,27** demboran] A *cemboran*. **18,39** deçadan] A *deçad an*.

²⁴ *Annac*: Ürrütik *Anas gana* eman du (18,13), baina hemen *Anne* frantses formarat hurbildu da; bestenez, TBko egileak ere *Annac* ematen du, eta Leizarragarekin Haraneder-Harrietek *Anasec*.

³⁷ *eguiaganic*: animazitatearean marka morfologikoa izen abstratu batekin; cf. *eguiatic* Lç; *eguitic* TB; *eguiaganic* HeH.

XIX. CAPITULIA

¹ Ordian Pilatusec hartu cian Jesus, eta açotaraci cian.

² Eta soldadouec elhorizco khoroua bat eguinic, eçarri ceren bere burun gagnen, eta jauntxi ceren escarlatazco manto bat.

³ Guero erraiten ceren: «Salutatcen çutugu, judiouen erreguia». Eta beharrondoco emaiten ceren.

⁴ Pilatus elkhi cen berriz campouala, eta erran ceren judiouer: «Horra ekharten deiciet camporat, eçagut deçacien nic eztudala hountan edireiten gaizkirc».

⁵ Jesus elkhi cen, elhorizco khoroua burian eta escarlatazco manto bat sougnian, eta Pilatusec erran ceren: «Hori duciela guiçona».

⁶ Bena aphez-handiec eta sarjantec ikhousi cienian, hassi ciren oihuz, erraiten cielaric: «Krucifica eçaçu, krucifica eçaçu!» Pilatusec erran ceren: «Har eçacie cihauriec, eta krucifica eçacie, ceren eztut nic gaizkirc edireiten hountan».

⁷ Judiouec erran ceren: «Badugu guc legue bat, eta legue haren arauaz hil behar du, ceren bere buria eguiten beitu Jincouaren seme».

⁸ Pilatus, hitz horic entçun ondouan, laztu cen orano haboro.

⁹ Eta berriz sarthu cen jaureguian, erran ceion Jesusi: «Nounco cira çu?» Bena Jesusec etcian arraposturic batere eman.

¹⁰ Ordian Pilatusec erran cion: «Etçira mintçatcen? Eztakicia badudala çoure krucificatceco photeria, eta çoure libratceco photeria?»

¹¹ Jesusec erran cion: «Etçunuke nitan gagnen photereric gutiena ere, gaignetic emanic ezpaleiçu; hortacoz, çouregana libratu naianac çuc beno bekhatu handiagoua eguin du».

¹² Hortaric harat Pilatusec tcherkhatcen cian haren libratceco mouyen bat, bena judiouec oihuz erraiten cien: «Libratcen baduçu hau, etcira Cesarren adiskide, ceren erregue eguiten dena Cesarren etxai da».

¹³ Pilatusec entçun çutianian hitz horic, elkharaci cian Jesus camporat, jarri cen bere tribunalian, Pavé deitcen den lekhian, eta hebreuez Gabbatha.

¹⁴ Bazcoco preparacioniaren eguna cen, eguerdi ungunia, eta Pilatusec erran cian judiouer: «Horra cien erreguia».

⁵ *Hori duciela guiçona*: 'horra gizona'; ikus *hoi duçula* 12,15.

¹¹ *ezpaleiçu*: **eradun*-en forma dirudi, batuaren 'ez balizu' baliokoa; aldiz, gainerako euskaratzeek testuinguruak galdatzen duen *izanen* datibozko formak dakartzate: *ezpalitzaic* Lç; *ez balauçu* TB; *ezpalitçaitçu* HeH.

¹³ *Pavé*: hemen Ürrütik Ostervald jarraitzen du; cf. *Lithostrotos* Sacy; *Pavé* Ost; *Pabadura* Lç; *Pabatua* TB; *Harri Lauçada* HeH.

¹³ *tribulian*: cf. *dans son tribunal* Sacy, Ost; *iar cedin alki iudicialean* Lç; *yarri cen tribunalean* TB; *iarri cen bere alkhian* HeH.

¹⁵ Bena oihuz hasi cien: «Idekaçu, idekaçu, krucifica eçaçu!» Pilatusec erran ceren: «Krucificatuco duta cien erreguia?» Aphez-handieci erran ceren: «Eztugu beste erregueric Cesar baicic».

¹⁶ Ordian libratu ceren Jesus krucificaturic içateco; hartu cien, aren, eta eraman.

¹⁷ Eta Jesus, khurutchiaz cargaturic, jin cen Calbarioua deitzen cen lekiala, eta hebreuez Golgotha.

¹⁸ Eta han altchatu cien khurutchian, eta beste biga hareki, bi aldetaric, Jesus erdian.

¹⁹ Pilatusec eguinaraci cian ere izkiribu bat, eta buriaren alde gagnian eçarraraci cian, eta izkiribu hartan hitz horic ciren: «Jesus Nazaretharra, judioun erreguia».

²⁰ Hanitx judioc iracourri cien izkiribu houra, ceren Jesus krucificaturic içan cen lekha huillan beitzen hiritic; eta izkiribu houra hebreuez, greckez, eta latiz beitzen.

²¹ Hortacoç, judioun aphez-handieci erran cien Pilatusi: «Ezteçaçula eçar “Judioun erreguia”, bena hounec erran diala “Judioun erreguia niz”».

²² Pilatusec arrapostu eman ceren: «Izkiribatu dudana, bego izkiribaturic».

²³ Jesus krucificatu ondouan, soldadouec hartu çutien haren çougneçouac, eta eçarri çutien laur pharhetan, bakhotchac pharte bat ukhen leçan. Hartu cien ere souin gagneçoua, bena etcian jostaturic, pheça ossoz cen gagnetico piala.

²⁴ Erran cien alkharric: «Ezteçagun urra, bena deçagun chortian nouren içanen den jakin». Amoregatic izkiribia içan dadin complituric: «Ene sougneçouac phartitu dutie beren artian, eta ene souin gagneçoua chortian eçarri die», soldadouec hoi eguin cien.

²⁵ Jesusen kurutchiaren khantian cen haren ama eta haren amaren ahizpa, Maria Cleophasen emaztia, eta Maria Magdalena.

²⁶ Jesusec ikhoussiric bere ama, eta haren khantian bere dicipulu maite ciana, erran cian bere amari: «Emaztia, horra çoure semia».

²⁷ Guero erran cian dicipulicari: «Horra çoure ama». Eta oren hartan berian, dicipulu harec hartu cien bere etchian.

²⁸ Hortaric landa, Jesusec beitchakian gaiçac oro complituric cirela, amoregatic izkiribia içan ledin complituric, erran cian: «Egarri niz».

²⁹ Eta noula beitzen han ountci bat minagrez betheric, soldado batec espounja bat trempatu cien eta eçarri isopo adar baten phuntan, eta presentatu ceion ahouala.

²⁰ *latiz*: /latĩs/; gogora bedi Zuberoan bokal oxitonoa sudurkaria duela.

²¹ *erran diala*: jusibozko balioa adierazten duen **edun* aditz laguntzailearen subjuntibozko forma, euskara batuan ‘erran dezala’ edo ‘erran beza’.

²⁴ *nouren*: jakina, kasu benefaktiboaren balioa adierazten du; cf. *norentçat* TB, HeH.

²⁹ *soldado batec*: Ürrütik Sacy jarraitzen du; cf. *les soldats en emplirent* Sacy vs *Ils emplirent* Ost.

²⁹ *presentatu*: Ürrütik frantsesaren hautu lexikoa atxikitzen du; cf. *la lui présentèrent à la bouche* Sacy, Ost; *presenta cieçoten ahora* Lç; *alderatu cioten ahorat* TB; *ekharri cioten ahora* HeH.

³⁰ Jesusec minagria hartu cian beçain sarri, erran cion: «Gaiçac oro complituristic dira». Eta buria aphaltcen çialaric, eman cian azken hatxa.

³¹ Judiouec ordian lotxaz khorpitzta egon ledin khurutchen gagnen errepausuco egunian, ceren preparacioneco mezpera beitzen, eta errepausuco egun houra besta handi bat beitzen, othoitu cien Pilatus çankhouac hautxaraz litçon, eta hantic elkharaz.

³² Soldadouac jinic, hautxe ceitcen çankhouac lehenari, eta ber gaiça bestiari, Jesuseki krucificaturic ciener.

³³ Guero jinic Jesusgana, eta ikhousiric deja hilic cela, etceitçon çankhouac hautxe,

³⁴ bena soldadouetaric batec lantça tchista batez saihetxa igaran ceion, eta berhala odol eta hour elki ceion.

³⁵ Eta ikhoussi dianac jakitate errendatu du, eta haren jakitatia eguia da, eta badaki harec eguia erraiten dila, sinhetx deçacien ciec ere.

³⁶ Gaiça horic heltu dira, izkiribia complituristic içan dadin: «Haren eçurretatic bat ezta hautxeric içanen».

³⁷ Hala noula beittio ere beste izkiribu batec: «Ikhousiren die berec cilatu diena».

³⁸ Gaiça horien ondouan, Joseph Arimathecouac (çouin beitzen Jesusen dicipulu, bena ichilic, judioun lotxaz) othoitu cien Pilatus Jesusen khorpitzta eman liçon. Pilatusec emanic, jin cen eta Jesusen khorpitzta eraman cian.

³⁹ Nicodema ere, çouin lehenago jouan beitzen gaiaz Jesusengana, jin içan cen eta ekharri cian ehun liberaren ungunia myrrha eta aloes nahassiric.

⁴⁰ Hartu cien Jesusen khorpitzta, eta oihal batez unguratu belhar urrin houn heki, judiouec ehorteco costuma dien beçala.

⁴¹ Eta krucificatu cien lekhiaren khantian baratce bat bacen, eta baratce hartan hobi bat, noun ezpeitcen orano ihour ere ehortciric içan.

⁴² Hobi hartan eçarri cien Jesus, ceren judioun Bazco mezpera beitzen, eta hobia huillan beitzen.

19,2 bere] A B *beren*. **19,11** gutiena] A *gutenia*. **19,13** elkharaci] B *elharraci*. || tribunalian] A B *tribunalia*; cf. Sacy Ost *dans son tribunal* : Lç *iar cedin alki iudicialean* : TB *yarri cen tribunalean* : HeH *iarri cen bere alkian*. || Gabbatha] B *Gabatha*; cf. Sacy Ost TB HeH *Gabbatha*. **19,14** Judiouer] A *Judioner*. **19,18** erdian] A *ordian*. **19,19** izkiribu] A *iskiribu*. **19,24** bena deçagun chortian nouren içanen den jakin] A B *ben deçagun chortian, nouren içanen den jakin deçagun*; cf. Lç *baina daguigun harçaz çorth ceinen içanen den* : TB *aurthic deçagun zorterat, yaquiteco norentçat içanen den* : HeH *emagun chorte, norentçat içanen den*. **19,28** Jesusec] A *Jesasec*. **19,29** ountci] A *ouutci*. **19,30** erran] A *eran*. **19,33** ikhousiric] B *ikhousiric*. **19,32** Jesuseki] A B *Jesureki*. **19,36** eçurretatic] A *eçurretarric*. **19,38** Arimathecouac] A B *Arimathecoua*. **19,39** myrrha] A B *myrtha*. **19,40** ehorteco] A B *ehorteco*.

³¹ *mezpera*: “*Mezpera* aparece en Eguiateguy, *Saint Julien* e *Iztueta*, *mespera* en *CatLan*” (OEH, s.v. BEZPERA).

³⁷ *cilatu*: Zuberoan *lh* igurikatzen dugu, baina Ürrütik bitan ematen du hasperenik gabe; cf. *cilouac* 20,25.

⁴⁰ *belhar urrin houn heki*: beharbada *belhar urrin houneco heki* (edo *hounecoeki*) behar luke; cf. *aromatezco ussainequin* Lç; *ussain onequin* TB; *belhar urrin onecoequin batean* HeH.

XX. CAPITULIA

¹ Asteco lehen egunian, Maria Madalena jin cen goicic hobiala, orano ulhun celaric, eta ikhoussi cian harria idekiric ičan cela hobi gagnetic.

² Laster eguin cian, eta jouan cen Simon Pierragana, eta beste dicipulu Jesusec maite cianagana, eta erran ceren: «Jauna, eraman die hobitic camporat, bena eztakigu noun eçarri dien».

³ Ordian Pierra elkhi cen berhala beste dicipulu hareki, eta jin ciren hobiala.

⁴ Biac baçouatçan lasterca, eta beste dicipulu houra aiticinturic Pierrari, lehenic heltu cen hobiala.

⁵ Eta aphalturic, ikhoussi çutian oihalac lurrian, bena etcen sarthu.

⁶ Bena Simon Pierra ondotic jouaiten beiccen heltu cenian, sarthu cen hobian, eta ediren çutian bazter batian oihalac,

⁷ eta Jesusen burian eçarri cien hil mihissia, çouin ezpeiccen beste oihaleki, bena plegaturic beste lekhu batetan.

⁸ Ordian beste dicipulu lehenic hobiala heltu cena ere sarthu cen, eta ikhousi cian, eta sinhetxi,

⁹ ceren etçakien orano noula erakhasten dian izkiribiac, Jaunac behar ciala hiletaric phiztu.

¹⁰ Ordian dicipuliac utçuli ciren beren etcherat.

¹¹ Bena Maria campouan hobiaren khantian çagouen nigarrez. Eta nigarrez celaric, aphaltu cen eta so eguin cian hobi barniala,

¹² eta ikhoussi çutian bi ainguru chouriz beztituric, jarriric Jesusen khorpitça etçanic ičan cen lekhialat, bata buruco, bestia hougneco aldetic.

¹³ Ainguriec erran ceren: «Emaztia, certaraco nigar eguiten duçu?» Arrapostu eman ceren: «Certaco eraman beitre Jauna eta ezpeitakit noun eçarri dien».

¹⁴ Eta hori erran cianian, utçuli cen guibelialat, eta ikhoussi cian Jesus tchuti; bena etcian eçagutcen Jesus cela.

¹⁵ Jesusec erran cion: «Emaztia, certaco çaude nigarrez? Nour tcherkhatcen duçu?» Harec, oustez baratçeçaigna cen, erran cion: «Jauna, çuc khentu baduçu, erradaçut noun eçarri duçun, eta eramanen dit nic».

¹⁶ Jesusec erran cion: «Maria!» Eta berhala utçuliric, erran cion: «Rabboni!» Erran nahi da: «ene Naussia».

¹⁷ Jesusec erran cion: «Eneçaçula hounki, ceren eniz orano ene Aitaganat igaran; bena çouaça ene anaietara, eta erreçu: “Igaraiten niz ene Aitaganat, eta cien Aitaganat, ene Jincouaganat, eta cien Jincouaganat”».

¹³ *certaraco*: destinatiboaren morfema izan arren, galdetzaile honek kausa hertsia adierazten du, aingeruek negarraren zergatiaz galdetzen baitute; cf. galderazko *certaco* 1,25, 4,27, 7,23, 7,45, 9,27, 12,5, 20,15. TBk *certaco* ematen du, eta HeHk *ceri eguiten dioçu negar?* Bestenaz, bada zehar galderako *certaco* kausala (13,28), bai eta erantzunetakoa ere (5,18, 20,13).

¹⁸ Maria Madalena jouan cen dicipulier berri horen eramaitera, Jauna ikhoussi ciala, eta erran ceitçola gaiça horic.

¹⁹ Egun hartaco arratxaldian, çouin beitzen asteco lehen egunecoua, eta dicipulien etchenco bortha cerraturic celaric judioun lotxaz, Jesus jin ceren ororen erdiala, eta erran ceren: «Bakhia dela cieki!»

²⁰ Eta hoi erran ondouan, erakoutxi ceitzen bere eskiac eta bere saihetxa. Eta dicipuliec boztario handi bat ukhen cien Jaunaren ikhoustez.

²¹ Jesusec erran ceren berriz ere: «Bakhia dela cieki! Ni Aitac igorri naian beçala, nic ere ciec igorten çutiet».

²² Horic erran eta, bouhatu cian hetan gagna, ciouelaric: «Oricie Espiritu Saintia.

²³ Nouri ere bekhatiac pharkhatcen beitutucie, hari pharkhaturic içanen çaitço; eta nourenac ere edukico beitutucie, harenac edukiric dirade».

²⁴ Thomas, hamabietaric bat, Didyma deithia, etcen haieki Jesus jin içan cenian.

²⁵ Erran ceren beste dicipuliec: «Jauna ikhoussi dugu». Bena erran ceren harec: «Ezpalimbadut ikhousten haren eskietan itce cilouac, eta ezpadut eçarten ene erhia itcen lekhian, eta ezpadut eçarten ene eskia haren saihetxian, eztut sinhetxiren».

²⁶ Hantic çortci egunen burian, dicipuliac ber lekhian cielaric, eta Thomas aldi hartan haieki cen, Jesus jin ceien, bortha cerraturic celaric, eta jarriric haien erdian, erran ceren: «Bakia dela cieki!»

²⁷ Guero Thomasi erran cian: «Eçarçu çoure erhia hebentche, eta soguiçu ene eskier; huillant eçaçu çoure eskia, eta hounc eçaçu saihetxa; eta etcitjala içan sinetx gogor, bena fidel».

²⁸ Thomasec arrapostu emanic, erran cion: «Ene Jauna, eta ene Jincoua!»

²⁹ Jesusec erran cion: «Ikhoussi naiçulacoz, Thomas, sinhetxi duçu; ounxa irous diate ikhoussi gabe sinhesten dianac!»

¹⁹ *Bakhia dela cieki!*: izan aditzaren subjuntibozko forma sintetikoa, jusiboa adierazten duena, egungo batuan izan dadila.

²² *Oricie*: *orizue*, “Tenez, voyez, remarquez” (Harriet *apud* OEH, s.v. ORIZU). ORIZUE sarreran OEHk Ürrütiren pasarte hau jasotzen du. *Orizu* & *orizue* forma aurkezkeri gisara erabil daitezke; halere, bertset honetan aditzaren balio etimologikoa datza. Cf. *Recevez le Saint-Esprit* Sacy, Ost; *Recebi eçaçue Spiritu saindua* Lç; *errecebi çaçue Izpiritu saindua* TB; *Oriçue Ispiritu Saindua* HeH.

²³ *edukico* ... *edukiric*: aditzaren semantika zaharra, hots, ‘gorde, mantendu’; cf. *ils seront retenus à ceux à qui vous les retiendrez* Sacy; *ceux à qui vous les retiendrez, ils leur seront retenus* Ost; *nori ere beguiratcen baitdiotçue, beguiratuac içanen dire* TB.

²⁵ *cilouac*: ikus *cilatu* 19,37.

²⁷ *huillant* ... *hounc*: itxura berriko aditzoinak, partikularzki bigarrena, Ürrütiren zubereran *-ki* saileko aditzen aditzoinek oro har ez baitute berezko *-i* galdu.

²⁹ *dianac*: *dienac* ‘dutenak’ igurikatzen dugu; ikus *cenetaric* ‘zirenetarik’ 12,2 eta bertako oharra.

³⁰ Bena Jesusec eguin ičan du orano beste hanitx miracuillu bere dicipulien aitcoinian, ezpeitira izkiribaturic libru hountan.

³¹ Bena gaiça horic izkiribaturic dira, sinhetx deçaçien Jesus-Krist dela Jincouaren semia, eta sinhetxiric ukhen deçaçien bicitcia haren icenian.

20,3 elkhi] B *elki*. **20,8** ikhousi] B *ikhoussi*. **20,9** erakhasten] A B *erakharten*; cf. Sacy *enseigne* : HeH *erakhasten*. **20,11** çagouen] A B *çaguen*; cf. *çagouen* 1,39 & 9,8, *dagouena* 11,4, *dagouen* 14,10, *eztagouena* 15,6, *beitçagouen* 18,6. **20,15** eramanen] B *erramanen*. **20,18** eramaitera] B *erameitera*. || gaiça horic] A B *gaiçac horic*. **20,19** eta erran] A *eta eta erran*. **20,20** erakoutxi] B *errakoutxi*. **20,22** horic] B *horric*. **20,23** beitutucie] A B *beitucie*; cf. perpausaren hastapeneko *beitutucie*. **20,26** eta Thomas] B *Thomas*; cf. Sacy *et Thomas avec eux* : Lç, TB, HeH *eta Thomas*. **20,27** çoure] A B *çure*.

XXI. CAPITULIA

¹ Jesus orano aguertu cen bere dicipulier, Tiberiaco itxasouaren bazterrian, eta aguertu cen guisa hountan.

² Simon Pierra, eta Thomas, Dydimia deithia, eta Nathanael Cana Galilecoua, eta Zebedearen semiac, eta beste bi dicipulu alkharreki ciren.

³ Simon Pierrac erran ceren: «Banoua arrantçura». Hec erran ceren: «Bagouatça gu ere çoureki». Eta berhala barkha batetara igaran ciren, eta gai hartan etciren deus ere hatçaman.

⁴ Eta goiça jin cenian, Jesus aguertu cen hour bazterriala, bena dicipuliec etciren eçagutu Jesus cela.

⁵ Jesusec erran ceren: «Ene haurrac, baducieia arrain tchipi çouimbait jateco?» Arraposta eman ceren: «Ez, eki».

⁶ Erran ceren: «Ourthouc eçacie saria barkharen eskugneco aldialat, eta hatçamanen ducie». Ourthouki çien, eta etcien haboro eraikitcen ahal, haimbeste beiccen cargaturic arrainez.

² *Galilecoua*: 1873ko eta 1888ko edizioetan *Galitecoua*; *t* → *l* horrezaz landara edizioegile honek ez du *-a* gehitu, ments hori beharbada frantses formaren eragina delako.

³ *arrantçura*: “pêche” (Gèze, s.v. ARRANZUN), “usado por autores vizcaínos, navarros y sulletinos” (*OEH*, s.v. ARRANZTU).

⁵ *eki*: “Cet adverbe porte deux sens, l'un affirmatif, l'autre dubitatif” (Harriet *ap. OEH*, s.v. EIKI). “La forma *eki*, si no se trata de errata, se documenta en Inchauspe y (junto a *eiki*) en la ed[ición]. de 1853 de *Philotea* de Haraneder” (*OEH*, s.v. EIKI). Bertset honetan HeHk *eiqui* dakar; beraz, Ürrütiren etsenplu hau *eki* aldaeraren egiazkotasuna indartzera datorke.

⁶ *cien ... etcien*: 1873ko nahiz 1888ko edizioetan *çutien ... etçutien* datza, itzulpen afera bategatik. Bada, bertsió gehienetan *sarea* (*le filet*) singularrean erabilia da, baina TBk pluralean dakar: *aurthic eçatçue sareac barkhuaren escuineco alderat, eta aurquituco duçue*. Aurthiqui cituzten beraz eta ez cituzten alchatcen ahal arrain-mulçoa cela casu. Ene aieruan, bertset honen itzultzean Ürrütik Sacy zein TB izan zituen mahaigainean: sarearen numeroaz apart, EvSko *haimbeste beiccen cargaturic arrainez* formulazioak Sacyrenean baizik ez dezake bere iturria atzeman: *tant il était chargé de poissons* Sacy, vs *à cause de la grande quantité de poissons* Ost.

⁷ Ordian Jesusec maite cian dicipulu harec erran cian Pierrari: «Jauna da hori». Eta Simon Pierrac entçun cian beçain sarri Jauna cela, jauntxi çutian bere sougnecouac, ceren picarraï beïtçen, eta itçhassouala jautxi eguin cian.

⁸ Beste dicipulieç jin ciren, ezpeïtciren lurretic hurrin, bena noumbait ehun eta berrogei eta hamar urhatxen ungunia, eta ekharri cien saria herrestan arrainez betheric.

⁹ Lurrialä eraitxi cirenian, ikhoussi ciren inkhatz phizturic, eta arrain hartan gagnen, eta oguia.

¹⁰ Jesusec erran ceren: «Ekharçie orai hartu dutucien arrainetarie çoumbait».

¹¹ Simon Pierra igaran cen eta thiatu cian saria lurrialä, ehun eta berrogei eta hamahirour arrain handiz betheric; eta haimbeste içanagatic, saria etcen urratu.

¹² Jesusec erran ceren: «Tciauste, jan eçacie». Eta dicipulietarie batec ere etciren ausart hari galthatçera: «Nour cira?», beïtçakien oroc Jauna cela.

¹³ Jesusec oguia harturic eman ceren, eta arrain ere bai.

¹⁴ Hau cen hirourguerren aldïä Jesus aguertcen cela, hiletarie phiztuz gueroç.

¹⁵ Eta jan cienian, Jesusec erran cian Simon Pierrari: «Simon, Jonasen semia, maite naicia hoieç beno haboro?» Arrapostu eman cian: «Bai Jauna, badakiçu maite çutudala». Jesusec erran cian: «Bazca itçatçu ene achouriac».

¹⁶ Berriz erran cion: «Simon, Jonasen semia, maite naicia?» Arrapostu eman cion: «Bai Jauna, badakiçu maite çutudala». Erran cion: «Bazca itçatçu ene achouriac».

¹⁷ Erran cion hirourguerren aldian: «Simon, Jonasen semia, maite naicia?» Pierra tristetu cen bere beïthan, ceren galthatu ceion hirourguerren aldicoç maite cianez. Eta arrapostu eman cion: «Jauna, çuc gaiçac oro badakitçu; badakiçu ere maite çutudala». Jesusec erran cion: «Bazca itçatçu ene ardiac».

¹⁸ Eguiazki, eguiazki erraiten deiçut: Gaztiago cinenian, cihau guerricatcen cinen eta cihau nahi cinen aldialat jouaiten; bena çahartu ciatekienian hedatu behar ukhenen tuçu çoure eskiac, eta beste batec guerricatuço çutu, eta eramanen çutie nahi eztukeçun lekhiatçatçen».

¹⁹ Erran cian hori eçaguterazteco cer heriotarie behar cian Jincoua lorificatu; gaiça horic erran ondouan, erran cion: «Jarraiki neçaçu».

⁷ *picarraï*: Amiküze eta Zuberoako hitza, guztizko biluztasunaren ideia adierazten duena, “tout nu, dénudé, sans la moindre chose qui couvre la nudité complète” (*VocBN apud OEH*, s.v. PIKARRAI).

¹² *batec ere*: bat ere espero genuke; cf. *Et nul de ceux qui se mirent là pour manger, n'osait lui demander Sacy; Et aucun des disciples n'osait lui demander Ost; Eta dicipuluetarie batre etzayón venturatzten interrogatzera Lç; Discipuluetarie batere ez cen menturatcen hari galdeguiterat TB; etcitçayon nehor ausartatu içan galdetçera HeH*. Halere, Ürrütik pluraleko komunztadura erabili du.

¹⁷ *maite cianez*: Ürrütiz landara, konparatu diren bertsioren artean soilik HeHk baliatzen du zeharkako estilloa: *Gaitçitu citçaiön bihotçean Piarresi, ceren gadeguïn cioen hirurgarren aldicotç, maite çuenetz*.

¹⁸ *guerricatuço*: 1873ko eta 188ko edizioetan *guerricatu*; cf. *un autre vous ceindra Sacy; un autre te ceindra Ost; guerricaturen Lç; guerricatuço çaitu TB; guerricaturen çaitu HeH*. Partizipio prospektiboaren formaz denaz bezainbatean, ikus *eçagutuço* 8,28 eta bertako oharra.

²⁰ Eta Pierra, utçuliric ikhoussi cian Jesusec maite cian dicipulia jiten haien ondotic (azken apaidian Jesusen bougharraren gagen buria eçarri cian hora bera) galthatu betceion ere: «Jauna, nour da salduren çutiana?»

²¹ Houra bera ikhoussiric Pierrac, erran cian Jesusi: «Jauna, eta houni, cer heltuco çai?»

²² Jesusec erran cion: «Cer eguiten çaiçu çouri, nahi badut egon dadin ni arrajin artino? Çuc jarraiki neçaçu».

²³ Elhe hoi ebili cen anaien artian, dicipulu harec etciala hil behar. Jesusec etcian erran ordian «Ezta hilen», baicic ere: «Bardin hola nahi badut egon dadin hori ni arrajin artino, cer eguiten çaiçu çouri?»

²⁴ Dicipulu hora da gaiça horiez jakitate errendatcen diana, eta horic izkiribatu dutiana, eta badakigu haren jakitatie eguiazcoua dela.

²⁵ Badirade orano beste hanitx gaiça ere Jesusec eguinic, çougnac izkiribaturic balia behar den chehetarçunian, eztut ouste mundiac etchekei ahal letçaken izkiribatcen lukien libriac.

HALABIZ.

21,1 Galilecoua] A B *Galitecoua*. **21,6** cien] A B *çutien*. || etcien] A B *etçutien*. **21,15** haboro] A *hobero*. **21,17** badakiçu] B *badakitçu*. **21,18** ciatekienian] A B *ciatekienan*; cf. *datekienian* 7,27, 7,31, 13,19, 15,6, 15,26, 16,4, 16,8 & 16,13 eta *niçatekienian* 12,32 & 14,3. || guerricatuco] A B *guerricatu*; cf. TB *berce batec guerricatuco çaitu* : HeH *bertce batec guerricaturen çaitu*. **21,25** lukien libriac] A B *luken libria* ikus testuaren orripeko oharra.

¹⁹ *heriotaric*: gainerako euskaratzaileek instrumentala erabiltzen dutelarik, Ürrütik ablatiboaren morfemaren aldeko hautua egin du, menturaz frantsesaren originalean sentitzen den balio prolatiboa markatzeko; cf. *pour marquer par quelle mort il devait glorifier Dieu Sacy*.

²² *Cer eguiten çaiçu çouri*: cf. *que vous importe ? Sacy; que t'importe ? Ost; cer mengoa duc hic? Lç; cer çauçu? TB; Cer dohaquiqueçu çuri? HeH*.

²³ *Bardin*: ikus *bardin* 5,31.

²⁵ *izkiribatcen lukien libriac*: 1873ko zein 1888ko edizioetan *libria* datza. Cf. *je ne crois pas que le monde même pût contenir les livres qu'on en écrivait Sacy; je ne pense pas que le monde pût contenir les livres qu'on en écrivait Ost; munduac-ere eztut uste eduqui litzaqueela scriba litezquen liburuac Lç; munduac [...] iasain letçaqueen hartaracotz isquiribatu behar litezquen liburuac HeH; munduac itchic ahal leçaquela izcriba leçaqueten liburuac TB*. Halere, Ürrütik absolutibo plurala eman du aditzean (*letçaken*) komunztadura arazoa azaleratuz. Baliteke bertset honetan Ürrütik TB begien aitzinean ukan lezan, eta horregatik *libria* singularrean eman? Bada, *letçaken* 'litzakeen' formaren ABS erreferentea pluralean izan behar da, hots, *libriac* eta ez *libria*. Bestalde, Leizarragak edo Haranederrek baliatu duten egitura inpersonala —*scriba litezquen liburuac*— zubereraz sintaxi diferente batean ematen da, laguntzaile iragankorraz: euskara batuaren *etxeak saltzen dira* perpausaren zubererazko baliokidea da *etxiak saltzen die* 'dute'. Haatik, Ürrütiren *izkiribatcen luken libria* balio inpersonaleko erlatibozko perpausa guztiz gramatikala da, baina bertsetak plurala eskatzen du: *izkiribatcen lukien libriac*. Azken erremarka gisara, erran dezadan *-ke* + *-e* pluralgilea uztartzean Ürrütik erregularzki ematen duela *-kie*, eta ez zuberera klasikoaren *-keie*; horregatik *lukien* zuzendu da, eta ez *lukeien*; cf. *beitciratekie* 5,20 eta bertako oharra.